

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**SÜLEYMAN ARİF EMRE IŞIĞINDA MİLLİ GÖRÜŞ
HAREKETİ'Nİ YORUMLAMAK**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Yusuf Tahir KURAR**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Songül ALŞAN**

Mart 2023, Erzincan

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Yusuf Tahir KURAR

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Tarih

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Süleyman Emre Arif Işığında Milli Görüş Hareketini
Yorumlamak

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 152 sayfalık kısmına ilişkin 27/02/2023 tarihinde **IThenticate/Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 13' dır.

Filtrelemeye alıntılar ve kaynakça dahil edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7)** kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 27/02/2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN **Öğrenci:** Yusuf Tahir KURAR

KILAVUZA UYGUNLUK

“Süleyman Emre Arif Işığında Milli Görüş Hareketini Yorumlamak”
başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez
Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Yusuf Tahir KURAR

Danışman

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN danışmanlığında **Yusuf Tahir KURAR** tarafından hazırlanan **Süleyman Emre Arif Işığında Milli Görüş Hareketini Yorumlamak** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih** Ana Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

27/02/2023

JÜRİ:

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi. Songül ALŞAN	İmza
Üye	: Doç. Dr. Yusuf Ziya Keskin	İmza
Üye	: Prof. Dr. Yahya YEŞİLYURT	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Tezin hazırlanması ve düzenlenmesi sürecinde, her yardıma sıkıştığım da destek olan öncelikle danışmanım Songül ALŞAN' a, bu süreçte her tükendiğimde sürekli destek ve telkinleri ile her zaman yanımda olan Nimet ve Zeynep'e, zorlandığım an da yardımına koşan Hatice Nur'a, tezin düzenlenmesi aşamasında yardımlarını esirgemeyen Dicle'ye destekleri için teşekkürü bir borç bilirim. İyi ki!

Yusuf Tahir KURAR, Erzincan 2023

SÜLEYMAN ARİF EMRE İŞİĞINDA MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİ YORUMLAMAK

Yusuf Tahir KURAR

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Songül ALŞAN

ÖZET

1946 yılında Türkiye’de demokrasinin temel taşı olan çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasal hayat içinde Türk siyasal kültürü renklilik ve çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitlilik 1950’li yıllarda Demokrat Parti’nin 10 yıllık iktidarı döneminde durgunluk göstermiş olsa dahi 1960’lı yıllardan sonra Türk siyasal hayatı farklı fikirler ile canlanmıştır. Bu dönemde gerek siyasal davalar, gerekse katıldığı partiler ile Süleyman Arif Emre 1960’lı yılların önemli siyasi isimlerinden olmuştur. Hürriyet Partisi ve özellikle Yeni Türkiye Partisi sürecinde siyasal kimliğini oluşturan Emre, 1965 seçimleri ile birlikte mecliste yerini almıştır. 1970’li yıllarda ise Türkiye’de isminden sıklıkla söz edilen Milli Görüş Hareketi içinde yer alarak, fikirlerini daha etkili bir alana taşımıştır. Emre’nin siyasal bakış açısını oluşturan İslami fikirler, ahlak ve maneviyat kavramları Milli Görüş içinde de kendisini bulmuş ve oluşturulmak istenen kalkınma plan ve programlarında ahlak ve maneviyat kavramları dile getirilmiştir. Türkiye’de İslamcı bir hareketlenmenin siyasal alana taşınmasının ilk hareketlerinden olan Milli Görüş Hareketi’nde Emre’de önemli bir alanda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Arif Emre, Siyasal İslam, Milli Görüş, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi.

INTERPRETING THE NATIONAL OPINION MOVEMENT IN THE LIGHT OF SULEYMAN ARIF EMRE

Yusuf Tahir KURAR

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, March 2023

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Songül ALŞAN

ABSTRACT

With the transition to multi-part life, which is the cornerstone of democracy in Turkey, in 1946, Turkish political culture was brought colorful and diverse in political life. Even though this period stagnated during the 10 year managerial period of the Democrat Party in the 1950's, Turkish political life revived with different ideas after the 1960's. During this period, Süleyman Arif Emre became one of the important political figures of the 1960's with both political causes and joint parties. Emre, consisting of the political components of the Hürriyet Party and especially the New Turkey Party process, took his place in the parliament with the 1965 elections. In the 1970's, he took part in the National Vision Movement, whose name was mentioned in Turkey, and moved the country to a more effective area. The concepts of Islamic beliefs, morality and spirituality, which constitute Emre's political perspective, were also expressed in the development plans and programs that they took and wanted to create within Milli Gorus. Emre was in an important area in the Milli Gorus Movement, which was one of the first movements to bring an Islamist movement to the political arena in Turkey.

Keywords: Süleyman Arif Emre, Political Islam, National Opinion, National Order Party, National Salvation Party.

KISALTMALAR CETVELİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	:Anavatan Partisi
AP	:Adalet Partisi
BM	:Birleşmiş Milletler
CGP	:Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	:Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CKMP	:Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Dev-Genç	:Devrimci Gençlik
DİSK	:Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	:Demokrat Parti
HP	:Hürriyet Partisi
KTC	:Kıbrıs Türktür Cemiyeti
MBK	:Milli Birlik Komitesi
MC	:Milliyetçi Cephe
MGH	:Milli Görüş Hareketi
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
MHP	:Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	.Milli Nizam Partisi
MP	:Millet Partisi
MSP	.Milli Selamet Partisi
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OSİA	:Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP	:Türkiye İşçi Partisi
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜRK-İŞ	:Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YSK	:Yüksek Seçim Kurulu
YTP	:Yeni Türkiye Partisi

İÇİNDEKİLER

SÜLEYMAN ARİF EMRE IŞIĞINDA MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİNİ YORUMLAMAK

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR CETVELİ	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN ARİF EMRE

1.1.Süleyman Arif Emre'nin Hayatı ve İlgilendiği Davalar.....	6
1.2.Süleyman Arif Emre'nin Siyasi Hayattaki Faaliyetleri	11
1.2.1.Hürriyet Partisi Dönemi	11
1.2.2.Yeni Türkiye Partisi Dönemi.....	15
1.2.3.Süleyman Arif Emre'nin Milletvekilliği	22
1.3.Siyasal İslam Bağlamında Süleyman Arif Emre	29

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ NİZAM PARTİSİ

2.1.Milli Nizam Partisi Kuruluşu	36
2.2.Milli Nizam Partisi Programı	39
2.3.Milli Nizam Partisi Kapatılış Süreci ve Gerekçeleri	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ SELAMET PARTİSİ

3.1. 12 Mart Muhtırası ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri	46
3.2. Milli Selamet Partisi Kuruluşu	48
3.2.1.1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu	52
3.2.2.Haşhaş Krizi	61
3.2.3.Kıbrıs Sorunu.....	63
3.2.4.CHP-MSP Koalisyonu Dağılması	69
3.3. I.Milliyetçi Cephe Hükümeti.....	71
3.3.1.1977 Seçimlerine Giden Süreç	79
3.3.2.II. Milliyetçi Cephe Hükümeti	84
3.3.3.II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin Dağılması ve Ecevit Hükümeti.....	93
3.4.VI. Demirel Hükümeti.....	99
3.5.MSP'nin Kudüs Mitingi	101
3.6.12 Eylül 1980 Askeri Darbesi	104
3.7.Süleyman Arif Emre Ekseninde 12 Eylül Süreci	106
3.8.Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Sosyolojik Yapı	108
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	121
EKLER	130
ÖZ GEÇMİŞ	136

GİRİŞ

1950’li yıllar ile beraber Türkiye’de doğrudan veya dolaylı olarak siyasal İslam’a yönelik bir anlayış etkili olmaya başlamıştır. Bu durumun temel etkileri ve nedenleri arasında özellikle 600 senelik Osmanlı Devleti’nin İslami mirasından kopuş ve Cumhuriyet kadrosu ile beraber gelmiş olan inkılâplara alışamamak, bu inkılâpların kabullenilmemesi etkili olmuştur. Bu noktada dikkati çeken nokta ise Cumhuriyet inkılâplarının kırsal kesime yeteri kadar ulaşamamış olması ve ilerleyen zamanlarda özellikle 1950’li yıllar sonrasında kırdaki yaşayan kesimin kent yaşamına gelerek burada bir bağ kuramamaları, mevcut modern ve seküler toplum yapısına alışamamaları kabullenememeyi doğurmuştur. Yaygın bir argüman olarak kullanılan anti-komünist kavramın temellerinin atıldığı, dünyada ikili kutuplaşmanın bulunduğu dönemlerde Türkiye’de sağ-İslamcı partilerin aktif olarak siyaset sahnesine atılması ise Türkiye’de mevcut laik anlayış sarsılmaya başlamıştır. Bu hareketlenmenin temelleri İkinci Dünya Savaşı ile birlikte CHP’nin tek parti döneminde atılmaya başlamış ve laiklik alanında gösterilen ilerlemeler sarsılmaya başlamıştır. Özellikle anti-komünizm tavrı benimsenmesi ve dini yapılanma için adımlar atılması bu dönemde dikkatleri çekmiştir. CHP’nin içinde gerçekleşen muhalif hareket ise Türkiye’de çok partili hayata geçişin adımlarını atmaya başlamıştır. Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü ile CHP’den ayrılan milletvekilleri Demokrat Parti ismi ile bir parti kurarak Türk siyasal hayatında yeni bir dönemin açılması sağlanmıştır. 1950 seçimleri ile iktidara gelen Adnan Menderes’in partisi Demokrat Parti’nin uygulama alanı sağladığı ABD yanlısı politika ve İslami duruş ile birlikte laik toplum yapısı değişen bir süreç içerisine girmiştir.

Menderes’in uygulamış olduğu politikalara direkt bir tavırla siyasal İslam ibaresi kullanmak yerine İslami bir anlayışa doğru hareket edilen politikalar olmuştur. Politikaların ilk adımı ise CHP iktidarı döneminde ezanın Arapça okunması yasağının kaldırılarak, ezanın tekrar Türkçeden Arapça okunması kabul edilmiştir. Menderes ve parti programı açık bir dil ile İslamcı bir anlayışı dile getirmemiştir. Bunun yerine “halkın istediği inkılâp” tarzı bir yaklaşım ile hareket ederek İslami bir anlayış sergilenmiştir. Menderes’in uyguladığı politikalar Cumhuriyet’i benimseyen kalıplaşmış kesimini rahatsız etmiş, ilerleyen zamanlarda bu rahatsızlık 1960 darbesine neden olmuştur fakat bu kesim 1960’ların sağladığı özgürlük ortamında pek kendi istedikleri

gibi bir ortam yaratamayacak ve Cumhuriyet'in var olan inkılâpları, Atatürk'ün ilkeleri farklı yorumlanmaya başlamıştır.

1960'lar ile beraber siyasal İslamın daha etkin bir alana, daha sağ bir yapıda yerini alarak bir inançsal kavramdan siyasal bir yapıya evrildiği gerçeği doğmuştur. 27 Mayıs sonrası oluşan partileşme ve örgütlenme hareketleri daha çok Türk siyasal hayatının sağ kanadını temsil etmiş ve bu da İslamlaşma hareketlerini, bazı partilerde ılımlı İslamlaşma hareketleri göze çarpsa da kurulan dönemin İslamcı partilerinde daha katı, sert tutumlar olduğu dikkatleri çekmiştir. Partilere dikkat edildiğinde daha gelenekçi, eskiye dönük, Osmanlı tarzı bir örgütlenme meydan gelmiştir. Cumhuriyet ile beraber kurulan partilerin, daha modern, daha batı kanatlı tavırlarına özellikle tepki göstererek daha sert bir duruş sergiledikleri dönem olmuştur.

1960'lı yılların sonuna doğru Türk siyasal hayatında gözle görünür olan program yapısı dahi göz önüne alındığında dikkat çeken Milli Nizam Partisi kurulmuştur. Milli Görüş Hareketi'nin temel taşı olarak faaliyete geçmiştir. Milli Nizam Partisi, Türk siyasal hayatında yok sayılamayacak bir yapıya ve örgütlenmeye sahip olmuştur. Özellikle parti içerisinde Necmettin Erbakan ve Süleyman Arif Emre'nin katkılarıyla resmileşen bir yapı ve kadro ortaya çıkmıştır. Tez konusu içerisinde özellikle dikkat edilen kısım Süleyman Arif Emre'nin anlattıkları ve ifade ettiği Milli Görüş açısından bir değerlendirme olacaktır. Bu noktada hareketin aktörü Erbakan kadar Emre'nin parti ve hareket içindeki varlığına odaklanılmıştır.

Süleyman Arif Emre'nin Hukuk Fakültesini bitirerek avukatlık mesleğini icra etmesi Türk siyasal hayatına girişinde bir yol açmıştır. Emre, inanç, ahlak ve fazilet kavramları ile hareket etmiş ve bu kavramlar etrafında kendi mesleki ve siyasal yapı içerisinde aktif faaliyet göstermiştir. Emre'nin siyasi hayata atılması siyasi davalar etrafında gerçekleşmiştir ve var olan fikirleri ile birlikte topluma yayma, kendi fikirleri etrafında bir kitlenin canlanması için çaba harcamıştır. Emre'nin bu süreçte siyasi hayata, partileşme süreçlerinde bulunması ise yeni bir siyasi kimliğin eyleme dönüşmesi olarak gerçeklemiştir. Emre'nin bu süreçte isminin Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi ile beraber Türk siyasal hayatında etkin olduğu görünmesine karşın, öncelikle Hürriyet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi ile beraber Emre, Türk siyasal hayatında yer almıştır. Milli Görüş Hareketi öncesinde aktif siyaset hayatında yerini almış olan Emre,

içinde bulunduğu partilerde ilgi ve önemle karşılanmış, gerçekleştirmek istediği fikirler ile önemli hareketlerde bulunmuştur. 1965 seçimleri ile beraber Adıyaman milletvekili olarak mecliste yer almıştır.

Süleyman Arif Emre, siyasal hayatta temel etkisini 1970'lerden sonra gerçekleştirmiş, Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerinde yerini almıştır. Erbakan ile çalışmalarda bulunmuş, parti kuruluşlarında, programlarda, koalisyon konularında da etkili bir söz sahibi olarak kendisini ifade etmiştir. Özellikle MNP kurulmadan önce Erbakan'a verdiği fikirler dâhilinde parti içinde/dışında Erbakan'ın akıl hocası vazifesi gördüğü algısı dikkati çekmiştir.

Milli Görüş Hareketi'nin ilk partisi olan Milli Nizam Partisi güçlü ekonomi, güçlü bir manevi yapı ve genel ifade ile batıya karşı sırtı dönük parti tarzıyla karşımıza çıkmıştır. Parti programcılarında Emre bunu düzenli olarak dile getirerek kendi içlerindeki "muhafazakâr" duruşu da vurgulamıştır. Partinin oluşturduğu algı daha çok laikliğe karşı bir algı oluşturmuş ve yine parti kendi tabiri ile laikliğin gerçek savunucusu olduklarını da dile getirmiştir. Her ne kadar Milli Nizam'ın ömrü çok uzun olmamış ve 1971 muhtırasında parti laikliğe karşı bir duruş sergilediği öne sürülerek kapatılma kararı almıştır. Milli Görüş bunun ardına 1972 yılında yeni bir partileşme faaliyeti gerçekleştirmiş ve Milli Selamet Partisi'ni kurmuştur. Parti genel başkanı olarak ise Erbakan yerine bu sefer başkanlıkta Süleyman Arif Emre bulunmuştur. Emre her ne kadar bu süreçte başkanlık görevinde bulunmak istemese dâhi, Erbakan'ın laikliğe karşı tutumundan dolayı başkanlıkta bulunamayacağını da dikkate alarak Emre başkanlık teklifini kabul etmiştir. Milli Nizam ile yeterli başarı sağlayamayan hareket bunun Milli Selamet ile güçlendirmiş ve 1973 seçimleri ile birlikte –istmeden/zoraki bir duruş ile- koalisyon hükümeti içerisinde yerini almıştır. 73 seçimleri ile kurulan koalisyon tam anlamıyla zıtlıkların birleşmesi ile oluşmuştur. Bir taraf aşırı İslamcı bir duruş sergilerken diğer taraf ise daha batıya dönük ve laik bir duruşu sergilemiştir. Ecevit'in bu dönemde ifade etmiş olduğu Orta'nın Solu kavramı ile birlikte, CHP'ye karşı yöneltilen komünist eleştirisi gündeme gelmiştir. Koalisyon ortağı olan Milli Selamet Partisi'nin içinde bulunan tarikat üyeleri MSP kadrosundan ayrılarak bir tepki ortaya koymuştur. Her ne kadar zıtlıkların olduğu iki kutup olarak görünse de bu durum MSP için büyük bir başarı arz etmiş, MSP koalisyon sürecini kabul etmeden önce

Emre'nin bu noktada ifadeleri ile öncelikle inananlar ve inanışa saygı şartını dile getirmiştir.

MSP, koalisyon ardından I. MC ve II. MC Hükümetleri içerisinde de yer alarak siyasi hayatında yerini sağlam bir alana ayırmıştır. MNP'ye nazaran MSP ciddi bir yükselme ile kendisini göstermiştir. Koalisyon dönemi ve özellikle CHP'nin koalisyonu lağvetmesi üzerine yeni seçim ve hükümet arayışında Emre, özellikle diğer partilerin kendilerinin yanında daha pasif olduğunu en etkililerinin kendilerinin olduğunu da dile getirmiştir. Koalisyonda yer alan Süleyman Arif Emre'nin daha sonraki kurulan MC'de yer almamıştır.

İlerleyen zamanlarda Milli Görüş'ün batı ülkelerine karşı olan tutumu –ilk dönemlerinden itibaren de kendisini göstermiştir- daha çok İslam ülkelerine ve Orta Doğu'ya yakınlaştırmıştır. Ardından gelen Kudüs Yürüyüşü ile birlikte ülkede sadece MSP'yi ve kadrosunu sarsan durum değil, tüm Türk siyasal hayatında ve toplumda etki yaratacak olan 12 Eylül darbesi meydana geldi.

Bu çalışmanın amacı Milli Görüş Hareketi'ni, hareketin etkili isimlerinden olan Süleyman Arif Emre üzerinden değerlendirerek yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Emre'nin Türk siyasi hayatında bulunmadan önce gerçekleştirmiş olduğu davalar, bakış açıları, katılmış olduğu siyasi partiler ve özellikle MNP ve MSP çizgisi üzerinden ifadeleri incelenmiştir. Emre'nin şahsi İslami bakış açısı ile birlikte, siyasal hayatta gerçekleştirdiği bakış açıları çalışmalarda incelenmiştir.

Çalışmanın temel kaynağı Süleyman Arif Emre'nin 3 cilt halinde kaleme aldığı Siyasette 35 Yıl isimli eser incelenmiş, kronolojik olarak taramalar yapılmıştır. Eserin yanı sıra döneme ait gazeteler incelenmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Milli Kütüphane'de mevcut kaynaklar incelenmiş, döneme ait siyasi dergiler taranmış ve TBMM Tutanak Dergisi ile birlikte meclisteki ifadeler kullanılmıştır.

Birinci Bölümde, Süleyman Arif Emre'nin hayatı, avukatlık mesleği, katılmış olduğu Hürriyet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nde göstermiş olduğu çalışmalar incelenmiştir. Bu bölümde Emre'nin siyasi kimliği, Türk siyasi hayatında aktif rol oynaması, Emre'yi etkileyen davalar ve siyasi faaliyetler incelenmiştir.

İkinci Bölümde, Süleyman Arif Emre'nin Milli Nizam Partisi'nin kuruluşundaki etkisi incelenmiş ve MNP'nin siyasal hayatta kullandığı dil, partileşme süreci,

örgütlenme çalışmaları ve kapatılma sürecinde basında dile getirilen ifadeler ile Emre'nin ifadeleri değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölümde, Türk siyasal hayatında önemli bir etki yaratan MSP'nin kuruluşu değerlendirilmiştir. MSP'nin kuruluşunda Süleyman Arif Emre'nin kurucu genel başkanlığa gelmesi, bu süreçte gerçekleşen durumlar, 1973 seçimleri ile meydana gelen MSP-CHP koalisyon süreci incelenmiş, Ecevit'in koalisyondan istifası ile yaşanan siyasal hayattaki bunalım dikkate alınmıştır. Ardından gelen Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin politikaları incelenmiş, Emre'nin bu süreçteki ifadeleri dikkate alınarak yorumlar yapılmıştır. 1980 Darbesine giden süreçte Türkiye'de siyasal faaliyetler değerlendirilmiştir.

Sonuç kısmında ise Süleyman Arif Emre'nin siyasal hayattaki duruşu, özellikle MNP ve MSP dikkate alınarak genel sonuçlar ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜLEYMAN ARİF EMRE

1.1.Süleyman Arif Emre'nin Hayatı ve İlgilendiği Davalar

Süleyman Arif Emre, Türk siyasal hayatı içerisinde özellikle 1960'lı yılların son dönemlerinde Milli Görüş Hareketi içerisinde aktif bir şekilde yer alıp, MNP ve daha çok MSP'nin ilk dönemlerinde kendi ismini duyurmuş önemli Türk siyasi isimleri arasında yer etmiştir. 1923 senesinde Adıyaman'a bağlı Besni ilçesinde dünyaya gelen Emre, ilkokul ve ortaokul yıllarını Malatya Akçadağ ilçesinde geçirmiş, lise yıllarını ise Ankara Gazi Lisesinde eğitimini tamamlamıştır.¹ 1944 senesinde Ankara Hukuk Fakültesini bitiren Emre Ankara Defterdarlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İçişleri Başkanlıklarında görev yapmıştır.² Farklı mesleklerde görev yaptıktan sonra kendi mesleğini yapma gerekçesi ile avukatlık yapma kararı almıştır. Avukat olma fikrini Osman Yüksel Serdengeçti ile paylaşan Emre'ye arkadaşı Serdengeçti, Emre'nin ılımlı bir kişiliği olmasından kaynaklı olarak kimsenin kendisine dava vermeyeceğini belirtmiş ve Emre sadece Serdengeçti'ye açılan davaları alsa dâhi avukatlık mesleğinde tutunabileceğini ifade etmiştir.³ Bu dönemlerde Serdengeçti dergisinin din, maneviyat ve ahlak konuları üzerinde yoğunlaşmasından dolayı birçok dava ve tutuklama ile karşı karşıya gelmiştir.

Emre siyasi hayata katılmasını bir nevi hukukçu kimliğine borçlu olmuştur. Her ne kadar Serdengeçti yukarıda ifade ettiğimiz şekilde Emre'nin naif bir karakteri olmasından dolayı avukat olarak başarılı olamayacağını düşünse de pek ileri görüşlü

¹ Abdullah Kutalmış Yalçın, "Süleyman Arif Emre'nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi (1955-2002)", *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6/2(2021), 353.

² Abdullah Kutalmış Yalçın, "Süleyman Arif Emre'nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi (1955-2002)", *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6/2(2021), 353.

³ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (1)* (Ankara: MGV Yayınları, 2017), 16.

davranamamıştır. Emre'nin davalarını incelediğimiz zaman her türden dava ile ilgilenmekten ziyade kendi bakış açısı, görüşü üzerine hâkim olan alanlarda ortaya çıkmış ve desteklemiştir. Bu süreçte gerçekleşen davalar incelendiğinde Türk siyasi hayatında iz bırakmış davalar olmuştur. Özellikle tek parti iktidarından sonra 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile dini çevrede inkılâplara tepkiler de kendisini göstermiştir. Emre'nin ise bu süreçte benimsediği İslami kimliğin davalarında da kendisini yansıttığı görülmüştür.

Demokrat Parti'nin dini alanda kendisini gösteren inkılâpları Cumhuriyet elitlerini rahatsız etmiştir. Aslında DP'nin ilk geliş döneminde inkılâplar ile aralarında çatlaklar olduğu sezilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir'in ifadesi ile hem Atatürk'ün, hem de gelmiş geçmiş olan inkılâpların hatırlanmayışından ziyade inkâr edilişi DP için iyi bir başlangıç sayılmamıştır⁴ ki DP'nin ilk dört yılı dikkate alındığında halkın güvenini kazanmıştır. Ekonomik alanda özellikle refah düzen sağlaması her ne kadar bir destek olsa da dış borçların ve ABD etkisinin hissedildiği bir dönemi de meydana getirmiştir. ABD ve DP yakınlaşmasında Marshall Planı etkisi ve bu plan yardımı ile ABD'den tahsis edilen 32.000 dolar ile Amerika'dan sanayi maddeleri ve makine alınması olmuştur.⁵ Emre için ise DP'nin gelişi Müslüman kesim için önemli bir anlamı ifade etmiştir. Emre'ye göre DP'nin gelmesi maneviyatçı halkın derin bir nefes almasını sağlamış, Türkçe ezan okunmasının kaldırılması, Cuma günleri radyoda Kuran okunması, mevlüt dinlendirilmesi halk için bir heyecan niteliğinde olmuştur.⁶

Emre'nin baktığı davalardan önem teşkil edenlerden birisi Malatya Hadisesi, Ahmet Emin Yalman olayı olmuştur. Yalman, dönemin önemli gazetecilerinden olarak yazmak istediğini direkt yazan, tepkilerden çekinmeyen bir gazeteci olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Yayımladığı haberler ile tüm dikkatleri çeken Yalman üzerine Malatya'da bir suikast girişimi meydana gelmiştir. Suikast girişiminin başlarında bulunan Hüseyin Üzmez Yalman cinayetinde itiraflarda bulunmuştur. Suikastçılar, Büyük Doğu Cemiyetinin ve İslam Demokrat Partisinin faal azaları oldukları anlaşılmış ve Yalman'ı öldürmek istediklerini, ölmediği için de üzüntü duyduklarını dile

⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), 216.

⁵ *Cumhuriyet*, "Türkiye'ye Ayrılan Tahsisat", 26 Kasım 1950, 1.

⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (1)*, 31.

getirmişlerdir.⁷ Yalman'a yapılan suikast girişimi, İslami anlayışla hareket eden kişiler tarafından yapıldığı için bu durum gericilik olarak yorumlanmıştır. Emre, durumun suikast olarak adlandırılmasına karşı çıkmıştır. Emre'ye göre kullanılan "suikast" tabiri devlet başkanları için kullanılan bir tabir olmasından dolayı bu kavrama karşı çıkmıştır. Ona göre, politik tansiyon ne ise ona göre davrandıkları şeklinde olmuştur.⁸ Yalman'a gerçekleştirilen suikast yankı uyandırmıştır. Bu yankı ile beraber Cumhuriyet'in kaybı şeklinde algı da aynı zaman da kendisini göstermiştir.

Dava sürecinde Yalman'a suikast düzenleyenler dışında Osman Yüksel, Necip Fazıl Kısakürek ve Cevat Rifat, Malatya cezaevine gönderilmiştir. Emre, bu dava sürecinde Osman Yüksel'in davasıyla ilgilenmiştir.⁹ Osman Yüksel dava sürecinde 11 ay cezaevinde kalmıştır.¹⁰ Osman Yüksel'in Malatya Hadisesi üzerinden yargılanması suikast iddiaları üzerinden ziyade daha çok Cumhuriyet'e yönelik eleştiriler, irtica faaliyetleri şeklinde yorumlanması daha doğru olacaktır. Emre, Osman Yüksel'in dava sürecinde yaptığı incelemelerde dava dosyasına konulan Serdengeçti dergisinin mecmualarının dava ile alakalı olmadığını, Serdengeçti mecmualarının davadan sonra yayınlandığını ileri sürerek, Osman Yüksel'in davadan beraat etmesini istemiştir. Emre'nin öne sürmüş olduğu kanıtlar dikkate alınarak Osman Yüksel'in beraatı kabul edilmiştir.¹¹

Malatya davası Emre için siyasi davalar konusunda kendisine başarı kazandıran bir dava olmuştur. Ardına gerçekleşen Millet Partisi kapatma davasında ise aktif rol oynamıştır. Millet Partisi, 1946'da Türkiye'de gerçekleşen çok partili hayat düzeninde 1948 yılında yerini almıştır. Partinin önemli siması ise Milli Mücadele döneminin önemli isimlerinden Mareşal Fevzi Çakmak'tır. MP, kurulduğu günden itibaren muhalefet kavramını vücut bulmuş hali olarak hareket etmiş ve uyguladığı muhalif yapı uzun süre tek başına iktidar olan CHP'ye yönelik değil, aynı zamanda Demokrat Parti kurucularına da olmuştur. Çakmak, DP'nin CHP'ye karşı gerçek bir muhalif yapıda olmadığını, Milli Şef Kültüne karşı olumlar duygular beslemediğini ve anayasada

⁷ *Yeni Sabah*, "Yalman'a Yapılan Suikasti 15 Kişilik Bir Şebeke Hazırlamış", 27 Kasım 1953, 5.

⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 40.

⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 42.

¹⁰ Ahmet İşler, "Osman Yüksel Serdengeçti'nin Muhalefet Anlayışı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4/3(2018):171.

¹¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 52.

bulunan altı okun gerekirse kaldırılacağı ve bunların tartışmaya açık konular olmasının da üzerinde durmuştur.¹² MP'nin genel yapısı da muhafazakâr bir yapı barındırmış olduğundan Cumhuriyet elitleri ile anlaşmazlıklarda bulunmuştur. Belirtmiş olduğu “CHP'nin altı oku” ise Atatürkçülük kavramı içerisinde değerlendirilecek olan Atatürk ilkeleri olarak Cumhuriyet'in yapı taşlarındandır ve bu durum MP'ye karşı vurgulanan İslamcı algısını kendisi belirtmiş olsa veya da olmasa da yapıştırmıştır. İçlerinde bulunan milliyetçilik yapısı ile de eşleştirdiğimizde milliyetçi/muhafazakâr bir parti olarak yorumlanması doğru olacaktır. Bu ise ilerleyen zamanlarda laikliğe karşı duruş olarak kendilerini parti kapatma davaları içerisinde bulunduracaktır.

Millet Partisi kuruluş aşamasında Fevzi Çakmak'ın ve yakın arkadaşlarının yer alması DP ve CHP üzerinde bir tepki uyandırmıştır. Milli Mücadele döneminde önemli başarılar gösteren Mareşal Fevzi Çakmak halkın gözünde sevilen ve milliyetçi/muhafazakâr bir kişilik olmuştur. Fevzi Çakmak'ın itibarını kırmak için hem CHP hem de DP çalışmalara başlamıştır.¹³ Mustafa Ali Kentli, Mareşal üzerinde yapılan yorumların üzerinde durulmasına dahi gerek olmadığını, mareşalin kendinden ziyade yakın dostlarını halk nazarında yükselttiğini dile getirmiştir.¹⁴ 1950 senesinde iktidara gelen Demokrat Parti döneminde Millet Partisi ile geçimsizlik kendisini daha çok göstermiştir. Emre'nin aktarmış olduğu bilgilere göre, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerin sonucunda bir tek Osman Bölükbaşı'nın milletvekili seçilerek meclise girmesi Menderes'i rahatsız etmiş ve “keşke o kazanmasaydı da Millet Partisi'nden 100 kişi kazansaydı” ifadelerini belirtmiştir.¹⁵

Osman Bölükbaşı nezdinde durum değerlendirildiğinde DP'nin parti içinde en çok haz etmediği kişi olarak dikkati çeker. DP iktidara gelmeden önce de Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın bir araba ile Celal Bayar'a yaklaşıp yumruklarını sıkıp tehdit ettiği bilgileri de yayılmıştır.¹⁶ Millet Partisi üyelerinden Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a karşı ağır sözlerde bulunması iki partiyi daha da çatışma noktasına getirmiştir. Düzenlenen İzmir İl Kongresi'nde MP üyesi

¹² Alihan Limoncuoğlu, “Millet Partisi 1948”, içinde *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, ed. Mustafa Yiğit, (Konya: Palet Yayınları, 2021), 301.

¹³ Kemal H Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 306.

¹⁴ *Cumhuriyet*, “Mrl. Fevzi Çakmak ve Demokratlar”, 10 Şubat 1947, 3.

¹⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 56.

¹⁶ *Son Posta*, “Bayar Dün Ankara’da Müessif Bir Tecavüze Maruz Kaldı”, 22 Kasım 1949, 7.

Şahap Birsal, İzmir’de düzenlenen toplantı da Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna’nın Cumhurbaşkanı’na karşı söyledikleri sözlerin çirkin olduğunu, Cumhurbaşkanı’na söylenen sözlerin vatanseverlik ile alakalı olmadığını bildirmiştir.¹⁷

MP ve DP arasında yaşanan çekişmelerin şiddeti artarken MP içerisinde de ikili grupların görülmesi üzerine DP fırsattan yararlanarak MP için kapatması davası açmıştır. Dava gerekçesi olarak laikliğe aykırılık iddiası bulunmaktadır. Ahmet Tahtakılıç, açılan dava üzerine Emre’nin siyasi dava geçmişi olduğu için Emre’den rica etmiş ve Emre’de MP’yi daha yakından tanımak istediği ve davayı incelemek istediği için avukatlığı kabul etmiştir.¹⁸ Davanın avukatı olarak Emre’nin MP’nin kapatılmasına ilişkin gösterilen gerekçeleri şu şekilde aktarmaktadır,

*Legal bir partiyi laikliğe aykırı olarak illegal hale getirmek. Sanıklar dört hanım alınmasını istiyorlarmış, parti merkezlerinde eski Türkçe levhalar ele geçmiş, gayeleri şeriatı getirmekmiş... Kanaatime göre bu tür davalar için bir yerde klişe (çerçeve) iddianame var, bir parti veya dernek bu sebepten mahkemeye verileceği zaman aynı formül tatbik ediliyor, sanki sanık isimleri ve parti isimleri değişiyor sadece. Çünkü Milliyetçiler Derneği’nin kapatılması, Milli Nizam Partisi’nin kapatılması ve Milli Selamet Partisi’nin yargılanması için bilahare açılan davalara da aynı şablonlar kullanılmıştır.*¹⁹

Emre, Türk siyasal hayatında bir gerçeği ifade etmiştir. Çok partili hayata geçilmesinden itibaren iktidarda olan mevcut partilerin karşı oldukları partilere karşı kapatma davalarında temel gerekçe olarak laiklik kavramını vurguladıkları görülmüştür. Emre, MNP ve MSP benzetmesi ile kendilerini örnek vermiş fakat MNP ve MSP açısından ele alındığında parti kapatma davalarında laikliğe aykırı tutumlar bulunması gerçekçi ve doğru bir ifade olmuştur.

Dava sürecinde MP üyelerinin savunmaları dinlenmiştir. Emre davaya bakan hâkimlerin taraf tuttuklarını belirtmiştir ki davanın ilerleyen zamanlarında mevcut olan hâkim yer değiştirerek başka bir hâkim gelmiştir. Davanın sonucu beklenen bir sonuç

¹⁷ *Yeni İstanbul*, “Millet Partisi İzmir İl Kongresi Toplandı”, 15 Şubat 1950, 2.

¹⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 57.

¹⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 58.

olduğu için parti para cezası ve kapatılma kararı ile Türk siyasal hayatındaki süresi tamamlanmış ve kapatılmıştır.²⁰

1.2.Süleyman Arif Emre'nin Siyasi Hayattaki Faaliyetleri

Emre'nin asıl ideali maneviyat, ahlak ve fazilet üzerinde olduğu için davalarında da kendi fikirleri destekleyen davalarda bulunmuştur. Davaların sonucunda Emre'nin çabalarına rağmen bir başarı kazanılmamış olsa dahi siyasetin içinde aktif rol oynamaya ve tanımaya başlamıştır. Emre'nin bulunduğu partilere baktığımızda, Hürriyet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi, Saadet Partisi olmuştur.. Aktif olarak Emre'yi MNP ve MSP içerisinde görüyoruz. 12 Eylül sürecinde Emre MSP kurucularından olarak sorguya çekildiğinde dört partide bulunmasına şaşırılmıştır. Bununla ilgili Emre'ye soru yöneltildiğinde Emre, "...bunda hayret edecek ne var, ben fikir ve ideallerimi değiştirmedim... siyasi dalgalanmalar sık sık gemi değiştirmemize sebep oluyor..."²¹ şeklinde ifade etmiştir.

1.2.1.Hürriyet Partisi Dönemi

1950 senesinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle başlayan dönem, tek parti iktidar dönemini devirmiştir. DP'nin ilk dönemlerinde parti içinde de sistemli bir hal alırken, ülke içerisinde de istikrar sağlamıştır. Menderes'in özellikle halk nezdinde sevilmesi, halkın Menderes'e karşı duyduğu sempatinin artması Menderes için en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Fakat ilerleyen dönemlerde DP'de ayrılıklar ve tartışmalar da sinyaller vermeye başlamıştır.

DP'nin 1954'ten sonra benimsediği antidemokratik tutumlar ve parti içi muhalefete engelleme çalışmaları çatırtılara neden olmuştur. Turan Güneş ve Fethi Çelikbaş partiden uzaklaşmaya başlamış, 6 Aralık 1954 senesinde Fethi Çelikbaş, bulunduğu İşletmeler Bakanlığı görevinden istifa etmiştir.²² Çelikbaş'ın istifası kabine ile yaşadığı kömür meselesinden dolayı iken bir diğer durum da kendisinin kabine dışına atılması ihtimalini düşünerek önceden istifa etmesidir.²³ Çelikbaş ikinci çıkışı Mayıs 1955'te İspat Hakkında Kanun teklifinde bulunmuştur. İspat Hakkı Kanunu DP

²⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 61-66.

²¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 68.

²² Diren Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", *Akademik Bakış*, 2/3(2008), 159.

²³ Metin Toker, "Yurtta Olup Bitenler", *Akis* (11 Aralık 1954), 5.

içerisinde tartışmaya neden olduğu gibi Emre’de bu süreçte konu içerisinde aktif olarak yer almıştır. Emre’ye göre ispat hakkı,

Bir resmi görevli suçlu ise, bunu ileri süren kimse sırf resmi sıfatı olana dil uzattığı için ceza giyiyor. İddiası doğru olsa, elinde de belgeler bulunsa bile mahkemede bunu ispat etme hakkı, o zamanki mevzuata göre kendisine verilmiyordu. Yani hırsıza hırsız denilmiyordu.

Şeklin de ifade etmiştir. İspat hakkının tanınmaması, basını, iktidar suiistimalini kamuoyu önünde açıklayamamakla karşı karşıya bırakır.²⁴ İspat hakkında kanunu için oy kullanan milletvekili sayısı 19’a yükselince 19’lar olarak bilinen bir grup ortaya çıkmıştır. 19’lara Feridun Ergin ile Şekip İnal’ın da dâhil olmasıyla sayıları 21’e yükseldi.²⁵ Partiden ihraç edilen ve ardından istifa edenlerle birlikte kamuoyunda yeni parti kurulacağı sinyalleri yayılmaya başlamıştır. Partiden kopan grup daha çok DP’ye muhalefet etme yönünde hareket ediyorken daha sonra Menderes’in söylemlerine karşılık parti kurulması kararı alınmıştır.

HP, Demokratların üniversitelerde değiştirmiş olduğu öğretim üyelerinin siyasete katılma fikirlerine karşı çıkarak, programlarında öğretim üyelerinin siyasi fikirlerini engellememe, fikirlerin önemini ve değerini koruma gibi aynı zamanda ordu ve siyaseti engelleme, din ve siyasetin ayrılması, vicdan hürriyeti kapsamında saygı, dış siyasette önceliği kendi çıkarlarımıza göre öncelik verme, din âlimlerinin bulunduğu yerleri ıslah etme, iyi mabetlerin muhafaza etme ve eğitim konusunda ise milli, manevi ve inkılâpçı yeni bir nesil yetiştirme yolunda ilerlediklerini programlarına eklemişlerdir.²⁶

Parti kuruluşunun ardından kısa bir süre içerisinde Emre’de Hürriyet Partisi içerisinde yerini almıştır. Emre partiye katılma nedeninin, düşünen ve inanan insana tam ve geniş yetki sağlamasının katılmasındaki en büyük etki olduğunu dile getirmiştir.²⁷ Aynı zamanda Emre, parti ile ilgili genel programı değerlendirmesini şu şekilde gerçekleştirmiştir,

²⁴ Bülent Bal, “Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 74.

²⁵ Mustafa Albayrak, “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24/71(2008), 353.

²⁶ Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı, Ankara: Örnek Matbaası, 1956, 67-81.

²⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 75.

*Hürriyet Partisi insan haklarını tanıyacak. Hakim teminâtı, üniversite muhtariyeti, nisbi seçim sistemi, ispat hakkı getirecek, partizanlığı önleyecek. Menfaatçileri partinin eşiğine bile batırmayacak siyasete âhlakı, fazileti hakim kılacak, mert dürüst insanların partisi olacak. Bütün bunlar tam manası ile görüşlerimi içine almıyorsa da tasarladığım hedeflere ulaşılmasında mühim merhaleler kat edilmesini mümkün kılacaktı.*²⁸

Emre partiye ilk girişinde ifade ettiği gibi belli bir hedefi ve bu hedefe ulaşmak için bir çabası olmuştur. Hürriyet Partisi bu noktada Emre için en ideal partidir. Partinin inananlara hak tanınması ve partide bulunan milletvekillerinin İslam'a yakınlığı Emre için önemli nitelikler teşkil etmiştir. Bu noktada Demokrat Parti politikaları ve ilk dört yıl içerisindeki tutumu, İslami söylemleri, yapılan inkılâpları değiştirerek laikliğe karşı gelişin ilk çatlakları gibi durumlar Emre için de ideal bir parti özelliği gösterirken Emre, DP'den ayrılan yeni bir grup ile teşkilatlanma çalışmalarına girişmesi dikkat çeken bir durumdur. Emre, Hürriyet Partisi'ne mensup olduğunda ilk olarak Ankara Merkez İlçesi'nde görev almıştır. Partiye katılma ve ocak açma fikri için Emre önce gerekli incelemeleri yapıp daha sonra konu ile ilgili uygun gördüğünde işlemlere başlamaktadır.

Hürriyet Partisinin gelişmesi Demokratlar üzerinde bir tedirginlik oluşturmuştur. Kendi bünyesinden çıkan kitlenin bir parti oluşturarak siyasetin içinde olması ve bu siyasetin içindeyken de kendisini desteklememesi DP için rahatsız edici bir durum teşkil etmiştir. 1958 seçimlerini DP'nin 1957'ye çekmesi elindeki mevcut gücü korumaya çalışmasından kaynaklanmıştır. Emre, seçimlerin öne alınması ile ilgili durumu olumsuz değerlendirmiştir. Burada Hürriyet Partisi'nin 2 yıllık çalışmasından iktidara gelebileceği fikrinden ziyade DP'nin ilerleyen senelerde 27 Mayıs'a maruz kalması ile ilgilidir. Eğer DP, seçimleri öne alma gibi bir durum gerçekleştirmemiş olsaydı kaybedebilirdi fakat 27 Mayıs yaşanmak zorunda kalmaz ve DP ilerleyen senelerde tekrar seçilebilirdi olarak değerlendirilmiştir.²⁹

1957 seçimleri HP'nin hazırlıksız yakalandığı bir seçim olmuştur. Kuruluş programlarında belirlenen hedefler, 1957 seçimlerinde de HP'nin seçim beyannamesi

²⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 75-76.

²⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 77-78.

niteliği taşımıştır. 56 ilde 550 aday ile HP seçimlere katılmıştır.³⁰ Emre 1957 seçimleri Adıyaman milletvekilliğinden adaylığını koymuştur fakat seçim sonuçlarından bir zafer elde edemeyeceklerini de ifade etmiştir.³¹ Seçimlerde HP'nin başarı sağlayamayacağı çok açık bir şekilde belli iken HP Genel Kurulu bunu onaylamamıştır. Çok kısa sürede kurulma aşamasında olan, yeterli örgütlenme sağlayamayıp tabana inemeyen ve özellikle karşılarında CHP ve DP gibi iki güçlü partinin karşısında HP Genel Kurulu'nun seçim kazanma olasılığı düşük bir hayali resmetmiştir. Emre genel olarak bunları hesap ederek ilk seçimde kazanma şansının olmadığı gerçeğini belirtmiştir. Kurul, Emre'nin açıklamalarından demoralize olduğunu ifade ettikten sonra Emre'nin HP yönelik mesafe oluşturduğu açıklamalarında mevcuttur. Emre açıklamasında,

*...işte o zaman partinin sonundan ciddi endişeye kapıldım. Bir seçimde demoralize olacak kadar geçici bir heves, ilk seçimde alelacele iktidara gelme hayâli, yani kısa vadeli hedefler, aksiyonlar, düşünceler, ne gelmişse memleketin başına bu kısa devre yapan fikirlerden, fikirlerinden gelmiştir...*³²

Emre, Mehmet Ağar ile beraber seçim bölgeleri gezerken Antep'te arabalarının benzini bitmesi üzerine bir yerde konuklanmışlar ve daha sonra buraya CHP'li üyelerin gelmesi üzerine araları açılmıştır. Aslında iki tarafında muhalefet olması yakınlaşma sağlamıştır. Fakat CHP kanadının alkol alması üzerine Mehmet Ağar'ın CHP grubuna “siz, Kurânı Kerim'leri toplatıp yakan, hocaları sürgünlere gönderene parti değil misiniz?”³³ tarzında sert çıkışı üzerine iki taraf dağılmıştır.

Seçim sonuçları HP Genel Kurulu'nun beklediği gibi sonuçlanmamıştır. Emre'nin tahminleri yine Emre'yi haklı çıkartmıştır. Partinin yeterli bütçesi olmadığı, köklü bir girişimi olmadığı için parti 1957 seçimleri sonrasında siyasi hayattan çekilme kararı almıştır. Emre'nin HP içinde aktif olarak bulunması kendisinin siyasi alanı tanıma girişi olarak değerlendirilebilir. Öncelikle siyasal davalarda kendisini gösteren Emre, kendi fikir çerçevesinde gelişmek ve kalıcı bir fikir sağlamak ve savunmak için siyasal hayatta yer almıştır. Her ne kadar HP'de mevcut olan “kontrollü kapitalizm” kavramı Emre'ye uygun olmasa da, uygun olan genel alanları değerlendirerek partililik

³⁰ Sibel Demirci, Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasal Hayatı'ndaki Yeri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 68.

³¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 81.

³² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 81.

³³ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 84.

hareketinde yer almıştır. Burada kazandığı ve ileride de kendisine katkı sağlayacak olan Yeni Türkiye Partisi döneminde Emre siyasal alandaki çalışmaları gözleyerek MGH içinde daha güçlü bir yapıda bulunmuştur.

1.2.2.Yeni Türkiye Partisi Dönemi

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası Demokrat Parti kapatılmış, Demokratlar 10 yıllık iktidarlarının karşılığında yargılanmaya başlamıştır. Darbe ile birlikte cunta yönetimi kendisini göstermiştir. Siyasi faaliyette bulunmak için serbestlik sağlanınca partiler kurulmaya başlamış, Ragıp Gümüşpala öncülüğünde Adalet Partisi, Ekrem Alican liderliğinde ise Yeni Türkiye Partisi kurulmuştur. Kurulan partilerden en çok ses getireni AP olacaktır.

Ekrem Alican, hazırlıkları tamamladıktan sonra parti kurulma sürecini bitirmiştir. YTP'nin Genel Başkanı olan Alican, MBK'nın geçiş dönemi içinde Maliye Bakanlığı görevinde bulunmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'le olan yakınlığı da bilinen bir bürokrattır.³⁴ YTP'yi kurarken DP'ye karşı oluşan sempatisi de devam etmiştir. YTP, liberal yapıda bir parti tarımında kalkınma sağlamak ve özel teşebbüsü ve sanayileşmeyi ekonomik gelişme için gerekli görmüştür.³⁵

Hürriyet Partisi'nden sonra ve 27 Mayıs darbesinden sonra Emre'nin tekrardan siyasete dâhil olmak gibi bir düşüncesi olmamıştır. Emre, avukat olarak işinde bir başarı sağlamış, siyasi davalar ve partileşme sürecinde katkıda bulunmuştur. Ekrem Alican'ın iletmesi üzerine Sadık Perinçek ve Zekeriya Kürşad'ın bulunduğu heyet Emre'yi ziyaret etmiş ve Adıyaman İl Teşkilatı'nı Emre'nin kurmasını istemişlerdir. Emre her ne kadar geri durmaya çalışmış olsa da Emre'ye karşı duyulan itimatla beraber ve şartların sağlanması durumunda Emre partiye katılmaya karar vermiştir.³⁶ Emre her ne kadar parti faaliyetlerinden uzak durmak istediğini belirtse de kendi fikirlerini, inanç ve amaçlarını yaymak için Türk siyasal hayatına atılmanın gerekli olduğunu fark etmiştir. Milli Nizam Partisi'nin kuruluş döneminde de Kotku ile görüşmelerinde aynı durum üzerinden hareket edilmiştir. YTP'nin Emre için fikirsel açıdan önemi büyük olmuştur.

³⁴ Abdullah Kutalmış Yalçın, "Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20/4(2021), 2016.

³⁵ Gül Tüba Taşpınar Dağcı, "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı", (Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003), 49.

³⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 93.

Gül Tûba Taşpınar Dağcı'nın doktora tezi için Emre ile yapmış olduğu röportajda Emre, hukuk fakültesi sıralarından itibaren edindiği fikirler ve görüşlerin YTP'de olduğunu belirtmiş, bunun yanı sıra partinin ilerleyen süreçlerde güç kaybetmesi durumunda dâhi olsa parti çalışmaları içinde olacağını ifade etmiştir.³⁷ Emre'nin partiye girmesi ile ilgili yorumları şu şekilde ifade etmiştir,

*Şahsen Ekrem Bey'e itimâdım tamdı. Hürriyet Partisi'nde yakından tanıdım. İmânı, itikadı, ahlâkı örnek insanlardan biriydi. Siyasete ahlâk ve fazileti hâkim kılmadıkça, politikanın faydalı olmayacağına inananlardandı. Çaresiz partiye girmeyi kabul etmek zorunda kaldık. Hem böyle bir buhranlı devrede meydana CHP'ye boş bırakmak ta doğru olamazdı.*³⁸

Demokrat Parti'nin eski üyeleri Emre'ye YTP'ye girmesi durumunda parti teşkilatlanması için ellerinden geleni yapacaklarını belirtmelerine rağmen bu süreçte bir yardım da bulunmamışlardır. Bu durum ise Emre'nin ister istemez bir tepkisine neden olmuştur.³⁹ Parti teşkilatlanması sağlandıktan sonra Demokratların eski üyeleri teşkilatlarda bulunmaya başlamıştır. 60 döneminde dikkati çeken iki husus da mevcuttur. Cunta yönetiminden sonra siyasi faaliyetlere izin verilmesinde YTP ve AP'nin kurulması ve iki partinin de Demokrat Parti'nin geçmiş varlığını önemle vurgulaması dikkatleri çekmiştir. Özellikle AP, Demokrat Parti'nin devamını olarak kendisini gösterirken, YTP'de ise Menderes'in oğlu aktif siyaset hayatına atılmıştır. Fakat YTP üyelerinin geçmişte HP içinde yer alması ve HP üyelerinin sonrasında CHP ile ittifak oluşturması DP'liler için bir anti sempati oluşturmuş ve aynı his darbe sonrasında da devam ettiği için DP destekçileri AP'yi kendilerine daha yakın hissetmiştir.⁴⁰

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican yurt gezisi ziyaretlerinde Adıyaman'a da uğramıştır. Alican'ın Adıyaman'a girmesinde yoğun tezahüratlar, alkışlar ve arada İsmet Paşa'ya karşı söylenen kınayıcı sloganlar meydana gelmiştir. Bu olay ardına Adıyaman İl Teşkilatı'nın başında Emre bulunmasından dolayı vali Emre ile görüşme

³⁷ Gül Tûba Taşpınar Dağcı, "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı", (Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003), 151.

³⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 94.

³⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 95.

⁴⁰ Ahmet Aksu, "Türkiye'de Milletvekillerinin Parti Değişikliklerinin Siyasi Sonuçları: Yeni Türkiye Partisi Örneği", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 87.

sağlamış ve gösteri yapmanın “ahlak dışı” olduğunu belirten bir bağırma merasimi gerçekleştirmiştir.⁴¹ Emre buraya her ne kadar siyasi kimliği ile çağırılmış olsa da vali ile görüşmesinde kullandığı dil ve üslup yönünden hukukçu kimliği daha ön planda olmuştur. Gösteri ve yürüyüş yapmanın insan haklarının önemli hareketlerinden biri olduğunu ve DP iktidarında da bu durumun engellenmeye çalışılmasından ve izin verilmemesinden dolayı ihtilalin ortaya çıktığını belirtmiştir.⁴²

1961 senesi, darbe sonrasında gerçekleşen demokrasiye geçişin ilk adımı olmuştur. Parti seçimlerini yapmadan önce denemeler yapılacak ona göre belirlenecektir. Parti denemeleri Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idam kararlarının onaylandığı tarihe denk getirmelerinin nedeni Emre'ye göre her parti kendi siyasi davasıyla uğraşacağı için kimse bu duruma bir reaksiyon göstermeyecek, eğer gösteren varsa da bu reaksiyon minimum miktara inecek şeklinde olmuştur.⁴³ Seçim öncesinde kamuoyunun beklentisi İsmet Paşa'nın partisi CHP'nin birinci parti olacağı yönünde olmuştur. Fakat AP ve YTP' nin durumu göz önüne alındığında özellikle DP'nin mirasçısı olarak kendilerini göstermeleri CHP için bir gözden kaçış da teşkil etmiştir. Seçim sonuçlarına baktığımızda CHP / 173, AP / 158, CKMP / 54, YTP / 65 milletvekili çıkartmış ve Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise AP / 70, CHP / 36, YTP / 28, CKMP / 16 senatörlük çıkartmıştır.⁴⁴ Seçim sonuçlarında YTP bazında değerlendirdiğimiz zaman bir başarı göstergesidir. CHP'nin oy potansiyeli daha yüksek beklenirken seçimler sonucunda beklenen potansiyel sağlanamamıştır. AP'nin çıkartmış olduğu milletvekili sayılarına baktığımız zaman ise Demokratların desteklerini sağladığını görmekteyiz. Seçim sonuçlarında AP ve CHP'nin Türkiye'de gerçekleştireceği ilk koalisyon sürecine geçişin ışıkları yanmaya başlamıştır.

Emre bu dönem' de büyük sermaye çevrelerinin Alican'ı desteklemeyeceğini belirttiklerini öne sürmüştür. Ekonomik konularda taviz vermeyen Ekrem Alican'ın partisinin de yükselmesini istememişler ve geneli AP'ye kaymıştır. Bu şekilde ilerleyen

⁴¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 96.

⁴² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 97.

⁴³ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 98.

⁴⁴ Işıl Tuna, “27 Mayıs'ın Gölgesinden Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20/40(2020), 242.

süreç seçim tabanına da etki ederek YTP'nin oylarında düşüş olmuştur.⁴⁵ YTP içerisinde seçtikleri parlamenterlerin AP'ye geçişi ile ilgili Emre,

*Bizim 1961'de seçtiğimiz parlamenterler bize hiç haber vermeden bir de baktık ki AP'ye geçmişler... AP'ye geçtikten sonra geldiler, teşkilatımızın elemanlarından büyük bir kısmını da transfer ederek keyiflerine göre AP ile teşkilatını kurdular. Eski vefakâr AP ile teşkilatını feshettiler. En son bizi de AP'ye davet ettiler...*⁴⁶

İfadelerini kullanmıştır. Her ne kadar büyük sermaye sahipleri YTP'yi desteklememiş olsa da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da YTP, ağaların, büyük toprak sahiplerinin olduğu bölgelerde başarı göstermiş ve oy toplamıştır.⁴⁷ Bunların yanında Gürsel cephesinden de İsmet Paşa için ılımlı yorumlar ortaya atılmıştır. Ekrem Alican her ne kadar Gürsel'e yakın bir durum da olsa da 1961 seçimleri sonucunda Metin Toker'in aktardığı bilgiye göre ne Gümüşpala'nın ne de Alican'ın bir İsmet Paşa olamayacağını söyleyen Gürsel'in sözleri⁴⁸ Alican'ın seçimlerde bekleneni gösteremeyeceğini hissettirmiştir.

26 Ekim'de Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile beraber Gürsel hükümet kurma görevini 10 Kasım 1961'de İnönü'ye vermiştir.⁴⁹ CHP'nin bu dönemde AP ile ortaklaşa bir koalisyon hükümeti kurması AP içerisinde rahatsızlık uyandırmıştır. Öncelikle Demokrat Parti'nin selefi olduğunu gösteren Adalet Partisi, CHP ile gireceği bir koalisyonda kendisini geçmişe karşı bir suç işlemiş olarak görecektir. Diğer taraftan ise yeni kurulmasına rağmen ilk seçimlerde aldığı oy oranı ile başarı göstermesi ve yine ilk seçimlerde hükümete katılması AP için bir başarı ve tanınma imkânı sağlayacaktır. AP ise ilk tepkisini daha geri plana atarak düşmanı olarak gördüğü CHP ile ortak bir hükümet içinde birleşmeyi de kabul etmiştir. Bu süreçte AP milletvekillerinden bazıları Alican'a gelerek CHP'ye milli iradenin satıldığını ve YTP'ye geçmeyi düşündüklerini de iletmıştır.⁵⁰ Fakat iki parti arasında anlaşmazlık koalisyon sürecinde de devam etmiştir. Koalisyon sürecinde iki konu aralarında anlaşmazlığı derinleştirmiştir. Birinci

⁴⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 99.

⁴⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 101.

⁴⁷ Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/22(2009), 169.

⁴⁸ Metin Toker, *İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992), 18.

⁴⁹ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010), 581.

⁵⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 108.

eski DP'lilerin af konusu, diğeri ise planlı ekonomisi konu olmuştur. Planlı ekonomiye ordu ve CHP desteklerken, AP karşı çıkmıştır.⁵¹

CHP-AP koalisyonu döneminde Adıyaman'da bulunan tekstil fabrikası, hükümet kararı ile fabrikanın çalışmasının memleket ekonomisine yük olduğunun ve rantabl olmadığının bildirilmesi üzerine çalıştırılmaması kararı alınmıştır. Bunun üzerine halk fabrikanın çalıştırılması için harekete geçerek Emre ile de görüşmüştür. Emre vali ile görüştüktan sonra işi halledememiştir. CHP-AP koalisyonu sonrasında kurulan CHP-YTP-MP koalisyonu döneminde Emre, YTP üyelerinden olması sebebi ile ve Alican ile yakınlığı vesilesiyle görüşme sağlayarak Adıyaman'da bulunan fabrikanın tekrar çalıştırılması için Alican ile iletişime geçmiştir ve bölgenin incelenmesi, Adıyaman'a gelip halk desteğinin sağlanması ile de Adıyaman'daki fabrikanın iptal kararı kaldırılıp, tekrar çalışmaya geçmiştir.⁵²

CHP-AP koalisyonu dağılmasından kısa süre sonra CHP-YTP-MP koalisyonu kurulmuştur. 7 Temmuz 1962'de mecliste, kurulacak ikinci koalisyon hükümeti için güvenoyu verildikten sonra yeni hükümet çalışmalara başlamıştır.⁵³ AP'nin CHP ile koalisyon kurmasından rahatsız olan bazı AP milletvekilleri YTP'ye gelip YTP'ye katılmak istediklerini belirttiklerinden kısa zaman sonra YTP'nin CHP ile koalisyon kurması bir şaşkınlık yaratmıştır. AP-CHP koalisyonu Emre için de çok olumlu bir bakışla karşılanmamış, ifadelerin de kamuoyunun tepkisini ve AP milletvekillerinin tepkisini dile getirir de kendi bakış açısını şu ifadelerle yansıtmıştır,

...İsmet İnönü başkanlığında kurulan bu hükümet pek tabi olarak AP tabanında iyi karşılanmadı. AP milletvekillerinden çoğu 27 Mayıs'a ve İnönü'ye karşı halkın hissiyatını propaganda malzemesi yaparak, nefret ve hatta intikam ihtiva eden sloganlarla seçim kampanyası yapmışlardı. Bu yüzden CHP-AP koalisyonu hiçte iyi karşılanmadı. Ortada muhalefette kalan partiler lehine, AP'yi yıpratmak için çok müsait bir fırsat vardı. Bütün bunlara rağmen siyasete ahlâkiliği hakim kılmak kararında olan Ekrem Alican Bey ve partisi bu fırsattan

⁵¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 287.

⁵² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 104-107.

⁵³ Dürdane Şahin, "Ara Rejim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminden (1960-1965) Türkiye'de Siyasi Hayat", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 378.

*yararlanmayı, millet ve memleket menfaatlerine aykırı gördüklerinden buna teşebbüs ve tenezzül etmediler...*⁵⁴

10 Kasım 1961 – 30 Mayıs 1962’de biten CHP-AP koalisyonundan sonra ikinci koalisyonun ömrü de çok uzun sürmemiştir. 1963’te çıkan Kıbrıs sorunu da koalisyon sürecinde çatırtılara neden olmuştur. Kıbrıs’ın uzun süredir meydana getirdiği sorun bu dönemde de sinyalleri vermiş ve Yunanistan ile aramızda bir çekişme doğurmuştur. İnönü, Kıbrıs sorunu sürecinde aktif rol oynayarak dış politikada destek sağlamak amacıyla ABD ile de görüşüp, Kıbrıs’ın Türkiye için stratejik bir önemi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁵ Aynı zamanda ikinci koalisyon dönemi sürecinde gerçekleşen belediye seçimleri ise CHP için bir rahatsızlık uyandırır da koalisyonda yer alan diğer partiler için CHP tepkisi kadar bir tepki mevcut olmamıştır. Ahmad, konu ile ilgili şöyle ifade eder,

*...CHP’nin ortakları Kasım 1963’te yapılan belediye seçimlerinde öyle kötü sonuçlar aldılar ki, seçmenler tarafından İnönü’yle iş birliği yaptıkları için cezalandırıldıkları düşüncesiyle koalisyondan çekildiler. Bu seçimlerden sonra Adalet Partisi ülkenin en popüler partisi haline geldi.*⁵⁶

Emre, ise belediye seçimlerinde YTP’nin bir başarı gösterdiğini, bu başarısının ise kendilerini 1965 seçimlerinde milletvekili çıkartabilecek bir oy potansiyeli sağladığını da ifade etmiştir.⁵⁷

1961 seçimlerinde milletvekili olarak Emre’nin aday olması istenirken kendisi adaylıktan çekilip başka isimlere adaylığı bırakmıştır. Fakat 1965 seçimlerinde Emre’yi 1961’deki gibi geri planda görmemekteyiz. Emre, Ankara’ya seçimler için genel merkeze gittiğinde Alica’nın kendisine “200 milletvekilim olacağına 20 tane senin gibi milletvekilim olsun” demesi üzerine ve Emre’nin seçimlerden ayrılmamasını istemesi üzerine de Emre ikna olarak 1965 seçimlerinde milletvekilli adayı olduğunu ilan etmiş ve sonucunda ise zaferle sonuçlanmıştır.⁵⁸ Emre’nin seçimlerde geri durmasının nedeni Adıyaman halkının merkez ilçeden birisinin olmasını istediğinden dolayı olmuştur. Fakat yine de Emre’nin siyasi faaliyetlere katılırken ki ilk amacı fikir ve inançları

⁵⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 107.

⁵⁵ Ulus, “İnönü Kıbrıs Davamızı Amerikalılara Anlattı”, 7 Şubat 1964, s.1.

⁵⁶ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994), 193.

⁵⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 104.

⁵⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 112-113.

çevresinde savunacağı, yayabileceği bir hareketti. Alican'ın Emre'ye karşı güveni ve inancı tamken Emre'nin seçimler sürecinde geri durmasını, siyasete atıldığı ilk süreçte ki sözleriyle bağdaştırmak bir güçlük oluşturmuştur.

1965 seçimlerinde Emre'nin milletvekilliği onaylandıktan sonra Ankara'ya gitmek için hazırlıklara başlamıştır. YSK'dan gelen bilgiye göre Emre dâhil altı kişinin mazbatalarının iptal edildiği haberi alınmıştır. 8500 oy alan kişilerin milletvekili olduğu seçimlerde Emre 8500 civarında oy olarak normal şartlarda mazbatayı almaya hak kazanmıştır. Oylamalarda sorun olduğu gerekçesi ile Emre'nin milletvekilliği kabul edilmemiştir. Fakat parti genel merkezinde kontenjan düştükten sonra diğer boşta kalan parti üyeleri kendileri geçmek yerine hakkı Emre'ye vermiştir. Emre'nin şansı ve geçmiş fedakârlıkları sonucu olarak tekrardan milletvekilliğe hak kazanmıştır.⁵⁹

1965 seçimleri sonucunda Adalet Partisi tek başına iktidarı ele geçirmiş ve Süleyman Demirel ön plana çıkmıştır. 1965 seçim hazırlıklarında Ekrem Alican kendilerinin üçüncü büyük parti olup elliye yakın sandalyeye sahip olacaklarını ifade etmesine karşılık beklenen durum pek Alican'ın beklediği gibi gerçekleşmemiştir.⁶⁰ YSK'nın açıkladığı sonuçlara göre AP 240, CHP 134, YTP 19, TİP 15, CKMP 11 milletvekili çıkartmıştır.⁶¹ 65 seçimlerinden dikkat çeken nokta TİP'in 15 milletvekili ile meclise girmesi olmuştur. 1961 anayasasının sağlamış olduğu özgürlük ortamı sol fraksiyon için artık önemli bir alan açmıştır. Alican'ın beklediği 50 sandalye ise bir ütopya, hayal niteliği taşımıştır. Emre'nin aktarmış olduğu bilgiye göre, Adıyaman senatörü olan Halil Ağar'ın dış gezilerinde Telaviv'e uğraması üzerine orada bulunan bir Yahudi'nin kendisine 1965 seçimleri için AP'yi uygun gördüklerini, YTP'nin en fazla 20 milletvekili çıkartacağını söylemiştir.⁶² Alican'ın 50 sandalye tespitine karşı 19 sandalye almalarını Emre Telaviv'de ki olayla ilişkilendirmiştir. Konu ile ilgili Emre'nin göstermiş olduğu kaynak bulunmadığı için ve sadece bir kişinin belirtmiş olduğu iddia üzerinden Emre'nin öne sürmüş olduğu tez doğrulanmamıştır. Bunun dışında Emre'nin çoğu olumsuz durumda kendilerinin politikalarından ziyade

⁵⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 113-116.

⁶⁰ Dürdane Şahin, "Ara Rejim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminden (1960-1965) Türkiye'de Siyasi Hayat", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 510.

⁶¹ *Akşam*, "Yüksek Seçim Kurulu Kesin Sonuçları Açıkladı", 14 Ekim 1965, s.1.

⁶² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 100.

beklenmedik bir durum yaşanması üzerine MGH döneminde de Yahudi ve Mason tabirini kullandığı dikkati çekmiştir.

1965 seçimleri sonrasında tek başına iktidarda yer alan AP, ordu ile aralarını iyi tutmak için çalışmalar yapmıştır. 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kutlanmaya devam etmiş, bazı subayların siyasi faaliyetlerdeki hareketlerinin üzerine gidilmemiş, ordunun istekleri yapılabilecek imkânlar etrafında yerine getirilmeye çalışılmıştır.⁶³ 1961’de gerçekleşen koalisyondan sonra AP iktidarı elinde tutmak için gerekli çabalar göstermiştir. Ordu noktada Demirel için en önemli bir iletişim kuvveti alanı sergilemiştir.

1.2.3.Süleyman Arif Emre’nin Milletvekilliği

Emre 1965’ten sonra oluşan meclis yapısı için çok sesli ve çok renkli ifadelerini kullanmıştır. Fakat bunun yanında her parti başkanının aynı zamanda kendi fikirlerini belirtirken Atatürkçülük kavramı ile hareket ettiğini belirtmiştir.⁶⁴ Partinin renkli olması TİP ve CHP’nin katmış olduğu renk açısından değerlendirilebilir. Özellikle CHP’nin “ortanın solu” kavramı ile ön plana çıkması ve TİP ile birlikte sol görüşün de artık mecliste bulunması farklılığın olduğunu göstermiştir. Atatürkçülük kavramı ile ön plana çıkılması ise daha çok kamuoyu ve ordu baskısı yönünden değerlendirilebilir. 1960 darbesi ve ardından gelecek 71 muhtırası ve 12 Eylül 1980’de gerçekleşecek olan darbelerde üzerinde durulan kavram Atatürkçülük olmuştur. Partiler ise mevcut siyasal yetkilerinden kısıtlanmamak için kendi fikirleri çerçevesine Atatürkçülük kavramını yerleştirmiştir. AP’nin iktidar olması bazı çevreler için olumsuz değerlendirilirken, bazı çevreler için ise iktidar da olmasının bir sorun olmadığı algını doğurmuştur. 1961 Anayasasının vermiş olduğu kanuni güvenceler AP iktidarı ile ilgili bir şüpheyandırmamıştır.⁶⁵

1965 ile birlikte artık mecliste bir sandalyesi bulunan Emre, fikir ve inançları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Emre’nin mecliste ilk önergesi Ayasofya’nın müzelikten çıkartılıp ibadethane görevi görmesini istemesi olmuştur. Bu noktada Emre’nin dini kimliği daha çok plana çıkmıştır. Fatih’in vakfiyesinin müzelikten

⁶³ Tanel Demirel, “Süleyman Sami Demirel”, (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye’nin 1960’lı Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 532.

⁶⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 116, 117.

⁶⁵ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 133.

çıkartılıp, Osmanlı dönemindeki gibi cami sıfatı ile işlev görmesi ve ibadethane olarak açılması ile ilgili bakanlığa önergede bulunmuştur fakat bakanlık tarafından ciddi bir konu olarak görülmemiştir.⁶⁶ Emre'nin konu ile ilgili mecliste şu şekilde ifadelerde bulunmuştur,

*Bildiğiniz gibi Yunanlılar megalo idea ve elenizm diye pervasızca ve küstahça ortaya çıkarak gûya memleketimizin toprakları üzerinde eski Bizans İmparatorluğunu ihya edeceklermiş de, gûya Ayasofya'yı kilise yapacaklarmış da, İstanbul'da gûya yeniden merkezi hükümet yapacaklarmış... Memleketimizin toprakları üzerinde Yunanlıların gözü olduğuna dair yazılar yazılmakta, bütün bunlara karşı elbette ki, milletimiz tarihi Ayasofya'yı tekrar ibadete açarak, fethin ve Fatih'in azametini ve Yunanlıların asırlarca Türk hâkimiyeti altında kaldığını onlara hatırlatmak istemişse bunda tarihi mazisi bakımından yerden göğe kadar hakkı vardır...*⁶⁷

Emre konuşmasının devamında Atatürk yaşamış olsa konu ile ilgili göstereceği reaksiyonu da anlatmıştır. Emre'nin ifadeleri,

*...Atatürk sağ olsa idi, kanaatime göre, Türk Milleti ondan Ayasofya'nın ibadethaneye çevrilmesini istemezdi. O büyük reaksiyonu göstermeye ve bunalmaya imkân kalmazdı. Çünkü kanaatime göre şu şartlar içerisinde hepiniz takdir edersiniz ki, Atatürk sağ olsa idi, Yunanlıların bu şekilde kıpırdanmalarına, Kıbrıs'ta 12 ada'da ve Trakya'da Müslüman Türklere reva görülen hareketleri yapmalarına imkân kalmazdı. Belki de tarihi imkânlar dairesinde Atatürk Kıbrıs'ı, 12 adayı ve belki de Trakya'yı esaretten kurtarırdı.*⁶⁸

Emre'nin ifadeleri dönemin Kıbrıs sorunu ile alakalı dururken, Ayasofya'yı ibadete açma isteği daha çok İslami duruşu ile alakalı olmuştur. Atatürk ile ilgili ifadeler değerlendirildiği zaman ise, Ayasofya'nın şuan için de ibadethaneye açılması gibi bir zorunluluk olmadığını ifade edebiliriz. Emre'ye göre gerçekten tek sorun Yunanlıların tekrardan Bizans İmparatorluğu sıfatı ile örgütlenip, ülkeyi ele geçirip, Ayasofya'nın kilise haline getirilmesi şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bu noktada Emre'yi asıl ilgilendiren konu ise Ayasofya'nın ibadete açılması olmuştur. Fakat Atatürk'ün

⁶⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 122,123.

⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D.2, C.II, T.1, 12 Ocak 1966, 368.

⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D.2, C.II, T.1, 12 Ocak 1966, 369.

yaşadığını varsaydığımız zaman Ayasofya'nın müze kalmasına da karşı çıkmayacağını ifadelerinde hissettirmiştir. Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman Kıbrıs sorunu ve Yunanlıların geçmişten gelen megalı idea fikrini dikkate almaktan ziyade Emre'nin buradaki İslami duruşu ve bu duruş arkasında rahatsız olduğu şeylerin düzeltilmesini istemek yorumu daha uygun olacaktır. Ayasofya önergesine karşı verilen cevapta Emre'ye aktarılan ise; Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi halinde Amerika ile ilişkilerin kötü etkileneceği yönünde olmuştur.⁶⁹

Emre'nin milletvekili olarak diğer önergesi ise liselere din dersi önergesi olmuştur. Emre bu konu ile ilgili gerekli çabalar göstermiş fakat herhangi bir şekilde dönüş sağlayamamıştır. Basın desteği alarak konuyu daha geniş kitlelere yaymak istemişse de bu konuda da başarılı olamamıştır. Özellikle Bugün Gazetesi'ne tepkili olan Emre, "Haydi hepsi neyse ne, şu herkese toplu namazlar kıldırın, Müslümanlar'ın öncüsü olmak isteyen Bugün Gazetesi'ne ne oluyor da İslam'a hizmet için verilmiş bu önergeyi neşretmiyor?"⁷⁰ diyerek tepkisini dile getirmiştir. Emre'nin konu ile ilgili verdiği önergede, batı medeniyetinin yaymış olduğu sistemin maneviyatımızı bozduğunu, din derslerinin saatlerinin az olması sebebiyle yeterli etkide bulunmadığı ve CHP'nin kötü olan eğitim politikasından AP kurtulmalı şeklinde Milli Eğitim'e bildirmiştir.⁷¹ Dönemin Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem ise Emre'nin önergesine şu şekilde dönüş yapmıştır,

Anayasamızın <<lâyiklik prensibine>> ve <<isteğe bağlılık>> şartına uygun şekilde, lise çağındaki öğrencilere, din yönünden ihtiyaç duyacakları ve kazandırılmasını istiycekleri bilgileri vermekte fayda mülâhaza eden Bakanlığım... İlkokul, ortaokul ile lise (ve dengi okullar) seviyesinde verilen din bilgisinin kademeli şekilde program yapısı içinde saat tutarı, toplam olarak 6 saattir. Bu saat tutarı içinde de dinin özünü hedef tutan bir program anlayışı müfredata aksettirilmiş bulunmakta ve saat tutarı yeterli görülmektedir. Bir bakıma, program tekniği yönünden yapılacak ders saati ilâvelerinin de ayrıca güçlük arz ettiği ve pedagojik mahzurları olduğu bilinen hususlardır...⁷²

⁶⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 123.

⁷⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 124.

⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, B.14, C.29, T.4, 6 Aralık 1968, 457.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, B.14, C.29, T.4, 6 Aralık 1968, 458.

Emre'nin yorumu kendi inanç sistemi içerisinde ele alındığında haklılık gösteren bir yoruma parmak basmıştır. Geçmiş yüzyıllardan itibaren İslam inancı etrafında gelişen ve ilerleyen devletin değişim göstererek seküler toplum yaratmak istemesi, bu toplum içinde yer alan İslamcı/Müslüman kitleyi rahatsız etmiştir. Dini yapıda eğitim veren kurumların kaldırılması ise aynı kitle için doğru bir hareket olmamıştır. Emre'de bu noktada İslam'ın öğretilmesi, anlatılması, yaşanması için her fikrî ve ideolojik hareketin önceliği olan eğitimi öne sürmesi ise Emre için ve inançlı kesim için doğru bir hareket olmuştur. Fakat Cumhuriyet'in getirdiği laiklik ve özellikle 61 anayasasının vermiş olduğu özgürlük, insan haklarına dayalı devlet yapısı kapsamında konu ele alınmış olursa Emre'nin ilk iki önergesi olan Ayasofya'nın ibadete açılması ve din dersleri zorunluluğu, kurulan laiklik ilkesi temeline uygun olmadığı için de doğru kabul edilmemiştir. Mardin'in ifade ettiği sağ partilerin altındaki dini grupların Türk-İslam yapısının temel taşı olan dini eğitimi daha kararlılıkla savunduğu ve İslamcı partilerin etkisi olduğu dönemlerde de kendisini daha çok gösterdiğini vurgulaması⁷³ Emre'nin YTP içinde bunun sinyallerini verip MNP ve MSP döneminde İslamcı kimliğini daha da vurguladığını, ilerleyen dönemlerde açıkça göstermiştir.

Emre, maddi kalkınma planları sağlanırken aynı zamanda manevi kalkınma planlarının yapılmasını da uygun görmüştür. Manevi kalkınma konusunda toplumun ve devletin maddi imkânlar sağlamanın yanında ahlak, fazilet gibi durumlarının da ön planda olmasıdır. Emre bu durumu şu şekilde ifade etmiştir,

*...ben, siyasi hayata, manevi gelişme veya kalkınma hareketi yapabilmek, yaptırabilmek için atılmıştım. Milletimizin fitratında esasen mevcut üstün ahlâk ve karakterin, eğitim reformlarıyla, fiile çıkartılması cemiyetimize huzur ve sükûn getirmesi, hukuk nizamıyla bütünleşecek bir ahlâk nizamına kavuşmamız. İşte asırlardan beri ihmal ettiğimiz, ihtiyacını duyduğumuz çözümsüz kalmış meselelerimizden birisi ve hatta en başlıcası...*⁷⁴

Emre'nin siyasi hayatta gerçekleştirmek istediği mücadele, çoğu siyasi hayata atılan bireylerin kendi fikirlerini yayma düşüncesinden türemiştir. Emre için din ve ahlak derslerinin mevcudiyeti bir şey ifade etmemiştir. İsteddiği ahlak ve fazilet gelişimi, eğitim, televizyon, sinema, basın, tiyatroyu da içine alan bir şemsiye etkisi göstermiştir.

⁷³ Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 73.

⁷⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 125.

Emre'ye göre ahlak ve fazilet sağlanacaksa tek bir alan etrafında değil, toplumun her kesimine, alanına ve kitlesine yayılmış olmalıdır. Gençlerle ilgili, "...yoksa onları milli ahlâk ve karakterimizle şekillendirmeden, yüce dinimizin üstün faziletiyle faziletlendirmeden, fırtınalı bir denize bırakılan dümensiz bir gemi gibi, ahlâk bozucu olayların akışına terketmek marifet değildir."⁷⁵ Emre'nin vermiş olduğu manevi kalkınma önergesi reddedilmiştir.

Emre'nin siyasi hayata atıldığı andan itibaren rahatsızlık duyduğu "mason" kavramı YTP içerisinde de kendisini göstermiştir. Emre bu konu ile ilgili de bir önergede bulunmuştur. Emre'ye göre milli gayeler ile kurulmuş olan bir devletin yönetiminde masonların olmaması doğrudur. Önerge ile ilgili bir sonuç çıkmamıştır. Emre ise bu duruma tepki olarak, "Masonların denetiminde olan AP iktidarı döneminde, teklif komisyonlarda uyutuldu, kadük oldu."⁷⁶ ifadelerini kullanmıştır. Mason düşmanlığı Emre'nin düzenli olarak vurguladığı bir ifade olmuştur. İlerleyen dönemlerde MNP-MSP sürecinde Emre'den ziyade parti içerisinde de bu dil karşımıza çıkacaktır. Fakat dikkat çeken husus ise Emre'nin bu dönemde AP'yi masonluk ile suçlaması, 1970'lerde ise Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde içinde Kurucu Genel Başkanı olduğu MSP'nin AP ile koalisyon hükümeti kurması tutarlı bir hareket sergilememiştir. Yine de Emre'nin AP'ye yönelik eleştirilerde bulunmasını demokrasinin getirmiş olduğu muhalif hareket şeklinde yorumlamak doğru olacaktır.

AP'nin iktidar döneminde öncelik verdiği konu sanayi politikası üzerinde hareket etmek olmuştur. Sanayi konusunda yeterli sermaye sağlanamaması üzerin dış ülkelere borçlar temin edilmeye çalışılmış, Batı'dan beklenen destek sağlanamayınca Sovyetlere ve Arap ülkelerine yönelerek önemli antlaşmalara imza atılmıştır.⁷⁷ Ekrem Alican Bütçe Plan Komisyonu'nda bulunarak 1965 YTP Grup Toplantısında, AP ekonomik politikasını beğenmediğini, para değerinin yakın zamanda düşerek devalüasyona gideceğini ve bu durumun da rejim buhranını yaratacağını belirtmiştir.⁷⁸ Alican'ın öngörüsü doğruluk yaratmıştır. Ülkede meydana gelen siyasal/sosyal sorunların yanında hükümet Türk Lirasının %66 oranını değerini yitirdiğini de

⁷⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 126.

⁷⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 129.

⁷⁷ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 150.

⁷⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 133.

açıklamıştır.⁷⁹ Bu durum ise ülkede şiddetlenen sorunların üzerine eklenerek daha fazla sorunla karşılaşılmasına neden olmuş, temel ihtiyaçların alınamaması, hayat şartlarının düşmesi, öğrenci olayları ve siyasal hareketlilik 1971'in kapılarını aralamaya başlamıştır.

Demirel dönemi iç politikasında en önemli konulardan birisi af kanunu hakkında olmuştur. Demirel, konuyu daha çok zamana yaymak isterken partide bulunan milletvekilleri ise biran önce halledilmesini istemişlerdir. İnönü bu noktada ilk adımı atanlardan biri olmuştur ve Demirel, AP senatörlerinden anayasada yapılacak değişiklikleri reddetmelerini ve ilerideki bir zamana bırakmayı uygun bulmuştur.⁸⁰ Kanunda 163. Maddeden hüküm giyenlere af getirilmemiş ve bu durum Emre'nin ve YTP'nin tepkisine neden olmuştur. Alican, Emre ile iletişime geçerek konu ile ilgili bir önerge hazırlayarak meclise sunmasını istemiştir. Alican'ın yanında Nurculardan belli bir ekip ve AP'li kişiler de Emre'nin yanına gelerek konu ile ilgili ricalarda bulunmuştur.⁸¹ Emre konu ile ilgili önerge hazırlayarak meclise sunmuştur fakat beklenen ses gelmemiştir. YTP' den 7 oy, CKMP' den 2 oy, 2 oy da AP'den gelmiştir.⁸²

Yassıda Mahkemelerinde yargılananlar hapis cezalarından kurtuluyor fakat siyasi hak yönünden mahrum tutulmuştur. Bunun için 1969 seçimlerine doğru gündeme gelen konu siyasi haklar yönünden hareket olmuştur. Emre bu noktada da meclise bir önerge yazısı hazırlayarak teslim etmiştir. Siyasi haklar konusundaki durum daha karmaşık bir yapıda şekillenmiştir. İnönü'nün yıllardır bir çarpışma halinde olduğu Bayar ile yakınlaşması söz konusu olmuştur. Emre'nin bu süreçte İsmet Paşa'yı destekleyen tavırları da önemlidir.⁸³

Siyasi haklar kanununu, Cumhuriyet Senatosu'na Emre'nin de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından verilmiştir. Fakat alınan habere göre bu kanun senatodan ordunun rahatsız olmasından dolayı Demirel tarafından çekilmiştir. Emre ise bu durumdan rahatsız olarak, ordunun politikaya karışmaması gerektiği süreçte politikaya

⁷⁹ Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 599.

⁸⁰ Hanife Kuru, "Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1996), 97.

⁸¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 134,135.

⁸² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 136.

⁸³ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 141.

karışmasını da belirten bir meclis tahkikatı açılması için önerge vermiştir. Önerge şu şekildedir,

Sayın Başbakan Süleyman Demirel, Siyasi Haklar Kanunu'nu Cumhuriyet Senatosu'ndan geri çekmiştir. Gerekçe olarak ordu içerisinde, bazı komutanların kanun'u istemediklerini ve geri çekilmesi konusunda Hükümet'e ve Meclis'e baskı yaptıklarını öne sürmüştür. Eğer böyle bir baskı söz konusu ise, bu Anayasa'yı ihlâl suçunu teşkil eder, Anayasa'nın belli maddesine göre, Büyük Millet Meclis'i, aynı zamanda başkomutanlık görevi de birinci derecede Meclisimize düşer.

*Bu konuda bir meclis tahkikatı açılmasına ve Anayasa ihlal edilmişse edenler hakkında kanuni kovuşturma yapılmasına karar verilmesini talep ederim.*⁸⁴

Emre'nin yazmış olduğu önerge ile hem kendisi, hem de partisi adına bir tehlike sağlama durumu çok yüksek olmasına rağmen Emre önergeyi bir korku içerisine kapılmadan teslim etmiştir. Bu önerge ile beraber de Emre'ye takdir gelmesinin karşısında bir korku ile uzaklaşma da mevcut olmuştur. Aynı zamanda Erbakan ile Emre arasındaki kendisini gösteren ilk yakınlaşmalar bu dönemde karşımıza çıkmaya başlamıştır. AP'nin ilk kuruluşundan itibaren Demokratların devamı olduklarını ve haklarını savunduklarını dile getirmelerine rağmen Siyasi Haklar Kanunu hakkında yapılan çalışmalarda geri planda durmaları AP için bir tutarsızlık göstergesi sergilemiştir. Ordunun eski Demokratlara bu hakları vermemeleri ise var olan Cumhuriyet rejimine uygun olmaması ve siyasi hayatta Demokratların bulunmalarını istememelerinden kaynaklanmıştır. Demirel'in orduyu desteklemesi ise var olan iktidar mücadelesinde ordu desteği ile kendi yerini sağlamlaştırmak istemesinden doğmuştur. Askerin, ordunun, politikada yer almaması Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren işlevini korurken, ordunun her kendisinin benimseyemediği alanda öne çıkması Emre'nin rahatsızlığının ana nedenini de göstermiştir. Fakat Cumhuriyet'in temel kurucularının komutan ve askeri alandan geldiğini de göze alırsak, 1960 darbesi, 1971 muhtırası ve 1980 darbesi ile beraber ordu, Türk siyasal hayatında var olan gücünü her zaman koruma inancı ile hareket etmiştir. Emre'nin ise bu şekilde işleyen sistem

⁸⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (1)*, 143.

içerisinde tek başına hareket edip kazanma imkânı kendisini de zorlamıştır ve istediği yönde bir başarı sergileyememiştir.

1.3.Siyasal İslam Bağlamında Süleyman Arif Emre

Emre'nin bakış açısı daha çok dindar, maneviyat ve ahlak üzerinde kendisini göstermiştir. Bunun etkisi ile 1970'li yıllarda MGH hareketi içerisinde Emre aktif rol oynamıştır. Fakat Emre avukatlık yapmaya başladığı dönemden itibaren aslında siyasetin istese de istemese de içerisinde yer aldığını ifade etmiştir. Millet Partisi'ne karşı açılan davalar, Milliyetçiler Derneği, Ahmet Emin Yalman'a karşı gerçekleştirilen suikast davalarının içerisinde yer alan Emre'nin siyasi hayatı seçmeme gibi şansı kalmamıştır.⁸⁵

Emre inandığı davalar uğrunda mücadele etme ve savaşma ruhunu kendinde görmüştür. Kendi davasını sadece kitaplar yazmak ve anlatmak olarak düşünmek yerine bunu partileşme, cemiyet hayatında daha aktif olması gerektiğinin inancında hareket etmiştir. MGH'nin de temel yapı taşı olan ahlak, maneviyat, fazilet kavramları MGH bünyesinde bulunmadan öncesinde de Emre'de bu kavramların önemini görmekteyiz.

Konu ile ilgili Emre şu şekilde ifade etmiştir,

*Ehliyetli kimselerin dışlandığı veya kendilerini dışladığı bir siyasi ortamda, tesadüfen dahi olsa işler iyiye gitmez. Milletlerin gerek manevi ve gerek maddi bakımlardan saadet ve selamet içerisinde yaşabilmesi ancak o cemiyetlerde ahlak ve faziletin hakim olmasına bağlıdır. Bu da ancak, ahlak ve fazileti fiilen yaşayan, tatbik eden kimselerin ve kitlelerin cemiyete yön vermesiyle gerçekleşebilir. Bunun için de bu gerçeklere inananların devamlı mücadele vermeleri şarttır.*⁸⁶

Emre'nin siyasi kavramı da insana göre yorumlayabilmek mümkündür. İnsana göre yorumlayabilmekten kastedilen ise siyasinin karakteri, tavrı ve duruşu ile alakalı bir duruş teşkil etmiştir. İdeolojik yönden nereden bakılırsa bakılsın, ister komünizm, kapitalizm, dikta yöntemi veya da cuntanın varlığı olsun bunların başında olması gereken kişi ahlak ve fazilet sahibi olmadığı sürece siyasetin de iyi olmadığını Emre ifade etmiştir.

⁸⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 16.

⁸⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 17.

Emre, toplumun düzelmesi için insanın da bu düzelme içinde doğru bir yola ihtiyacının olduğunu ifade etmiştir. Emre bu durumu şu şekilde ifade etmiştir,

*Gaye ne midedir, ne paradır. Gaye insandır. İnsanın, insanlığıdır, edebiyen mesut ve bahtiyar olmasıdır. Bu ise ancak ahlâk ve maneviyat ile mümkündür. Şahsi menfaatlerini ön planda tutanların, parayı ve diğer geçici maddi değerleri gaye yapması, hatta putlaştırma derecesinde değer vermesi, adalet değil zulüm getirir...*⁸⁷

Emre'nin ifadesi dolaylı yönden, İslami alanda yaşayan toplumun ahlak ve maneviyat yönünden güçlü olduğunu, diğer ideolojilerin ise toplum için birleştirici bir güç olmayacağını belirtmiştir. Siyasi hayata aktif olarak katıldığı dönemlerde ise buna önem vermiştir. Maddi kalkınmanın devlet-toplum için önemli bir politika olmasının yanında manevi kalkınmanın da devleti ve özellikle de toplumu, daha minimal bakış açısıyla bireyi refaha kavuşturacak bir anlayış gelişmiştir.

İslami bakış açısı ile geçilen bir devirden sonra Cumhuriyet rejiminin uygulanması ile oluşan laik yaşam toplumunda Müslüman kültürü ile yetişen kesimi zorunlu bir modernleştirme yoluna çevirmiştir. Siyasal ve kamusal alandan soyutlanan İslam ise 1970'li yıllarla birlikte yeni bir kimlik kazanmaya başlamıştır.⁸⁸ Emre'nin siyasal hayata katılarak özellikle MNP'nin örgütlenme ve partileşme sürecinde dönemin tarikat şeyhleri ve dedeler ile iletişime geçerek İslami destek sağladığı görülmüştür.⁸⁹ Mehmet Kotku ile gerçekleştirilen görüşmeler Emre'nin içinde bulunduğu dönem içerisinde siyasal İslam kavramının temellerinin atıldığını göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanı ardından gerçekleşen laikleşme ve toplumun seküler bir yapıda bulunmasına karşılık, yine aynı toplumun belli bir kesiminde bir dinsel örgütlenmenin varlığı kendisini göstermiştir. Cumhuriyet'in getirdiği modernite ve batıya dönük politika Cumhuriyet kadrosunu "dinsiz" ilan etmiş ve getirdiği inkılâpların ise Allah'ın emirlerine karşı gelen bir tutum olarak hissedilmiştir. Önemli tarikatlardan olan Nakşibendi tarikatı ise bulunduğu dönem içinde muhafazakâr-eğitim görmüş kesim ile

⁸⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 26.

⁸⁸ Cihan Aktaş, "İslami Hayat Tarzının Yeniden Keşfi", (editör Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), içinden *Dönemler ve Zihniyetler* 9, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 652.

⁸⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 167-170.

ilişkilerini sıkı tutarak, tarikatın sosyolojik ve siyasal alana yayılmasına alan açmıştır.⁹⁰ Emre, tarikat lideri olan Kotku'nun geniş çevrelerde kendisine yer edindiğini, mevki sahibi isimler ile iletişimde olduğu, profesörlerle bağlantı kurduğunu belirtmiştir.⁹¹ Kullanılan ifadeler ve Kotku'nun şeyhliğinin sağlamış olduğu dini güç siyasal açıdan bir katkı sağlamıştır. Her iki açıdan incelendiğinde, parti için oy ve tanınma imkânı sağlayarak kendisine alan açmış, tarikat açısından incelendiğinde ise siyasi alanda bir güç potansiyeli oluşturma ve bu alanda ise bir söz sahibi olma imkânı elde etmiştir.

1970'li yıllar ile birlikte eğitim sisteminde yaygınlaştırılmaya çalışın dini eğitim Emre için manevi kalkınma modelinin temel taşlarından birisi olmuştur. Emre merkezinden ziyade ideolojik yapıda olan açılan, alanların kendi fikirlerini yayma açısından eğitimin önemi vurgulanmıştır. Türkiye'de siyasal İslam'ın kalesi olan İmam Hatipler ise 1970'li yıllarda İslamcı kesimin hedeflerinden biri olmuştur. Emre'nin 1970'li yılların öncesinde YTP döneminde liselere din dersinin neden eklenmediği yönünde verdiği önerge sonuçsuz kalmıştır.⁹² Siyasal İslam'ın okullarda din eğitimi ve öğretimi için verdiği destek önem teşkil etmiştir. Eğitim alanında dinin etkisi ile kökten bir dini eğitim vermek ve gelecek nesil üzerinde Emre'nin "ahlak ve maneviyat" ifadelerinin buralarda yeşermesi ve yetişmesi açısından eğitim İslami açıdan önem teşkil etmiştir. Osmanlı döneminde dini eğitimin deposu olarak işlev gören medreseler, bir İlahiyat Fakültesi tarzından ziyade fıkıh dersleri veren bir eğitim alanı olarak varlığını sürdürmüştür.⁹³

İmam Hatip Okullarının açılmasında ise YTP sürecinden Emre'nin çalışmaları çok etkili olmamış olsa dâhi MSP'nin 1974 CHP ile koalisyon döneminde bu çalışmalar gerçekleştirilmiştir. MC Hükümeti döneminde dini eğitim politikalarında tıkanma yaşanmasına rağmen 300'ü aşkın İmam Hatip Okulları biranda açılmıştır.⁹⁴ Amaçlanan eğitim politikası ile beraber ahlaklı ve maneviyatı yüksek yeni bir nesil yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyet kadrosunun gerçekleştirmek için çaba gösterdiği laik, akılcı ve bilimsel eğitim anlayışı ise muhafazakâr kesim için batının emperyalist politikalarına

⁹⁰ Abdullah İnce, "Nakşilik-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Dini Gruplar ve Milli Görüş", *Turkish Studies*, 12/10, 149.

⁹¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 167.

⁹² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 124.

⁹³ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 74.

⁹⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 120.

bir destek olarak düşünölmüş, Cumhuriyet aydınları ise Batı'dan alınan teknik ile ahlakın arasında bir çizgi olduğunu belirtmiştir.⁹⁵

1970'li yıllardan önce Emre'nin siyasi faaliyetlerde bulunduğu Hürriyet Partisi ve özellikle Yeni Türkiye Partisi'nden milletvekili olduğu dönemlerde İslam'ın siyasal kimlik kazanması açısından dile getirdiğı manevi kalkınma planı bu açıdan önemli bir anlam teşkil etmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte hukuk alanında düzenlenen çalışmalar için ise Emre uygun düzenleme yapılmadan, şartlara uygun olarak hareket edilmediğı yönünde ifadeler kullanmıştır.

Batılı devletlerden alınarak uygulanan kanunlar ile ilgili olarak Emre şu ifadeleri kullanmıştır,

*Bizim sihirli değnek kullanarak ülkeyi zahmet çekmeden düzeltmek isteyen bazı taklitçi insanlarımız da, Batı'dan getirdikleri tüzük veya sistemleri hususi ve mahalli şartları düşünme zahmetine katlanmadan olduğu gibi uygulamaya koyuyorlar. Menfi netice veriyor. Kanunlar çavdara dönüşüyor. Şartların ıslah edilmesi veya şartlara en uygun çözümün bulunmasına gelince o iş sulu namazdır, biz o işe gelemeyiz diyorlar.*⁹⁶

Emre'nin ifadesi daha çok Batı sentezinin toplum şartlarına uymadığı, uymayan şartların ise uygulamaya geçirilme esnasında toplumun sosyo-kültürel şartlarına dönüştürölmemesi yönünde ki bir dile getiriliştir. Batı devletlerinden alınıp uygulamaya geçirilen sistemler ile ilgili demokrasi konusunda da fikir belirten Emre, her milletin uygun olduğu yönetim şekli ile idaresi fikrini benimsemiş, fikri geliştiren Montesqieu'nun dahi İslam topraklarını ziyaret ettiğı dönemde, İslami prensiplerden etkilendiğini belirtmiştir.⁹⁷ İslami yönetimin en uygun ve fikirsel açıdan en sağlıklı yönetim anlayışı olarak uygulanması Emre için önem arz etmiştir. Demokrasi hareketinin de İslam topraklarından çıktığını Emre vurgulamıştır. Buna karşılık olarak Müslüman halkın Batı'dan gelen demokrasi kavramına karşı oluşturduğu tepki ise yine Batı'lı devletlere karşı oluşan bir tepkinin doğuşu olmuştur. Batı'nın kendi lehine kullandığı demokrasi kavramını Müslümanlar kendilerine karşı oluşan bir tehdit ve bu

⁹⁵ Nazım Maviş, "Muhafazakâr Modernleşmenin Aracı Olarak Milli Görüş Partilerinde Eğitim Politikaları", *ASBİDER*, 9/27(2022), 338.

⁹⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (1)*, 20.

⁹⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (1)*, 21.

tehditle birlikte Batı'nın sömürgeci tavrının da kavramsallaştırması yönünde bir anlayış meydana gelmiştir.⁹⁸ Demokrasinin temelinde yatan eşitlik kavramı İslam hukuku içerisinde yer edinmemiştir. Erkek-kadın, köle-efendi, Müslüman-gayrimüslim arasında bir eşitsizlik bulunmuştur.⁹⁹ Bu açıdan değerlendirildiği zaman demokrasi kavramı ile İslam hukukunun uyuşmadığı yönlerin de var olduğu dikkati çekmiştir. İslam hukukunda ifade edilen Allah'ın hâkimiyetinin yanında demokraside dile getirilen halkın egemenliği ifadesi de Müslüman halkın demokrasiye yönelik bakış açısını da olumsuz etkilemiştir.

İslami kimliğin varlığı Göle'nin ifade ettiği gibi tek bir alanla sınırlanmamıştır. Göle' bu sınırlanmamayı şu şekilde ifade etmiştir,

*...İslami hareketler sırf hukuksal idare ve siyasal hayatı hedef almakla kalmazlar, kamusal ve özel alanları, yani toplumsal cinsiyet rejimlerini, toplumsal ahlak kurallarını ve mekânsal düzenlemeleri de etkilerler. Günümüzde İslamın ifade edildiği hallerin karmaşıklığı ve inanç ile faillik, seküler ile dinsel, kişisel ile kamusal arasındaki yeni bileşimler disiplinler arası bir yaklaşımı, ama dahası Batılı sosyolojik düşüncenin halihazırdaki yerleşik çerçevelerinin eleştirilmesini gerektirmektedir.*¹⁰⁰

Göle'nin ifade ettiği gibi İslami hareket tek bir alanda, bir yönde ilerlemeyip toplumsal, siyasal, hukuksal, kamusal olan devletin her alanında aktifliğini sürdürmek istemiştir. Bu ise İslam'ın devlet kimliği ile toplumsal alanda etkisini arttırmıştır. Türkiye'de ise laikliğin bir ilke olarak toplumda etkisini göstermesi, İslam'ın devletleşme sürecinden ayrılıp, bir inanç sistemi içinde bireylerin inanç özgürlüğü ve vicdan kavramları içinde kendi dinlerini yaşamaları için alan oluşturmuştur. Yukarıda bahsedilen Emre'nin manevi kalkınma fikri ise İslamsal bir alan oluşturmak, bu alanı devlet kademesine yerleştirmek, toplumda meydana gelen modernleşmenin ise Türk-İslam kültürünün ahlak ve manevi yaşantısına zarar verdiği yoruma doğmuştur.

Emre'nin ifadelerinde toplumsal cinsiyete dayalı bir yorum bulunmamış olsa da manevi kalkınmanın toplumsal cinsiyet ve kadın hakları açısından daha kapalı, içe dönük bir yapılanmaya kapı aralamıştır. Milli Nizam Parti programında eğitim alanında

⁹⁸ Ahmet Ayhan Koyuncu, "1970 Sonrası Türkiye'deki İslamcıların Demokrasi Algısı", (Doktora Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 127.

⁹⁹ Bernard Lewis, *İslam'ın Siyasal Söylemi*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 118.

¹⁰⁰ Nilüfer Göle, *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 30.

kadın-erkek herkesin eşit derecede eğitim almasından bahsederken kız öğrencilere verilecek eğitimin temelinde “geleceğin annesi, ev hanımı olan kızlarımıza ev ekonomisi ve çocukların bedeni, ruhi, ahlaki, dini terbiyesi ile ilgili bilgilerin verilmesini zaruri görür”¹⁰¹ ifadesi yer almıştır. Bu ise partinin kadının öncelikli ve asli görevinin ev hanımlığı olduğu anlayışını doğurmuştur.

Kadının toplumsal, kamusal alana dâhil edilmesini Türkiye coğrafyasında ve Orta Doğu coğrafyasında XX. yüzyılın başlarında yapılan çalışmalar bu konuda bir alan açmıştır. Kentte yaşayan orta sınıfa mahsus kadınların, daha çok eğitilmiş elitist ailelerden doğmuş kadınların “kadın sorunu”nu kamuoyuna taşımaları, görünürlük sağlamaları, 1906 senesinde İran’da, 1908’de meşrutiyetle birlikte Osmanlı’da, 1923 senesinde ise Afganistan’da kadınlar kamusal ve toplumsal alana dâhil edilmiştir.¹⁰²

Siyasal İslam ile birlikte kadının toplumsal alandaki varlığı ile ilgili Müslüman kadınlar bu konuda farklı yaklaşım geliştirerek İslam içerisinde bir feminist karakter yaratmışlardır. Bu yaklaşımın arkasındaki kadınlar ise eğitim görmüş, entelektüel Müslüman kadınlar, batının geliştirmiş olduğu feminizm kavramını, İslami açıdan değerlendirmiştir. Kökten bir İslamiyet’i savunan İslamcılara göre ataerkil bir düzen toplumun temel taşı olmuştur. Ataerkil düzen içinde ise erkek ve kadın arasında bir eşitsizlik gündeme gelmiştir. Kuran ve hadisler üzerinde çalışmalar yaparak, inceleyen İslamcı feministler, kadına karşı oluşturulan kapalı algının aslında İslam’a ait olmadığını ifade ederek, kadına karşı oluşturulan algının toplumsal bir sorun olduğu açıklanmak istenmiştir.¹⁰³

Siyasal İslam nezdinde Nilüfer Göle kadının kapanması, çarşafa girmesini şu şekilde dile getirmiştir,

Kadının siyasi bir talep olarak yeniden ‘çarşafa’ girmesi istenci, 70’li yıllardan itibaren tüm Müslüman ülkelerde ortaya çıkmış ve bu ülkelerin modernleşme deneyimlerini sorgulamıştır. Müslüman ülkelerde yükselen İslamcı hareketlerle modernist seçkinler arasında kadının toplumsal ve hukuki statüsü doğrudan

¹⁰¹ Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara, 15.

¹⁰² Bora Aksu, “Hatırlanan ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, *Bilig*, 0/53(2010), 54.

¹⁰³ Ayşe Güç, “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2(2008), 657.

*siyasa kavga meselesi olmuştur. Başka bir deyişle, siyasallaşan İslam'ın bayrağı kadın olmuştur.*¹⁰⁴

İslam, seçme ve seçilme aşamasında kadınların özgürlük alanlarını kısıtlamamıştır. İstedikleri takdirde parlamento da üye olma hakkına sahip olmuşlar,¹⁰⁵ fakat siyasal İslam'ın aktif olarak bulunduğu bölgelerde bu durum tam olarak sağlanamamıştır. Bu durum ise yönetsel bir nedenden dolayı doğmuştur.

¹⁰⁴ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2016), 114.

¹⁰⁵ Halil İbrahim Acar, “Kur'an'a Göre Kadın ve Siyaset”, *TurkishStudies*, 13/26(2018), 24.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ NİZAM PARTİSİ

2.1.Milli Nizam Partisi Kuruluşu

1960'lar ile beraber Türkiye'de gelişen çok partili ve siyasi hayat yansıması kendisini göstermeye başlamıştır. Bu noktada birçok farklı görüşten kesim kendi inançları ve fikirleri doğrultusunda bir hareketlenmeye girmişlerdir. Türkiye'de inançsal yapıda ciddi bir örgütlenme, parti kuruluşu bu dönemde Milli Nizam Partisi ile göze çarpar. Bu süreçte Necmettin Erbakan çok aktif olmamakla beraber daha sonraki dönemlerde parti genel başkanı olarak yankı uyandırmıştır. Parti kuruluşunda Adalet Partisi içerisinde bulunan milliyetçi/muhafazakâr kanadın tasfiyesi de parti üzerinde etkili olmuştu¹⁰⁶ ve “muhafazakâr” söylemin ve yapının daha etkili olduğu bir örgütlenme içerisine girilmiştir. Osman Turan bu noktada önemli adımlar atmıştır. Turan'ın yeni parti arayışında olduğu ve bu parti isminin “Milli Nizam” olduğunu Emre dile getirmekle birlikte programın çok uygun olmadığını, apolitik olduğunu ve isme sıcak bakmadıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Emre'nin burada çok sıcak bakılmadığını ifade ettiği “parti ismi” ilerleyen süreçte uygun bir isim bulunmamasından dolayı parti ismi haline gelmiştir.

Parti kuruluş öncesinde ciddi bir münakaşa, tartışma, danışma konuları dikkat çekmiştir. Süleyman Arif Emre'nin parti içerisinde geçmiş siyasi hayatı ve hukukçu yönü dikkat çekerek parti kadrosunda önemli bir konumda bulunmuştur. Parti kurulmadan önce Süleyman Arif Emre ve Necmettin Erbakan arasında geçen görüşmelerde, Osman Bölükbaşı'nın, Erbakan'a Millet Partisi'ne katılması teklifi sağlanmıştır fakat Emre bunun yerine bağımsız aday olarak bulunmalarının doğru

¹⁰⁶ Ali Murat Ağırbaş, *Milli Görüş Siyaseti* (İstanbul: Kopernik Yayınları, 2019), 29.

¹⁰⁷ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 153.

olduğunu düşünmüştür.¹⁰⁸ Bu noktada Emre'nin partileşme hareketi konusunda daha etkili bir varlık gösterdiği açıkça kendisini hissettirmiş, Emre'nin bu süreçteki ifadeleri partinin kemik kadrosunda önemli bir isim olduğunu da göstermiştir. Bu ifadelerden de yola çıkarak Emre'nin daha idealist ve daha tutucu olduğunu görmekte mümkün olmuştur. Erbakan'ın bu dönemde siyasete atılma isteği yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Emre'nin yeni bir parti kurma fikri olmasaydı Milli Nizam Partisi'nin de kurulma olasılığının daha düşük olduğunu incelediğimiz kaynaklar göstermiştir. Bunu Erbakan'ın MP ve AP kadrolarında yer aramasıyla ilişkilendirmek mümkün olmuştur. Adalet Partisi içerisinde milletvekili olmak isteyen Erbakan'a veto gelince çevreden AP'nin, İslami çevreye sırt çevirdiğine dair eleştirileri¹⁰⁹ olduğunu belirtmiştir.

MNP kuruluş aşamasında Erbakan'ın TOBB'daki görevi, AP ile olan çekişmeli durumları da parti kuruluş sürecini hızlandırmıştır. Hocalardan, şeyhlerden konu ile ilgili gerekli fikirler ve önerilere açık olduğunu göstermiştir. Dini bir yapı sergileyen MNP kadrosu Nakşibendi tarikatı İskender Paşa dergâhına bağlı hareket etmiştir. Parti kurulma konusunda şeyh Mehmet Zahit Kotku'dan da faydalanılmış ve bilgi alınmıştır.¹¹⁰ Parti kuruluşu için birçok insanla iletişime geçilmesi yanında Zahit Kotku ile yapılan sohbetler MNP temeli açısından önem teşkil etmiştir. Emre konu ile ilgili Kotku'yu ziyarete gittiklerini ifade etmiştir. Kotku'nun kendilerine söyledikleri ise şu şekildedir;

Sultan Abdülhamit Han'ın tahttan indirilmesinden sonra ülkenin yönetimi batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır. Milletimizi temsil edemezler, yönetimin milletimizin gerçek temsilcilerine geçmesi için kanunların müsaadesi içerisinde siyasi parti kurarak çalışmanız kaçınılmaz bir tarihi vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız istiyorlarsa, bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın. Şimdiye kadar geç bile kalınmıştır.¹¹¹

Bu ifadede vurgulanan “mason” tabiri Cumhuriyet'in kemik kadrosu için yapılmış bir söylem olmuştur. Bunun temel nedeni İslami bir yaklaşımdan uzaklaşılması, daha laik ve seküler bir Türkiye hareketlenmesinden doğmuştur. Yapılan

¹⁰⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 164.

¹⁰⁹ Mustafa Haki Okutucu, *İstikamet Şeriat / Refah Partisi* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1996), 29.

¹¹⁰ Mahmut Hakkı Akın, Betül Coşkun, “Türkiye Siyasi Kültüründe Sağ-Sol Ayrımı ve Milli Görüş Hareketi”, *Turkish Studies*, 12/8(2017), 7.

¹¹¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 167.

inkılâp ve devrimlerden özellikle rahatsızlık duyan İslami kesim olmuştur. Kotku'nun vurguladığı gibi partileşmeden, parti kurmadan bu sistemin değişmeyeceği ifade edilmiştir. Kotku ile yapılan ziyaretler çerçevesinde genel olarak parti kurulma onayının Kotku'nun izin vermesi ve bu yolda ilerlemeleri ile oluştuğu ve daha sonrasında MGH hareketinin Kotku ile arasının açılması dikkati çekmiştir.¹¹² İki aynı çerçeveden bakan kanadın arasının açılması ise MGH görüşünün 1973'te çatlaklar vermesi şeklinde meydana gelmiştir.

1969 senesinde Doğan Avcıoğlu Erbakan hareketi ve İslamcılık anlayışı ile ilgili olarak şu bilgileri vermiştir,

*Anadolu'da ekonomik ve politik planda nüfuzu gittikçe artan bu burjuvazi, kudret ve zenginliğinin kaynağının, yabancı sermayeye ve işbirlikçilere dayandığının bilincine çoktan varmıştır. Bu tutumlarıyla İstanbul kompradorları ne kadar ulusalsa onlar da o kadar ulusaldır. Böyle bir burjuvazinin mukaddesatçı harekete bağlılık duyacağı açıktır. Ekonomik çıkarlar, Müslümanlık görüntüsünden çok daha ağır basmaktadır. Bu nedenlerle, İslamcılık ve Anadoluçuluk sloganlarıyla ortaya çıkan Erbakan hareketinin, bir gelişme gösterebileceğini sanmıyoruz...*¹¹³

Erbakan hareketi olarak kastedilen partileşme hareketi MNP döneminde bakıldığı zaman tabanda kendisine bir yer edinebilmiştir. Bu yer edinmeyi Milli Selamet örgütlenmesinde ve koalisyon içerisinde yer aldığını çok net göstermiştir. 80 darbesi ile kapatılan MSP yerine darbe sonrasında kurulan Refah ile de Avcıoğlu'nun bahsettiği “Erbakan hareketi” ciddi bir ivme kazanmıştır. Fakat 1960'ların sonu için yorum değerlendirilecek olursa ve MNP'nin kısa süreli ömrü göz önüne alınırsa Avcıoğlu'nun ifadeleri doğru bir ifadeyi sağlamıştır. Uzun soluklu, geniş bir bakış açısı ile bakıldığında durum daha çok değişime uğramıştır.

Bakıldığı zaman dini bir söylem altmışlı yıllarda siyasal olarak söyleniş açısından önem teşkil etmiştir. 1965 seçimlerinden sonra iktidarı tek başına idame ettiren Süleyman Demirel'in partisi Adalet Partisi seçimler döneminde Nurcu tarikatlar

¹¹² Elisabeth Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri – Sosyolojik Bir Perspektif*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 107.

¹¹³ Doğan Avcıoğlu, *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm – Yön ve Devrim Yazıları* (İstanbul: İleri Yayınları, 2006), 658.

ile yakınlaşma sağlamış¹¹⁴ ve İslami yönden kendi partisine bir destek sağlamıştır. İslam'ın artık siyasal bir boyut kazanmaya başladığını bu dönemde daha etkili bir şekilde var olduğunu göstermiştir. AP ufak adımlarla uyguladığı İslami politikayı MNP daha parti içerisinde daha etkili kullanmıştır. AP'ye göre MNP'nin en büyük şanssızlığı, kadrolarının siyasal açıdan tecrübesizliğinden kaynaklanmıştır.¹¹⁵ Fakat her şeye rağmen 1970'de Milli Nizam Partisi olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır.

2.2.Milli Nizam Partisi Programı

Partinin kurucu isimleri; Necmettin Erbakan, Ahmet Tevfik Paksu, Ali Haydar Aksoy, Süleyman Arif Emre, H. Tahsin Armutçuoğlu, Ömer Çoktosun, Ekrem Ocaklı, Ömer Faruk Ergen, Saffet Solak, Hasan Akşay, Ali Oğuz, İsmail Müftüoğlu, Nail Sürer, Fehmi Cumalıoğlu, Hüsamettin Fadiloğlu, Mehmet Satoğlu, Rıfat Boynukalın¹¹⁶ olarak 18 kişiden oluşan bir kadro ile parti kurulmuştur.

Parti programı öncelikle ülkenin ekonomik bir refah seviyesine ulaşmasını amaçlamıştır. Burada Erbakan'ın sanayileşme politikaları, ülke içi üretim, ithalatın azalması yolundaki çalışmaları ve fikirleri oldukça önemlidir.¹¹⁷ Erbakan ve çevresi ekonomik politikada ağır sanayiye öncelik vermeyi savunuyorlar ve kesinlikle Avrupa Ortak Pazarı'na girmeyi reddediyorlardı.¹¹⁸ MNP'ye göre Siyonistlerce, Mason-Yahudi ve Hristiyan üçlüsünün kurduğu ortalıkta Müslüman âleminin başı olan Türklerin ezilmek istediğini belirtmiştir.¹¹⁹ Parti programı incelendiğinde ahlak, maneviyat vurgusunun daha yoğun olduğu dikkati çeker. Parti kuruluş beyannamesinde de bunu dikkatle görmekteyiz. Beyannamede, MNP'nin milletin fitratında mevcut olan fazilet,

¹¹⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 289.

¹¹⁵ Resul Türk, "Türkiye'de Siyasal İslam'ın Örgütlenme Faaliyetleri", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2/3(2015), 120.

¹¹⁶ Mustafa Haki Okutucu, *İstikamet Şeriat – Refah Partisi*, 31.

¹¹⁷ Erbakan, sanayi ve ekonomi konusunda emperyalist ülkelere niyet etmemenin, bunun kendi ülkemizde karşılanacağı inancı içerisinde bulunmuştur. Gümüş Motor politikası özellikle Erbakan'ın ekonomi alanında atmış olduğu fikirlerden başköşede yer almaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken temel husus aynı zamanda Erbakan'ın daha İslami bir anlayış ile Batı'dan bir medet ummama düşüncesidir. Erbakan'ın ekonomi, sanayi ve adil düzen ile ilgili daha detaylı görüşleri için bkz: Necmettin Erbakan, *Davam* (Ankara: Milli Gazete Yayınları, 2017), 191-241.

¹¹⁸ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi / Çağdaş Türkiye 4* (İstanbul: Cem Yayınları, 1997), 225.

¹¹⁹ Sedef Bulut, *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Olarak 1973 Genel Seçimleri* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2010), 209.

ahlak ve kuvveti çıkarmak amacı ile vatandaşlara saadet ve selamet sağlamak niyetiyle¹²⁰ kurulduğunu ifade eder.

Parti programı içerisinde demokrasi konusunda hakkı arayan ve demokrasinin ancak fazilet ve ahlak ve ile olduğunu¹²¹ ifade eden bir anlayıştan bahsedilmektedir. Emre ise bu konuda programın alışagelmışin üstünde ve demokrasiye yeni bir ruh getirdiğini ifade eder.¹²² Demokrasi konusunda İslami kesimin tavrı daha farklıdır. Demokrasi anlayışına “Hak” kavramından dolayı sıcak bakılmadığı dikkati çeker. Demokrasi halkın hâkimiyetinden beslenir. Fakat İslami anlayış ise daha çok halk/ümme hâkimiyetinden ziyade Allah’ın hâkimiyeti ve onun koyduğu kurallara uyulması konusunda önemlidir. Burada Emre’nin belirttiği yeni bir anlayış ve ruh esası ise hakka dönük ve hakka uygun, daha İslami bir demokrasi anlayışdır.

Programın altıncı maddesi vicdan hürriyeti ve laiklik kapsamında ele alınmaktadır. Altınca maddede, laikliğin dine baskı, dindarlara saygısızlık ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde algısının engellemesi¹²³ amacı ile hareket edileceği belirtilmiştir. MNP’nin siyasi hayat içerisinde en ilgisini çeken konu laiklik olmuştur ve bunun sonucunda da laikliğe karşı politikalar izlediği için uzun ömürlü olmadan kapatılmıştır. Parti dine baskı ve dindarlara saygısızlık kavramını ön planda tutmuştur. Bunu her konuşmalarında, ifadelerinde ahlak, iman, fazilet ifadeleri ile görmekteyiz ki 8 Şubat 1970 tarihinde Ankara’da “Allahu Ekber, amin, inşallah” nidaları arasında tekbirlerle kuruluş kongresini yapan parti, “Allah’ın, hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunmak üzere seçtiği mümtaz ve aziz milletimiz”¹²⁴ parti açılış konuşmalarında özellikle bunu vurgulamaktadır.

Emre, MNP dışındaki partilerin Batılılara dönük olduğunu ve Batının yok olması ve var olması durumunda “biz de var oluruz, biz de batarız” argümanı ile ifade eder ve aynı zamanda MNP’nin milletin kurtuluşu, daha imanla çalışma ve azmin kendilerinde olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵ Kapitalizm ve sosyalizm karşısında bir parti olarak varlığını sürdüren bir parti olarak MNP kendilerinin daha İslam ülkelerine yakın ve batıya

¹²⁰ “Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi”, Nizam’a Doğru, 27 Kasım 1970, 2

¹²¹ Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara, 5.

¹²² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 171.

¹²³ Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara, 7.

¹²⁴ Ramazan Akkur, “Türkiye’de Din ile Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Nizam Partisi”, *Mevzu*, S:3(2020), 122.

¹²⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 171.

olabildikçe dönük olması gerektiğini ifade etmiştir. Keza aynı şekilde sosyalizm ve kapitalizmin yıkılma aşamasında olduğunu düşünülmüştür.

Maarif politikası MNP'nin birinci derecede önem verdiği konular arasında yer almıştır. Bunun için yeni bir yapılanma planı düşünülmüştür. MNP, kökü dışarıda olan kozmopolit, Marksist yapılanma tarzını engelleyeceğini, bunu manevi, faziletli, vatanperver nesiller yetiştirme amacıyla yenileme politikası izlediğini¹²⁶ ifade etmiştir. Eğitim konusunda dikkati çeken konu ise kız çocukları için verilecek eğitim olmuştur. MNP, yine bu noktada kadın-erkek herkesin eşit derecede eğitim almasından bahsederken kız öğrenciler için eğitim konusunda “geleceğin annesi, ev hanımı olan kızlarımıza ev ekonomisi ve çocukların bedeni, ruhi, ahlaki, dini terbiyesi ile ilgili bilgilerin verilmesini zaruri görür”¹²⁷ ifadesi yer almıştır. Yine eğitim konusunda Erbakan'a göre imam hatip okulları önem arz eden Büyük Türkiye'nin yapı taşları olarak gösterilmiştir.¹²⁸

Genel anlamda parti programı bağımsız ekonomi, ithalatı azaltmak, kendi malzememizi kendimiz üretmek, maneviyata daha fazla ağırlık vermek, dine karşı geliştirilen tutumu düzeltmeyi amaçlamak istemiştir. MNP, temelinde İslami anlayış ile kadrolandığı için bu anlayışı doğrultusunda ilerlemek ve batıya karşı bir tavır almak parti politikasını oluşturmuştur.

2.3.Milli Nizam Partisi Kapatılış Süreci ve Gereçekleri

Milli Nizam'ın ömrü çok uzun soluklu olmamıştır. Parti kurulduğunda bir süre çok fazla bir etki sağlayamamıştır.

Emre bu durumu şu şekilde ifade eder;

*Parti kuruluşu resmen yapıldıktan bir iki hafta sonra Genel Merkez'de sessizlik var. Bu aksiyon halk tabanında galiba tutmayacak diye içimizde bir eziklik hissediyoruz. Yine de olumsuz bir söz söylemekten çekiniyoruz.*¹²⁹

Fakat MNP'nin etrafındaki bu sessizlik çok uzun sürmemiştir. Her ne kadar uzun soluklu bir parti olmamış olsa da, 15 aylık süre içerisinde bir kitle yaratmaya

¹²⁶ Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara, 13.

¹²⁷ Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara, 15.

¹²⁸ Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 73.

¹²⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 174.

başarmışlardır. Bu başarının etkisi 1971 muhtırasından sonra MSP’de kendisini göstermiştir. MNP, kuruluş süreci ve kuruluştan sonraki süre içerisinde karşısında bulunan kitle için genel olarak Marksist, komünist ve mason tabirleri ile hitap etmiştir. Türk siyasi hayatında MNP ile başlayan Milli Görüş Hareketi, kendilerini daha fazla ayrıcalıklı görmüş ve Allah’ın kendilerine bu yolda destekçi olduklarını dile getirmişlerdir.¹³⁰

MNP kapatılma kararı ile ilgili Emre ortada hiçbir objektif bir durumun olmadığı, kişisel subjektif bir bakış açısı ile davanın açıldığını herhangi bir delil ve kanıt olmadığını aynı zamanda Emre’nin kanaati doğrultusunda kapatılma sürecinde, dava açılışında “masonların” etkili olduğunu iddia etmektedir.¹³¹ Emre’nin parti kapatılmasında masonların etkili olduğunu düşünmesi için MNP Büyük Kongresi’nden sonra Musa Saffet Bayramışık isimli birisinin kendilerini ziyaret ettiğini ve Erbakan ile görüşmesi sonucunda partinin siyonizme ve masonluğa sert tutumları olduğunu ileri sürmelerinin Siyonist liderler tarafından rahatsızlık uyandırdığını ve bu şekilde ilerlese partinin kapatılmasını sağlayacaklarını belirtmiştir.¹³² MNP’nin siyonizme karşı olmasının temelinde birisi inançsal bir duruş ve aynı zamanda siyasal etkinin de yattığını açıkça söyleyebiliriz.

Emre’nin bu açıklaması yanında MSP üyelerinden Sadık Albayrak yorumu ise;

*...yoksa devrimleri zorlama gereği mi bilinmez, laikliği koruma, hilafeti red, laik devlet düzenine sadakat, din ve mezhep ayırımı yapmama, partilerin dini hisleri istismarı, devrimlerin korunması ve Cumhuriyet’in büyük kurucusuna saygı gibi hususlarda MNP’de görülen ayrıcalıklı ve düzen üstü faaliyetlerin siyasi görüntüsü bu partinin kapanmasına sebep sayılmış olabilir.*¹³³

Emre’nin parti kapatılma davasına yönelik hiçbir kanıt ve objektif bir tutum bulunmamaktadır esasına karşılık Albayrak olaya karşı muhalefetin gözü ile bakarak yorumlamış fakat kinayeli bir tutumdan yola çıkılmıştır. MNP’nin kapatılmasında en

¹³⁰ Konu ile ilgili olarak parti kadrosunun dile getirdiklerini daha detaylı görmek için bkz: Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı* İstanbul: İz Yayıncılık, 2018; Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, Ankara: MG V Yayınları, 2017; Necmettin Erbakan, *Davam*, Ankara: Milli Gazete Yayınları, Ankara, 2017; Nizam’a Doğru, 11 Aralık 1970; Tek Nizam, 15 Ocak 1971; Milli Görüş, 10 Eylül 1973.

¹³¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 206-209.

¹³² Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 192.

¹³³ Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 65.

etkin karar anayasada bulunan laiklik ilkesine karşı tavırlar sergilemesidir. Aynı zamanda yukarda belirttiğimiz gibi parti kadrosunun muhalefeti düzenli olarak komünist ve masonluk sıfatı ile vurgulaması, Batı'ya ve Avrupalılaşmaya karşı dile getirdiği sert söylemler, İslamcı ve şeriatçı yapının ön plana çıkartılmaya çalışılması gibi faktörler etkili olmuştur. MNP'nin Büyük Kongresi'nde Atatürk yoktur sesleri, tekbir sesleri dikkatleri çekmiştir. Cüneyt Arcayürek'in aktardığı bilgiye göre, “MNP kongresinde çok ilginç çizgiler gözlemlendi. Öteki partileri, bankaları hep ‘dıştan gelen etkenler, başka ülkeler,’ kurdurmuş? Samsun MNP İl Başkanının başına gelenler ise bir örnek. Baldızı ile ‘dans’ etti diye il başkanını kovmuşlar partiden.”¹³⁴ MNP'nin çizgisi gözlenmiştir. Partinin bazı il ve ilçe toplantılarında, mitinglerinde dile getirmiş olduğu konuşmalar ise şu şekildedir;

17 Eylül 1970'de Bafra'da yaptığı konuşmada,

MNP'nin herkesin anladığı manada bir parti olmadığını, teşkilatlanmak ve maksatlarına ulaşabilmek amacı ile parti adını aldıklarını, kanuni mecburiyetle parti adı altında toplandıklarını, fakat hakikatta parti olmadıklarını, Avrupa ve Avrupalılığın batıllık Avrupalının teharet dahil bilmeyen hipiler olduğunu, elli yıllık batıl devreden kurtulup 1000 yıllık hakka teslimiyet devrine geçeceklerini”¹³⁵ ifade etmiştir.

MNP kuruluş amacını “mecburi”, “zoraki” bir şekilde ifade ederek 1000 yıllık hakka teslimiyet devrine geçmeyi ise İslami bir yapıya geçiş olarak dile getirmiştir.

7 Ekim 1970'de Edirne'de Ayvazoğlu Sinemasındaki yapılan konuşmada;

Milli Nizam'ın programının lâlettayin bir broşür gibi okunmamasını, kalp gözüyle okunacağını söyleyen sözlerin altında büyük manalar yattığını, seçimle idare edilmeye başladığımız elli seneden beri millet olarak batıl yola sürüklenildiğini, benzemek istediğimiz Avrupalının yıkanmasını bile bilmediğini, elli seneden beri sizi Avrupalılaştıracanız, sizi benzeteceğiz dedikleri insanların memleketimize geldikleri zaman gördüğümüz bitli turistler olduğunu, kodamanların yüz numarasında su olmadığını, batıl idarenin yaptığı

¹³⁴ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985), 36,37.

¹³⁵ T.C. Resmi Gazete, 14 Ocak 1972, S:14072, 2.

*yolun çamur olduğunu... Bu batıl, yanlış yoldan hakka dönmek için Milli Nizam'ın kurulduğunu...*¹³⁶ ifade eder.

Kuruluş programı ve beyannamesinde belirtilen esasların aslında MNP'nin kendi fikri ve isteğinden ziyade haktan gelen emirlerin ve isteklerin doğrultusunda yazılmış olduğu dile getirilmektedir. Edirne'de yapılan konuşma Cumhuriyet yönetiminin milli benliğe zarar verdiğini ifade eder. Türklüğün, milli oluşumun tabanını, temelini MNP, Türk-İslam sentezi içerisinde sürekli dile getirmektedir. Çoğu konuşmalarda "Avrupalılar bizden öğrendi" vurgusu da yoğun bir şekilde dikkat çeker. Burada Roy'un oryantalist söyleme karşı İslamcıların söylediği Batı'ya uygarlığı getiren İslam'dır¹³⁷ klişeleşmiş genellemesi MNP söylemlerinin temelini oluşturur. Bunların yanında "halkçıyım" olarak kendilerini tanıtan insanların MNP için batıl yolda olduklarını düşünmesi ve Nizam'a kayıt olmak için besmele ile kayıt olması gerektiği de vurgulanmıştır.¹³⁸

Açılan dava ve incelenen toplantı ve mitingler sonucunda parti kapatılması gerçekleşmiştir. Parti kapatılmasından sonra Erbakan kalp rahatsızlığı geçirip İsviçre'ye tedaviye gitmiştir.¹³⁹ Fakat Erbakan'ın İsviçre'ye gidişi birçok farklı şekilde yorumlanabilmektedir. Parti karşıtları Erbakan'ın kişiliği, ordu ile ilişkilerinde şeklinde yorumlarken, destekçileri ise İsviçre'ye gidişi bir "hicret"¹⁴⁰ olarak yorumlanmıştır. MNP'ye ait bulunan bütün mallar hazineye eklenecek, sorumlu olan kişiler 5 yıl boyunca siyasi partiye giremeyecek ve siyasi faaliyetlere katılamayacak kararı alınmıştır.¹⁴¹ Nadir Nadi ise bu noktada doğru bir tespit yaparak burada suçlu sadece MNP mi yoksa 1961 anayasasının hükümlerini uygulamayan yetkililer mi¹⁴² demiştir. MNP'nin Türk siyasal hayatı ve demokrasisinde çoğulcu yapı anlayışında katkıda

¹³⁶ T.C. Resmi Gazete, 14 Ocak 1972, S:14072, 2.

¹³⁷ Olivier Roy, *Siyasal İslam'ın İflası* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 28.

¹³⁸ Özdalga, *İslamcılığın Türkiye Seyri*, 108.

¹³⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (I)*, 211.

¹⁴⁰ Asım Öz, "Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri", (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 478.

¹⁴¹ Akşam, "Laikliğe Aykırı Tutumu Nedeniyle MNP Kapatıldı.", 22 Mayıs 1971, 1.

¹⁴² Nadir Nadi, "Bir Parti Kapatıldı", *Cumhuriyet* (23 Mayıs 1971), s.1

bulunmuş olsa da, kullandığı dilin Cumhuriyet yönetimine karşı olması kamuoyunda tepkiye neden olmuş, özellikle ordunun tepkisini çekmiştir.¹⁴³

¹⁴³ Yusuf Ziya Keskin, “Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:22, S:TBMM’nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı, Kasım 2020, 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ SELAMET PARTİSİ

3.1. 12 Mart Muhtırası ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri

12 Mart 1971’de Türkiye’de ordu tarafından bir muhtıra gerçekleştirilmiştir. 1965’ten itibaren Süleyman Demirel’in başkanlığında iktidarda olan Adalet Partisi iktidarında, özellikle son dönemlerde meydana gelen öğrenci hareketleri zaman içerisinde siyasi bir alana yayılmış, gruplaşmalar kendisini göstermiş, sağ/sol kavramları ile ifade edilmeye başlanmıştır. Ekonominin kötüye gidişi ile birlikte beklenmedik bir şekilde düşüş yaşanması, eylemlerin artık şiddet faaliyeti içerisinde yer alması ile ordu duruma el atmıştır. Ordu bu noktada 1961 anayasasının sağladığı özgürlük ortamının çevresinde varlığını hissettirecek düşüncesi yaratıyordu fakat kurulan ilk hükümet 1961 anayasasında özgürlük kavramını da daha kısıtlayıcı, daraltmaya yönelik bir durum sergilemiştir.

Muhtıranın gelişi daha çok sol fraksiyona karşı gerçekleştirilmiştir. Devletin sola karşı uyguladığı baskıdan da destek alan MHP’nin gençlik örgütü Ülkü Ocakları, solcu olarak gördükleri kişilere karşı şiddet eylemlerine başlamıştır.¹⁴⁴ Sol muhtırayı umutla karşılamıştır fakat pek bekledikleri bir umut gerçekleşmemiştir.¹⁴⁵ 1960 darbesi sağlanan özgürlük, hürriyet ortamı sol için önemli bir gelişme olmasından kaynaklı bir durumdur bu. Fakat sola uygulanan baskılar, muhtıradan bir yıl sonra sol cenahtaki başrollerin idam haberleri, hapis kararları büyük bir yanılgı içine düştüklerini de göstermiştir. Sol, muhtıradan o kadar ümitli ilerlemiştir ki Dev-Genç bu süreçte muhtırayı desteklemiştir.¹⁴⁶ Komutanlar, ordu içinde bulunan sol eğilimli komutanların,

¹⁴⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 210.

¹⁴⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 296.

¹⁴⁶ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 181.

sol darbe fikirlerini de engellemek için sol eğilimli komutanları da tasfiye etmiştir.¹⁴⁷ Muhtıra ile beraber daha kısıtlayıcı, 61 anayasasının sağladığı “özgürlükçü” ortamdan kayma durumu artık kendisini göstermeye başlar.

1971 muhtırası, 27 Mayıs gibi şiddetli bir şekilde geçmek yerine daha yumuşak geçmiştir. Meydana gelen olumsuz durumun temel nedeninin parlamento olduğu öne sürülerek ordu müdahale etmiştir. Süleyman Demirel, istifa etmesini gerektiren bir durum olmadığını belirtmesine rağmen istifaya bir nevi zorlanarak yerine Nihat Erim görevlendirilmiştir.¹⁴⁸ Sunay’ın ataması ile başbakanlığa geçen Erim, CHP’den istifa etmiş, bu durum Türk siyasi çevresinde şaşkınlıkla karşılanırken, CHP kadrosu ise bu durumu olumlu değerlendirmemiştir.¹⁴⁹ Buna rağmen Erim, CHP ile uygun bir şekilde anlaşmaya vardıklarını belirtmiş, aynı zamanda AP’nin gösterdiği destekten dolayı da Demirel’e de teşekkür etmiştir.¹⁵⁰ Erim hükümetinin icraatlarından en çok dikkat çeken Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idam cezasına çarptırılmaları olmuştur. Gezmiş, Aslan ve İnan 24:20 sularında Mamak Askeri Cezaevi’nde sıkı güvenlik tedbirleri alınarak birbirlerini görmeden, tek bir darağacında asılarak idam edilmişlerdir.¹⁵¹ Üç gencin idamı sol çevrelerinde ciddi üzüntülere neden olmuştur. İdamların ardından sağ-sol kavgaları kesileceğini düşünen hükümet, uyguladığı yöntemle gözdağı politikasını gözler önüne sermiştir. Fakat pek planladığı gibi ilerlememiş ve 1980’lere geldiğimizde daha şiddetli olaylar karşımıza çıkmıştır. Boratav’ın 12 Mart ile ilgili belirttiği gibi 12 Mart darbecileri bir taraftan sıkıyönetim ilan etmiş, dernek ve sendika kapatmaları yapmış, idamlar gerçekleştirmiş, diğer taraftan da bu kadar katı ve baskıcı bir hareketin oluştuğunu kapatmak için ise Erim Hükümetinin reformist bir görüntü sunmasına da çalışmışlardır.¹⁵²

Erim’in kurmuş olduğu iki hükümette bulunduğu dönemlerde başarı sağlayamamıştır. Ardından Erim’in yerine Sunay tarafından görevlendirilen Ferit Melen hükümeti ise kendinden önce kurulmuş olan hükümet politikasını devam ettirmek

¹⁴⁷ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Türkiye Tarihi / Çağdaş Türkiye IV* (İstanbul: Cem Yayınları, 1997), 227.

¹⁴⁸ Süleyman Beyoğlu, “Türkiye’de Askeri Darbelerin Demokrasiye Etkileri”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 104.

¹⁴⁹ Milliyet, “Erim Dün Gece İnönü’ye Giderek CHP’den İstifasını Bildirdi”, 19 Mart 1971, s.1.

¹⁵⁰ Hürriyet, “Erim: Genç Beyinlerle Çalışacağım”, 24 Mart 1971, s.1.

¹⁵¹ İstiklâl Yaradılış, “Üç Kişinin İdamı Ankara Merkez Cezaevinde Aynı Sehpa ve Birbirlerinin Peşisıra İnfaz Edildi”, *Yeni İstanbul* (6 Mayıs 1972), 1.

¹⁵² Korkut Boratav, *Türkiye’nin Faşizmleri ve AKP* (Ankara: İmge Kitabevi, 2021), 27.

istemiş ve önceliğini anarşiyi engelleyerek, ekonomik politikalar üzerinde yoğunlaşmak istemiştir.¹⁵³ Ardından kurulan Naim Talu hükümeti de aynı politikalar üzerinde ilerlemiştir. Fakat muhtıra ardından kurulan hükümetler genelinde kendi benimsedikleri politikaların yanında ordunun isteklerini karşılama yoluna giden birer politika izlenmiştir.¹⁵⁴

3.2. Milli Selamet Partisi Kuruluşu

Milli Nizam Partisi kapatıldıktan sonra Milli Görüşçüler kısa zaman içerisinde yeni ve MNP'ye kıyasla daha güçlü ve örgütlü olarak siyasal hayatta yerini almıştır. MSP kurulmadan önce Saadettin Bilgiç, Demokratik Parti kuruluş sürecince MSP'nin kurulmasının ertelenmesini istemiştir. Süleyman Arif Emre'nin Demokratik Parti kuruluş sürecinde çok misyon ve vizyon sahibi olmadığı görüşünde olmamıştır. Durumu daha çok “Demirel'i sevmeyenlerin kurduğu parti”¹⁵⁵ olarak değerlendirir. Bu hususta Emre haklılık payı sergiler. Gerçekten AP içerisinde bir görüş ayrılığı meydana gelmektedir ve milliyetçi-mukaddesatçıların ayrılık gösterdiği dikkati çeker. Bu süreçte AP'den ayrılan kesim, dini yönden Milli Görüşçüleri kendilerine daha yakın görmektedirler. 1970 öncesinde yukarıda da bahsettiğimiz gibi Millet Partisi'nin Milli Görüşçüleri kendi partilerine davet etmeleri gibi bir durum yaşanmaktadır.

MSP 11 Ekim 1972 tarihinde resmen kurulmuştur. Parti kısa zaman içerisinde 42 ilde örgütlendi ve MSP Genel Başkanlığına Süleyman Arif Emre gelmiştir.¹⁵⁶ Erbakan partinin ilk dönemlerinde parti kadrosunda bulunmamıştır. Erbakan'ın Genel Başkanlık için çok uygun bulunmaması Erbakan'a muhalif çevre tarafından gösterilen tepkilerin tekrar yaratılmamak istenmesi ve Milli Nizam'a yönelik eleştirilen tekrar canlanmaması için alınan önlemler olarak nedenler ileri sürülebilir. Konya ve Karaman'da il ve ilçe teşkilatlarının kurulduğunu haber veren Erbakan'a Emre, “bu yaptığınız hizmetler, ileride partimize girmek istediğiniz zaman, Genel İdare Kurulumuzda lehinize birer puan olarak elbette değerlendirilecektir. Yalnız sizin bir

¹⁵³ Serdar Köse, “Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 150.

¹⁵⁴ Doğan Başaran, “12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi”, içinden *Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler Sempozyumu*, editör Betül Karagöz Yerdelen, (Giresun: Divan Kitap Yayınları), 125.

¹⁵⁵ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)* (Ankara: MGV Yayınları, 2017), 15.

¹⁵⁶ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 249.

durumunuz var, siyasi partilere girip gitmeyeceğiniz münakaşalı...”¹⁵⁷ diyerek de Erbakan’a şuan parti içerisinde resmi olarak bir yer olmadığını ifade etmiştir. Parti kadrosunda bir isim olarak Erbakan bulunmasa dahi perde arkasından partinin kontrolünü sağladığı göz ardı edilmemesi gereken bir detaydır. Yine de dikkat edilirse Erbakan’ın kadar partiye girememesi, çekingen bir durum yaratması bu kadar etkiliyken ileride partinin baş aktörü olması da ilgi çekicidir. Emre, Genel Başkanlık teklifi kendisine gittiğinde bu duruma çok sıcak bakmamıştır. Genel Başkanlık için kendisine teklif gittiği gece rüyasında Dede Efendi’yi gördüğünü söyler şu şekilde ifade eder;

*Bize bir salonda namaz kıldırıldı. Namazdan sonra etrafına halkalanan kimseler ona bir soru sordular: Efendi hazretleri, ahlakımız her geçen gün bozuluyor, buna karşı çaremiz ne olmalıdır? Dediler. O, cemaat içerisinde beni göstererek: Bu sorunun cevabını en iyi bilen şahıs Arif Bey’dir. Ona sorunu dedi.*¹⁵⁸

Emre’nin ifadelerinden yola çıkarak Genel Başkanlığı kabul etmesinde gönüllü olmadığını ve Genel Başkanlık teklifinin kabulünü ise daha çok Milli Görüş’te yaygın olan “maneviyat” hissi ile kabul etmiştir.

MSP’nin parti amblemi belirlenmesinde anahtar simgesi kullanılmıştır. Anahtar, temel işlevi gibi kapıların açılması ve aynı zamanda kapıların kapanması anlamına gelmektedir. MSP’nin amblemi olan anahtar, ahlaksızlığın, tefeciliğin, faizin, iltimas ve rüşvetin, miskinliğin, uyuşukluğun, yoksulluk ve sefaletin kapısını kapatacakken, köylüyle, işçiye, üreticiye imkânlar sağlayacak, müsbet ilmin, namuslu ve saadetli çalışmanın, meşru ticaretin, kapılarını açacak ve aynı zaman MSP’nin anahtarı, Fatihlerin ve bütün fetihlerin anahtarı¹⁵⁹ olarak kabul edilmektedir. Rasim Hancıoğlu’nun anahtar amblemi teklifi ilk olarak parti içerisinde kabul görmemiş ve itiraza neden olmuştur. Emre anahtarın halkası üzerinde kalp şekli çizmesi üzerine Erbakan’ın kendisine, “Arif Bey, bu çok şahane bir işaret oldu. Kalp şekli manevi

¹⁵⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 22.

¹⁵⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 16.

¹⁵⁹ “Milli Selamet Partisinin İşareti Anahtar Hangi Kapıları Kapatacak, Hangilerini Açacak”, *Milli Görüş*, 10 Eylül 1973, 2.

kalkınmayı, diğer kısımlar maddi kalkınmayı temsil eder. Anahtarın ağız kısmı da bayrak gibi siyasi zaferi simgeler.”¹⁶⁰ yorumu üzerine parti amblemi kabul edilmiştir.

MNP’den sonra MSP’nin bu kadar kısa sürede kurulmasına izin verilmesi dikkat çeker. Konu ile ilgili net olmayan örnekler ile MSP ya uluslararası bir güç kazandı ya da Türkiye’de açıkta bulunan bir alanı doldurmak istedi.¹⁶¹ MSP’nin kısa süre içerisinde örgütlenmesi MNP tabanından kurduğu bağ ile ilgilidir. Bunun yanında partileşme sürecinde bu kadar İslami söylem ve vurgunun yapıldığı, toplantı ve mitinglerde – MNP’nin kapatılmasına neden olan durumlar- düzenli dini duyguların ön plana sürüldüğü ve aynı zamanda muhafazakâr kesimin ihtiyaç duyduğu bir örgütlenme sağladığı için siyasal hayatta mevcut açık alanın doldurması çabası daha doğrudur.

Milli Görüş isimli bir programla MSP karşımıza çıkar. MGH’nin temel gayeleri arasında, insan hak ve hürriyetlerin korunması, milletin bölünmezliği, iç barış, devlet-millet kaynaşması, hızlı kalkınma, mülkiyet hakkını güvence altına almak, herkes için hürriyet ve refah sağlamak amacıyla hareket etmektedirler. Bunlarla beraber maneviyatçı ve ahlakçı olmak, anane ve örflere saygı hususunda daha dikkatli ve korumacı yaklaşmak amacı gütmektedirler.¹⁶² MNP hareketinin devamını vurgulayan Milli Görüş Programı, yine aynı şekilde ahlak ve maneviyat ifadelerine de ağırlık verir. Kurtuluşun maneviyat ve ahlak ile gerçekleşeceği düşüncesi ile hareket eder. MGH ile ilgili Erbakan, Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar gelen peygamberlerin uygulamaları meydana getirdiğini ve MGH’nin de bu yolla hareket ettiğini belirterek¹⁶³ MGH’nin dini yoldaki vurgusunu da meydana getirmiştir. Özellikle 60’lı yıllar da dünyada da kendisini gösteren 68 hareketi içerisinde MGH’nin kendi yapısına karşı bir tutum ifade edilir. MSP’ye göre ülkede anarşist hareketler, hippilik, toplumun yaşayış tarzından ve kültüründen farklı olarak bir tarzın ortaya çıkmasının temel nedeni, ahlak ve maneviyattan uzaklaşarak, milletin zorla materyalistleştirilmesinden kaynaklandığını¹⁶⁴ ileri sürmektedir.

¹⁶⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 18.

¹⁶¹ Asım Öz, “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, (haz. Mete Kaan Kaynar), Türkiye’nin 1970’li Yılları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021, s.479.

¹⁶² “Milli Görüş Temel Gayeleri”, *Milli Görüş*, 10 Eylül 1973, s.2.

¹⁶³ Abdulkadir Macit, “Milli Görüş ve Çağdaş İslam Düşüncesindeki Yeri”, *Turkish Studies*, 12/8, s.8

¹⁶⁴ Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1978, s.12.

Maneviyat ve ahlak üzerinde fazlasıyla duran MSP, iki faktörün eksilmesi halinde elde bir şey kalmadığı inancı ile hareket etmiştir. Manevi bakımdan kuvvetlenilmesi amacıyla İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitülerine ağırlık verilmesi ile daha maneviyatı yüksek, ahlaki ön plana çıkaran bir gelecek öne çıkabileceğini vurgulamaktadır. MSP'nin eğitim konusunda dile getirdiği İmam Hatipler, Türk siyasal ve aynı zamanda toplumsal hayatında da ciddi tartışmalara ve yıpranmalara neden olacaktır. Server Tanilli bu konu ile ilgili olarak, "...artık dinciliğin kendi partisi vardır ve gücünü ortaya koymaktadır: Milli Selamet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ile 1973'te koalisyon kurunca, fırsatını bulduğunda dinci eğitime yontar durur."¹⁶⁵ MNP-MSP sürecinden öncesinde de bu tür çalışmalar tamamen kendini göstermektedir. 1965 seçimlerinde Emre, Adıyaman'da milletvekili olarak seçildiği dönemlerde de liselere din derslerinin eklenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı ile irtibata geçmiş fakat konu ile ilgili bir cevap alamamıştır.¹⁶⁶ MSP, hem maddi kalkınma hem de manevi kalkınmada kendisi programını öne çıkarmıştır. Bahsetmiş olduğumuz alanda eğitim-öğretim konusunda MSP manevi kalkınmayı öne sürerken maddi kalkınmada ise sanayileşme ve güçlü ekonomiyi ön plana çıkarmıştır. Milli Görüşçülerin maddi kalkınma içerisinde manevi kalkınmayla oluşan bir karışım dikkat çekmiştir. MGH anlayışına göre faizin kaldırılması öncelikli bir durum teşkil etmiştir. Faizi engellemek MGH için kalkınma, refah ve adaleti ifade etmiştir. Bunun yanında Batılı devletlerin iktisadi hareketlerinin önüne geçmeyi de teşkil etmiştir.¹⁶⁷ Faizin İslami hukukta haram kabul edildiği gerçeğini de göz önüne aldığımızda MGH'nin programı İslami açıdan da uygunluk sağlamıştır.

Yurtdışında bulunan Erbakan, Mayıs 1973'te yurda dönerek parti çalışmalarına aktif olarak, daha görünür bir şekilde katılmıştır ve 1973 seçimlerine hazır hale gelmiştir.¹⁶⁸ Parti kısa zamanda 42 ilde teşkilatlanmıştır. Resmi verilere göre partinin seçimlere katılma şansları mevcuttur. Emre bu noktada daha dikkatli ve kontrollü olmanın fikri içerisinde olmanın daha fayda sağlayacağı inancıyla hareket etmiştir ve İçişleri Bakanlığı ile iletişim kurarak aslında il ve ilçelerden bakanlığa yeterli kuruluş

¹⁶⁵ Server Tanilli, *Din ve Politika* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009), 132.

¹⁶⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 123.

¹⁶⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985), 125.

¹⁶⁸ Mustafa Burak Çelebi, "Sosyal Bölünmeler Sonucu Ortaya Çıkan Siyasal Partiler ve Milli Görüş Hareketi: MSP ve RP Örneği", *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1/1(2019), 47.

beyannamelerinin gitmediğini öğrenmişlerdir.¹⁶⁹ Gerekli şartlar sağlandıktan sonra parti seçimlere girme hakkı kazanmıştır. Emre, bu konu ile ilgili olarak, kendisinin şüpheci tavrı olmasa partinin 1973 seçimlere girme ihtimalinin olmadığını¹⁷⁰ ifade eder. MGH hareketi ile ilgili incelenen çoğu kaynakta her zaman ön planda Erbakan'ın tutulması fakat partinin resmi çalışmaları, daha sağlam bir zeminde bulunması Emre'nin ifadeleri dikkate alındığında Emre sayesinde gerçekleştiği dikkati çeker.

3.2.1.1973 Seçimleri ve CHP-MSP Koalisyonu

1973 seçimleri öncesinde MSP kuruluşu tamamlanmış, hükümet değişiklikleri meydana gelmiştir. Seçim öncesinde en büyük etki AP'den beklenmekte ve CHP'de İnönü'den sonra Ecevit başkanlığında gelişecek parti çalışmaları da kamuoyu içerisinde merak uyandırmaktaydı. Seçim hareketlerinde MSP içerisinde herhangi bir beklenti söz konusu değildi.¹⁷¹ MSP'den beklenti olmaması yeni parti olması yanında, muhtıra öncesinde MNP'nin kapatılmış olması, laikliğe karşı tavır ve gericilik ile suçlanmaları dolayısıyla partiden bir beklenti gerçekleşmemiştir.

MSP, seçimler öncesinde gerçekleştirdiği hazırlıklarda Türkiye'de 3 hareketin bulunduğu, sol hareketin CHP'ye, Milli Görüş/sağ hareketin MSP'ye ve liberal, renksiz hareket olarak AP'yi ifade etmiştir. Kendileri dışındaki partilerinin önceliklerinin madde ve para ile ilişkilerinin olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁷² AP'ye yönelik yapılan eleştirilerde “renksiz” ifadesi kullanılması, AP'nin ne tarafta olduğunu ve neye ait olduğunu belirlenmemesini ifade eder. MSP 1973 seçimlerine girmeden önce parti çalışmalarını ve seçime girilmesine engellemek amacıyla muhalefet ve parti ilerlemesini durdurmak isteyen kitle tarafından bazı çalışmalar yapılmıştır. Ankara Polatlı'da MSP üyelerinin şahısları ile ilgili tiyatro yapılması, Erbakan ve ailesinin fotoğraflarına montaj uygulanıp kamuoyuna sunulması, Süleyman Arif Emre ve MSP kadrosu için “dört kadınla evlilik” için kanun verildi bilgisi yayılması, Emre'nin oğlu Abdülhadi'nin eroin suçlanmasından aranması, Emre'nin, Atatürk, şapka ve harf inkılabları ile ilgili

¹⁶⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 17.

¹⁷⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 17.

¹⁷¹ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 617.

¹⁷² Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1978, s.16.

hakaretler öne sürüldüğüne dair kayıtlar sunulması üzerine partiyi kapatma teşebbüsü¹⁷³ içine girilmesi üzerinden MSP'ye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

14 Ekim 1973 günü genel seçimler gerçekleşmiştir. Seçimlerde AP'nin oyları MSP ve DP tarafından parçalanmıştır ve AP için iktidar güç bir hal almıştır.¹⁷⁴ 16 milyon 798 bin 164 kayıtlı seçmenden 11 milyon 223 bin 843'ünün oy kullanması ile %68.8 katılım¹⁷⁵ gerçekleşen seçimlerde kazanan parti Ecevit liderliğindeki CHP olmuştur. CHP'nin 1946'dan beri başarı sağladığı ilk seçimler 73 seçimleri olarak karşımıza çıkar. Karpat'a göre CHP'nin böylesi başarı sağlaması, ordu ve bürokrasinin güvenini kazanması ve partinin yeni imajı ile köyden kente gelen insanların CHP için tek gelecek olma ümidi sağlaması olarak yorumlamaktadır.¹⁷⁶ Koalisyon için gerekli çalışmalar, adımlar atılmıştır. AP'den beklenen başarı sağlanamamıştır. CHP, AP ile koalisyon hükümeti kurmak istemediği için MSP'yi seçmek istemiştir. Bu hareket ise MSP için ciddi bir başarı göstergesidir.

MSP ile ilgili seçim öncesinde bir başarı sağlanamayacağına dair yapılan iddialara karşı seçimden sonra Emre, "...en kabadayı tahminci bize 8 milletvekili veriyordu. Hatırımda kaldığına göre o da ses sanatkarı Perihan Altındağ'dı. Ama netice ne oldu, bütün bu suikastlara rağmen 48 milletvekili 3 senatör. Anketçilerin hepsi yalancı çıktılar..."¹⁷⁷ ifadelerini kullanmıştır. MSP'nin böylesine başarı kazanmış olması ciddi zafer göstergesidir. Alınan sonuç MGH'nin örgütlenme çalışmalarına vermiş olduğu önem dışında, toplumun bir kısmının laiklik söylemleri yerine dini bir söylemi içselleştirdiğini de gösterir. MSP ile beraber, yoğun bir dini söylem ile kendisini ifade eden bir partinin meclise girmesi bir ilk özelliği de taşır. Özellikle MNP'nin miting gösterilerinden kullandığı laikliğe aykırı söylemlerden sonra aynı yapıda bir partinin kurulması ve mecliste olması dikkat çeker. MSP'nin seçimlerde

¹⁷³ Emre'nin Atatürk'e hakaret, şapka ve harf inkılâplarına yönelik ağır sözler söylediğine dair MGK'ya bant ve teyp kayıtları sunulmuştur. Emre bu süreci kendisinin halledemeyeceğini, Paşa'nın kendisi ile bu konu hakkında görüşmeyeceğini düşünerek Genel Başkan sıfatını kullanarak Erbakan'ın Van mitingini iptal ettirip acilen Ankara'ya çağırılmıştır. Erbakan'ın MGK'da paşa ile görüşmesinden sonra sunulan kayıtların Kadir Mısıroğlu'na ait olduğu anlaşılmıştır. Konu ile ilgili olarak ve MSP'ye yönelik yürütülen politikalar konusunda daha detaylı bilgi için bkz: Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)* (Ankara: MGK Yayınları, 2017), 32-38.

¹⁷⁴ *Hürriyet*, "Genel Merkeze Göre CHP'nin En Az 190 Milletvekili Var", 15 Ekim 1973, s.1.

¹⁷⁵ Barış Ertem, "12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8/14(Nisan 2014), 669.

¹⁷⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 244.

¹⁷⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)*, 38.

kentlere göre, kırsaldan daha fazla oy olması¹⁷⁸ da bu durumu açıklar niteliktedir. MSP'nin bu başarı aynı zamanda gelecek zaman için bir habercidir. Bu dönemde sağladığı başarı ilerleyen senelerde kendisini Refah Partisinde gösterecektir.

MSP-CHP koalisyon sürecinde akılları karıştıran durumlar da mevcuttur. Öncelikle CHP'nin kendini yenileyerek “Orta'nın Solu” sıfatını kullanması ve MSP'nin dindar bir söylem içerisinde olmasıdır. 1961'den beri mecliste olan ve MSP'de büyük etkisi olan Nurcu ve İlahiyat kökenli kişiler iki partinin koalisyonundan endişe duyuyorlardı.¹⁷⁹ MSP, “Yeni komünist CHP, dinsiz CHP” olarak eleştirdiği parti ile bir koalisyon hükümeti kurmayı kabul edecektir.¹⁸⁰ Yine MSP içerisinde Nurcu grup koalisyon için “*Şeytandan şefaât beklenmez, CHP ile de ortaklık yapılmaz. CHP'ye satıldık*”¹⁸¹ tarzında yorumlarda bulunmuştur.

Fahri Korutürk'ün Ecevit'e hükümet kurma görevini vermesinden sonra Ecevit hükümet kurma çalışmaları için siyasi partilerle görüşmeler yapmıştır. O dönemi ise Emre, şu şekilde anlatır; Ecevit'ten gelen ilk teklife hayır diyen MSP grubu, belli bir süre geçtikten sonra CHP ile koalisyon fikrini onaylamıştır. CHP'nin hükümet kurma görevinde AP ile uyum içinde olmaması ve anlaşılabilmesi sonucunda MSP'ye yönelmesi bir tür zorunluluk ifade eder. İki parti arasında bir şekilde ortak protokol imzalandıysa da zıt kutupların ortayı bulması da süreci zorlaştırmıştır. MSP Genel Başkanı ile uzun süre görüşme sağlayan Ecevit, görüşmenin uzaması ile ilgili olarak, “Görüşmemizin bu kadar uzaması, görüşlerimiz arasında çok ayrılıklar olduğundan değil, karşı karşıya bulunduğumuz sorunun üzerinde çok etraflı konuşmayı ve düşünmeyi gerektiren bir sorun olduğundandır.”¹⁸² İfadeleri üzerine MSP-CHP koalisyonunun olumlu havasını vermektedir.

MSP'nin, CHP'ye karşı yaklaşması ise Ecevit'in var olan parti politikalarından İnönü'nün parti politikalarından sıyrılması ile kendisini gösterir. Ecevit'in yeni parti propagandasında hayat pahalılığı, gelir dağılımı ve ekonomik politikalar üzerinde kalkınmanın köylüden başlayacağı, “halkın hakkı halka verilecek”

¹⁷⁸ Tahsin Hazırbulan, “Milli Görüş'ün İlk Yerel Seçim Tecrübesi: 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimleri”, *Turkish Studies*, 12/8, 409.

¹⁷⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 75.

¹⁸⁰ Kenan Eren, “Milli Selamet Partisi ve 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 151.

¹⁸¹ Mustafa Haki Okutucu, *İstikamet Şeriat Refah Partisi* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1996), 35.

¹⁸² “CHP-MSP Koalisyonuna Doğru”, *İlke*, S:2(Şubat 1974), 32.

ifadesinin kullanılması, kapitalist ekonomiden sıyrılma ve istihdam yaratma çalışmalarının olacağı bilgisini vermektedir.¹⁸³ MSP'nin kapitalizme karşı oluşunun ve bunun yanında MNP'nin ilk dönemlerinden itibaren küçük esnafa, köylüye dair yaklaşımının da mevcut olması iki partiyi birbirine yaklaştırmıştır. Emre, AP-CHP yaklaşımının olmasının Ecevit'in yenilikçi tavrını engelleyeceği ve 12 mart muhtırasının devam edeceği görüşünün yanında kendilerini CHP'ye yaklaştıran neden olarak Ecevit'in, "Biz İnönü Dönemi'nin laiklik anlayışını reddi miras olarak ortadan kaldırıyoruz, inananlara baskı yapılmasına karşıyız..."¹⁸⁴ ifadelerinin de MSP'yi CHP'ye daha da yakınlaştırdığını görmekteyiz.

MSP-CHP koalisyon sürecinde anlaşma sağlanması için masaya oturulmuştur. CHP, seçim bildirisinde, "CHP iktidarı, uluslararası kaygıları tatmin edecek etkin bir kontrol sistemi altında haşhaş ekimi düzenleme ve bununla ilgili sanayileri kurma olanakları üzerinde önemle duracak..."¹⁸⁵ bilgisi vermiştir. MSP ise CHP ile kuracakları ortaklık sürecinde istediği şeylerden birisi de Erim hükümeti döneminde gerçekleşen Amerika'nın uyguladığı haşhaş ekimi ambargosunun kaldırılması da mevcuttur. Bunların yanında inananlara zulmün engellenmesi, doğru bir dış politika, dış politikada değişiklik yapılarak Batı'dan ziyade İslam ülkelerine da açılmak, Kıbrıs sorununda korumacılık, kapatılan İmam-Hatip Okullarının açılması, diyanete kadro vermek, vakıflara cami onarım ve inşa desteği, İslam ülkelerinde bulunan öğrencilerinin diplomalarının tanınması, imamların kadrolaşması, fikir suçları iç af kanunu¹⁸⁶ gibi istekler bulunmaktadır. Emre'nin belirtmiş olduğu isteklerin çoğu mevcut laiklik anlayışına karşı bir hareket sergilemektedir. "Ortanın Solu" iddiasında olan, Atatürk'ün partisi ve laikliğin savunucusu olduğu söyleyen CHP ise bu süreçte bu isteklere rağmen MSP ile koalisyon kurma sürecinde bulunacaktır.

Emre, yabancı sermaye ve ortak pazar konularında da CHP ile çatışmaktadır. Batıya herhangi bir imtiyaz ve hak verilmesine karşı olan Emre, yukarıda da belirtildiği gibi İslami ülkelere ekonomik, siyasal ve kültürel kapıların açılmasının daha iyi olduğunu düşünmektedir. Yine CHP 1973 seçim bildirisinde yabancı sermayeye

¹⁸³ CHP 1973 Seçim Beyannamesi ile ilgili daha detaylı bilgiler için bkz: Ak Günlere 1973 Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi, TBMM Kütüphanesi, 7-227.

¹⁸⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 43.

¹⁸⁵ Ak Günlere 1973 Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi, TBMM Kütüphanesi, 51.

¹⁸⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 44.

verilecek hakların ekonomik bakımdan bize zarar ve istismara uğratması durumunda yardımda bulunmayacağı, bizim için de yarar sağlaması durumunda yabancı sermayeye izin verileceğini¹⁸⁷ belirtmiştir. Emre ise bu noktada yine eleştirilerde bulunmuştur. İlk toplantıda Süleyman Arif Emre, Oğuzhan Asiltürk ve Erol Bey MSP’ den, Deniz Baykal ve Cahid Kayra ise CHP’den olmak üzere görüşme gerçekleşmiştir. Ortak Pazar ve yabancı sermaye konusunda Emre’nin CHP’ye yönelttiği eleştiri şu şekildedir,

Siz CHP olarak bir taraftan kapitalizme, sömürüye karşıyız diyorsunuz. Toprak işleyenin, su sulayanın; sloganını ortaya attınız. Anadolu’nun bir köyünde bir vatandaşın elinde birkaç tarla fazladan mevcutsa onu alıp dağıtacağız diyorsunuz. Çünkü sömürüye yol açıyor diye böyle düşünüyorsunuz. Ama iş Ortak Pazara girmeye gelince en azmanlaşmış kapitalist düzen olan bu topluluğa gireceğiz, sosyal adaletten vazgeçeceğiz diyorsunuz. ‘Buyurun efendim, kapılarımız sizlere ardına kadar açık, istediğiniz kadar arazi ve fabrika satın alabilirsiniz, sizin için her şey serbesttir. Size karşı ne toprak işleyenin, su sulayanın politikamız, geçerlidir ne de sömürücü kapitalist tutumumuz mahzurludur’ diyeceksiniz¹⁸⁸

ifadeleri ile Emre, CHP’yi eleştirilere tutmuştur.

Emre’nin bu kadar sert bahsettiği şey dikkat edildiği zaman Batı’dan gelmesi ve Batı’ya yönelik bir ekonomik sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi bakış açısı içinde daha çok İslami, siyasal İslam bazında değerlendirilecek bir tutumdur. Bunu kendisi Ecevit ile koalisyon süreci için şartlarında İslam ülkelerine “öncelik” verilmesi şeklinde de düşünülebilir. Batı’dan olabildiğince kaymak, sıyrılmak, İslam’a daha çok dönmek istemektedir. İslam’a dönüş tek bir alan yerine, yönden İslam’a dönmek istenmektedir. Fakat buna rağmen iki partinin de programları ki ekonomik alandaki durumlar dikkate alındığında benzerlik göstermektedir. Ekonomik alanda iki parti arasındaki temel fark Emre’nin ifade ettiği Batı’ya kendini kapatmakken, Ecevit ise Türkiye’nin Avrupa dışında kalmasını da istemiyor, NATO’dan çıkmasını da

¹⁸⁷ Ak Günlere 1973 Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi, TBMM Kütüphanesi, s.85-86.

¹⁸⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 45.

istemiyordu.¹⁸⁹ Bu noktada işler Ecevit'in istediği gibi ilerledi. Kurulacak olan ortak hükümetin ilk sözlerinden biri “*NATO’ya, anlaşmalara bağlı kalacağız*”¹⁹⁰ olmuştur.

MSP, CHP’ye karşı bu kadar eleştirilere rağmen ve aynı zamanda sosyo-kültürel bakış açılarında farklılıklar barındırmasına rağmen koalisyon sürecini kabul etmiştir. MSP’nin koalisyonda bulunması, partinin meşruiyetini sağlayacak ve aynı zamanda devlet bürokrasisinde kendisine bir yer edinmiş ve yerini sağlamlaştırmış olacaktır.¹⁹¹ Koalisyon protokolü hazırlanırken Emre, CHP’nin elli senelik parti olmasından dolayı bir çekindiklerini fakat görüşmeler sırasında MSP kadrosunun CHP kadrosu karşısında daha baskın geldiklerini belirtir. En etkili örneği ise görüşmelerde CHP’nin sanayi politikasının çizilmesi ve yerine MSP sanayi politikasının kabul edilmesidir.¹⁹² Yeni hükümetin sunuş kısmında, iki partinin değil, tüm milletin hükümeti olarak görev yapacakları belirtilmiştir.¹⁹³ Protokol ve hükümet programı hazırlanması sürecinde son karar için liderin karar vermesi fikri üzerine Ecevit bu gece programın bitmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu ifade üzerine Emre, Ecevit ile koalisyonun çok da mümkün olmayacağı kanaatinde olmuştur ki koalisyon kurulmadan anlaşmayı iptal etme fikrinde olmuştur.¹⁹⁴ Görüşmeler incelendiğinde Ecevit ve kadrosu için aceleci tavır sergilemesi hükümet kurulma sürecinin geç kalmasından ve şuan anlaşılabileceği en makul partinin MSP olmasından kaynaklanmaktadır. Emre ise şüphelerinde bir taraftan haklılık göstermektedir. Kıbrıs bunalımı sırasında ki koalisyon hükümeti yeni yeni kendisini göstermektedir, Ecevit halk desteği sağladıktan sonra koalisyondan ayrılmıştır. Program konuşmalarında Ecevit’in, MSP ve Erbakan övgüsünü Cüneyt Arcayürek şu şekilde dile getirmiştir, “...Ticaret ve Sanayi Odaları Genel sekreterliği yaptığı sırada tanıştığım ve nasıl yapıda bir insan olduğunu bildiğim için, Ecevit’in Erbakan’a onca övgüyü layık görmesine anlam veremiyordum.”¹⁹⁵

Koalisyon protokolünde 1960’lar ve 1970’lerde meydana gelen kargaşanın önlenmesi, karşılıklı bir hoşgörü ve kardeşlik ortamı yaratmayı CHP-MSP koalisyonu

¹⁸⁹ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 227.

¹⁹⁰ “NATO’ya Paydos!”, *Atılım*, Mart 1974, 1.

¹⁹¹ Asım Öz, “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye’nin 1970’li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 484.

¹⁹² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 48.

¹⁹³ “Hükümet Bunalımı Üç Aydan Fazla Sürdü”, *DİSK*, S:9-10(Şubat-Mart 1974), 40.

¹⁹⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 49.

¹⁹⁵ Cüneyt Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit* (İstanbul: Detay Yayıncılık, 2006), 81.

kendisine bir görev saymıştır.¹⁹⁶ Emre, CHP-MSP koalisyonunu toplumun iki partiye yönelik olarak dinsel açıdan bakışına göre de yorumlamıştır. Koalisyonun kurulmasındaki faydanın CHP açısından dine karşı olmalarını engellediğini, MSP açısından ise toplumun elit kesiminden gelen gerici algısını ortadan kaldırdığını düşünmektedir.¹⁹⁷ Karpat, MSP'yi sadece gerici bir parti olarak görmenin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. MSP, bunların yanında sosyo-ekonomik kalkınma ve sanayileşme de benimsemişti.¹⁹⁸ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi MSP'nin CHP'ye yaklaşmasıyla Nurcu milletvekilleri MSP'den uzaklaştı ve MSP için komünist işbirlikçisi ifadesi kullanıldı.¹⁹⁹ Bu durum MSP'yi ilk dönem için çok etkilemese de 1977 seçimlerinde bir oy kaybı yaşaması meydana gelecektir. Protokol imzalandıktan ve koalisyon kurulması tamamlandıktan sonra yeni hükümete göreve başlamıştır. MSP'nin mecliste olmasını Albayrak, “Ezilmiş ve horlanmış İslamcılar, milliyetçi, muhafazakâr, sentezci siyasi akımlardan kendilerini soyutlamış bir halde hem parlâmentoda hem de hükümettirler artık...”²⁰⁰ ifadeleri ile Milli Görüş'ün kendi içinde bir başarısını dile getirir.

Mecliste yapılan güven oylamasında tezahüratta bulunulması üzerine tartışmalar çıkmış, DP, AP, CGP ve MHP salonu terk etmiştir. Ecevit hükümeti 136 red, 2 çekimser oy karşısında, 235 güvenoyu almıştır.²⁰¹ Kurulan yeni hükümet, diğer hükümetlerin varlığından daha farklıydı. Hem Ortanın Solu olan bir parti hem de İslamcı bir parti. Emre, ortaklık için gerekli şartlar arasında İslam ülkeleriyle iyi bir bağlantı kurulması şartını ortaya koymuştu. Gerçekten de süreç Emre'nin istediği gibi olmuştur. İslam ülkeleriyle ciddi yakınlaşmalar başlamış, ileri derece de iyi ilişkiler kurulma yoluna gidilmiştir.²⁰² Bu doğrultuda MSP, İslam ülkelerine yakınlaşma fikrini eyleme dökerek 1974 yılında Suudi Arabistan'a Erbakan liderliğinde bir seyahat gerçekleştirmiştir. Seyahat sonrasında Erbakan,

¹⁹⁶ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri I* (Ankara: TBMM Basımevi, 2015), 580.

¹⁹⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 60.

¹⁹⁸ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, 244.

¹⁹⁹ Ruşen Çakır, “Milli Görüş Hareketi”, (ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), içinden *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – İslamcılık VI* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 547.

²⁰⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 76.

²⁰¹ *Tercüman*, “Muhalefet Meclisi Terk Etti”, 8 Şubat 1974, 1.

²⁰² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 61.

*...Böyle bir seyahatin yapılması son derece yerindedir, faydalıdır; hatta gerekli bulunmakta idi. Zira peşinen belirtmek mecburiyetindeyim ki, maalesef bizim kendileriyle tarihi, manevi ve geleneksel bağlarımız bulunan ülkelerle münasebetlerimiz bugüne kadar arzu edilen seviyede geliştirilememiştir... Zira Suudi Arabistan'la ticari münasebetlerimize baktığımız zaman, üç-dört sene öncesine gelinceye kadar iki ülkenin birbirine ithalat ve ihracat yekunu 300 bin dolar mertebesinde kalmıştır, yıllar boyu. Bu, takdir buyurulacağı gibi iki ülke arasındaki münasebet değil; belki iki firma arasındaki alışveriş münasebeti telakki edilebilecek kadar küçük bir rakamdır...*²⁰³

Açıklamalarında bulunmuştur. Erbakan açıklamalarında İslam devletleri ile meydana gelen yakınlaşmanın sadece gelenek ve dini bir bağlılık olarak kalmaması gerektiğini ve bunun ekonomi ile de taçlandırılması gerekliliğini de ifade etmiştir. Erbakan'ın Arabistan ziyareti milletvekilleri arasında da tartışmalara neden olmuştur. Erbakan'ın Arabistan ziyareti sırasında ihram giymesi ve tavaf yapmasının gerici hareketler olduğunu, devletin düzen ve nizamını sarsan durumlar olduğu ifade edilmiştir. Fakat Erbakan'ın kendisine yöneltilen muhalefeti çok da ciddiye almadığı ve Umre için giymiş olduğu ihramın en şerefli kıyafet olduğunu dile getirmiştir.²⁰⁴

Başbakan Yardımcısı Erbakan, iki devlet arasında ekonomik destek sağlanması ve aynı zamanda petrolü daha ucuza alınması düşüncesi ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Fakat durum beklenen şekilde ilerlememiştir. Ankara Milletvekili Necdet Evliyagil bu durumu dikkate alarak Erbakan'a sert eleştiriler yöneltmiştir,

*İstediğiniz kadar din istismarcısı görünün, yine istediğiniz kadar kendi ülkenizde bu duyguları körükleyerek oy toplayın; ama şunu unutmayın ki Araplar, politikacılarımızı, bizim kendilerini tanıdığımızdan daha da iyi tanıdıklarını bu vesile ile ortaya koymuşlardır. Demek ki, uçakta namaz kılarak yola çıkmak, şirin görünmek için kafaya işlemeli takkeyi geçirerek ibadet yapmak; 'Türkiye Filistinlilerin yanındadır' diye demeç vermek, kutsal emanetlerin filmlerini sergilemek yeterli sayılmıyormuş.*²⁰⁵

²⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.III, T.1, 9 Mayıs 1974, 458.

²⁰⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 84-85.

²⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.III, T.1, 2 Mayıs 1974, 314.

Emre, Mısır'ın, Büyükelçiliğimize ramazan ve kurban bayramlarının tarihlerini ve saatlerini sorduklarında Türk devletinin böyle bir bayramı yoktur cevabının verilmesinin anlamsız ve manasız olduğunu ileri sürerek bu sorunu hallettiklerini de ifade eder.²⁰⁶ Koalisyon sürecinde MSP kendi idealleri için ciddi çalışmalar yapmıştır. Bir bakıma yapmış oldukları çalışmalar mevcut anayasada laiklik kavramına aykırı ve seküler bir toplum yaratma çabasını bir yıkıma dönüştürme hareketidir. Ürettikleri politikalar ve doğruların temeline sürekli bir İslamcı politika yerleştirmeleri ise kendilerine tabandan güç kazandırdığı kadar, yine aynı tabanın elit ve cumhuriyetçi kesiminden de darbe yiyebilmektedir. Bunu ise 90'larda, 28 Şubat sürecinde ciddi oranda hissedeceklerdir.

Ahlak ve maneviyat kavramları ile yola çıkan MSP, vakıflar, külliyeler ve Ayasofya ilgili de adımlar atmıştır. Süleyman Arif Emre, bakan olduktan sonra geçmişin “miras olarak bıraktığı” ve şuan gerekli ilgili gösterilmediği durumları dile getirerek bu konularda adımlar atmak istemiştir. Emre, vakıfların ilim ve ibadet için kullanılması gerekirken şimdi amacından saptığını ve vakıf olan bu binaların alkollü, eğlence yerlerine döndüğünü dile getirmektedir. Bunun için genelge yayınlayarak kontrol altına almıştır.²⁰⁷ Emre'nin özellikle MSP öncesinde de dikkatle üzerinde durduğu Ayasofya'dır. 1965 senesinde YTP'den Adıyaman milletvekiliyken de Ayasofya'nın müzeden camiye dönüştürülmesi üzerinde bir dilekçe vermişti. Yukarıda bu durumu anlattığımız gibi Emre'nin önerisi dikkate alınmamıştır. MSP'nin hükümet kurması ve hükümet içinde bir ağırlık oluşturmamasından dolayı Emre bu dönemde Ayasofya konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Fakat Emre'nin istediği durum yine gerçekleşmemiştir. Konu ile ilgili Emre,

*...Ayasofya vakti zamanında bir Bakanlar Kurulu kararıyla cami iken müzeye çevrilmiş bu durum karşısında önce bu eski kararın engel olarak ortadan kaldırılması gerekir ki yeni icraat yürürlük kazanabilsin. Ne oldu bu karar dersiniz. Netice malum. Bizler MSP'li 7 bakan olarak imzaladık ortaklarımız imzalamayınca iş kaldı. Galiba bu iş de bizim tek başımıza gelmemize bekliyor.*²⁰⁸

²⁰⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 61.

²⁰⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 70.

²⁰⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 74.

Ayasofya'nın müzeden camiye dönüştürülmesi öncelikle bakanlık onayı, kanun düzenlemesi gerekmektedir. Belirli bir çoğunluk sağlanamadığı için hedefleri gerçekleştirilememiştir. Milli Görüş Hareketi planladığı birçok şey için MSP-CHP koalisyon döneminde ilerletmiştir. Hükümet içerisinde yer almanın sağladığı imkânlar doğrultusunda. 90'larda bu politikalar için daha fazla çaba göstermiştir. 2000'lerde ise 30 yıllık planları kurulacak yenilikçi partiler ve uzun soluklu tek iktidar döneminde MGH'nin politik etkisini daha hızlı gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Emre'nin fikirleri, Erbakan'ın fikirleri kendi dönemlerinde çok derinlere inmese dahi aynı görüşün parti hareketi, köklerin fikirlerini gerçekleştirmiştir.

İktidarda Ecevit'in daha ön planda olması MSP'yi rahatsız etmiştir. Ceza kanunun 141. ve 142. maddelerinin kaldırılması için olumsuz oy kullanan MSP'liler koalisyon hükümetini bozulma noktasına getirse de gerçekleşen Kıbrıs sorunu koalisyonu tekrar birleştirmiştir.²⁰⁹ Ceza kanununda bulunan maddeler MSP içerisinde bulunan Nurcu ve tarikat üyelerini rahatsız ettiği için MSP bu konuda daha çekimser davranmıştır. Olumsuz oy kullanması Ecevit'in ön planda olmasından ziyade içinde bulundukları politik İslamcılık anlayışından ve çevrelerinde bulunan tabanı etkilememek istemelerinden de kaynaklanmıştır. MSP içinde bu tepkiler olmasına rağmen iktidarda bulundukları süre içerisinde yapmış oldukları İslami adımlara karşı CHP bir tepki oluşturmamıştır. Binden fazla köylerde cami yapımının devletçe karşılanması, din adamları, imam, müezzin için kadro açılması, imam hatiplilerin diğer liseler ile eşit haklarda bulunması, ortaokul ve liselere ahlak dersi konulması attıkları adımlardır.²¹⁰

3.2.2. Haşhaş Krizi

1971 Muhtırasından önce Demirel hükümeti döneminde ABD ile haşhaş konusunda kriz meydana gelmiştir. ABD bu dönem emperyalist ve dayatmacı politikaları ile kendi istekleri doğrultusunda hareket etmiştir. Demirel hükümeti döneminde haşhaş ekiminin belli bir oranda sınırlandırılacağı belirtilmiştir fakat bu sınırlama ABD için tatmin edici bir tutum olmamıştır ve kaçakçılık yolu ile bunun

²⁰⁹ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 619.

²¹⁰ Nurettin Nebati, *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2014), 157.

sağlanabileceğini belirtmiştir.²¹¹ ABD'nin haşhaş konusunda ısrarı 1960'larla birlikte ABD'de meydana gelen gençlik ve özgürlük hareketi neticesinde uyuşturucu kullanımı meydana gelmiştir. Bunun için ise ABD kendi ülkesinde engel koymaktan ziyade, haşhaş yetiştiren ülkeler üzerinde baskı uygulamıştır. Süleyman Arif Emre, bu konuyu gençliğin uyuşturucu kullanması üzerinde değerlendirmez. Emre'ye göre haşhaş içerisinde ilaç sektörü için önemli hammadde bulunması ve iyi bir ekonomik destek sağlaması nedeni ile ABD'nin bunu engellediğini ve kendilerinin gizlice haşhaş ekimi yaptıklarını²¹² ifade etmiştir.

Demirel'in sadece sınırlamaları ile oluşturduğu haşhaş ekimi politikası, Nihat Erim hükümeti döneminde üretimi tamamen yasaklanmıştır. Feroz Ahmad, Erim hükümetinin bu tutumu için Erim'in anayasa değişikliği dışında hatırlanması olası bir durum olarak haşhaş ekimi iptali konusunda akla gelebileceğini belirtmiştir.²¹³ Erim'in yasakladığı haşhaş üretimi Avrupa ve Amerika'ya uyuşturucu girişini engellememiş, bunun yanında haşhaş üretimi sağlayan ülkelerin gelirlerine ek gelir sağladıkları gözlemlenmiştir.²¹⁴ Erim Hükümetinin uyguladığı politika Türk çiftçisine karşı vurulan bir darbe olmuştur. Bir oy kaygısı gütmeyen, beklentisi olmayan Erim, Amerika'ya bu noktada daha yakın olmak amacı ile uygulamıştır. Bu politika çiftçi kesimi yanında MSP kadrosunda da rahatsızlık uyandırmıştır.

Haşhaş tartışmaları, sınırlamaları ve üretimin durdurulması kararı Türkiye için üretim ve kâr bakımından çiftçi için bir zarar teşkil etmiştir. Bunu önlemek ise CHP-MSP koalisyon döneminde düzeltilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. İki partinin koalisyon öncesindeki tutumları incelendiğinde haşhaş konusunda ve dış politika konusunda önceliği Türkiye Cumhuriyeti'nin çıkarları bazında sağlamak için çalışma yapılacağı öne sürülmüştür. MSP'nin haşhaş konusundaki hesabına göre 40 vilayette haşhaş ekimi sağlanması mümkün görülmüştür. Fakat CHP, ABD etkisinden kaynaklı bir çekingenlik hissi ile bir yıl daha beklemek istediye de MSP buna çok olumlu bakmamıştır. İki partinin karşılıklı görüşmesi ve karar vermesi ile 7 vilayette haşhaş

²¹¹ Ahmet Gülen, "Nihat Erim Hükümetinin Haşhaş Politikası", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S:30(2019), 366.

²¹² Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)*, 114.

²¹³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 216.

²¹⁴ Nuray Okumuş, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi (1968-1975) Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 176.

ekimine onay verilmiştir. Bu noktada ABD’de sert tepkiler gelmesine rağmen CHP-MSP koalisyonu haşhaş ekim konusundan geri dönmemiştir.²¹⁵

3.2.3.Kıbrıs Sorunu

Çok partili hayat sürecinde dış politika üzerinde Kıbrıs sorunu Türkiye için önemli bir alan oluşturmaktadır. 1954 yılından itibaren Kıbrıs’ta bulunan Rumlar ve Türkler arasında karışıklıklar meydana gelmiştir. 6-7 Eylül 1955’te İstanbul’da yaşanan olaylar ise Rumlara yönelik şiddetli saldırılara neden olmuştur. 6 Eylül 1955 yılında Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalandığı haberi üzerine Kıbrıs Türktür Cemiyeti (KTC), Taksim’de bir miting planlamıştır ve miting sonrasında civarda bulunan Rumların dükkânlarına saldırılar düzenlenmiştir.²¹⁶ Kıbrıs’ın Türklere ait olduğu ve Türk kalmasına yönelik olan çalışmalar pek de gerçekçi olmamıştır. Emre, Kıbrıs meselesinin sürekli olarak gündeme gelmesini, halledilmemesini konu ile ilgili yeterince üzerinden durulmaması, inceleme yapılmadan kararlar verilmesinden dolayı meydana geldiğini belirtmiştir.²¹⁷

13 ve 19 Şubat 1959’da Zürih ve Londra’da Kıbrıs’ın bağımsız kalması ve aynı zamanda Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin burada haklarının bulunması kararı alınmıştır.²¹⁸ Üç farklı devletin de özellikle Türkiye ve Yunanistan’ın eşit hakları bulunduruyor olması zamanla sorunlar çıkaracak düzeye ulaşacaktır. Bir millet, diğer milletin haklarını ihlale kadar gidebilecek yol durumu mevcuttur. Bölgede nüfus yönünden fazla bulunan Rum kesimi, 1964-74 dönemlerinde yerel yönetimler üzerinde tam bir hâkimiyet sağlayacak düzenlemelere gitmek istemişlerdir.²¹⁹ Aynı şekilde Kıbrıs hükümetinin Rum kanadı ekonomik alanda da sadece Rum kanadı lehinde çalışmalar da bulunmaktadır.²²⁰ 1967 yılında Türk ve Rum arasında mevcut olan çatışmaların artması ve Türk köylerine işgallerin başlaması üzerine Türk hükümeti müdahale kararı almıştır fakat belirlenen süre içinde Rumların köyleri boşaltması ile

²¹⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)*, 115-116.

²¹⁶ Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005), 13.

²¹⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)*, 123.

²¹⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 253.

²¹⁹ Ayşe Mine Olcay ve Ertan Efegil, “Tarafların Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S:1(2004), 114.

²²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D.1, C.XVI, T.2, 29 Nisan 1963, s.568

müdahale iptal edilmiştir.²²¹ Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios, Rumların Türklere karşı daha iyi hakları olması gerekçesiyle anayasa değişikliği önermiş, onay verilmemesi üzerine Akritas Planı oluşturarak Kıbrıs'ta bulunan Türk halkı üzerine saldırılarda bulunmuştur.²²²

12 Mart Muhtırasından sonra ara seçim döneminde iktidarda bulunan Nihat Erim, Kıbrıs meselesi ile olarak, “Açıkça tekrarlamak isterim ki, Türkiye’nin ve Kıbrıs Türk Toplumunun antlaşmalarla tanınmış bulunan haklarına yapılabilecek herhangi bir yeni saldırı, bir oldubitti Türk milletini tek vücut halinde ve bütün gücü ile karşısında bulacaktır.”²²³ ifadeleri ile tepkisini de ortaya koymuştur.

Haşhaş yasağının kaldırılmasından sonra Ecevit, Afyon’da mitinge giderken Kıbrıs’ta darbenin meydana geldiği ve Makarios hükümetinin devrildiği haberi gelmiştir. Dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Emin Alpkaya Paşa’ya gelen haberde Makarios’un devrildiği, Türk katili Nikos Samson’un cumhurbaşkanlığı makamına geldiği, her resmi kuruma Yunan bayrağı çekildiği ve Türklere yönelik katliamlar yapılabileceği²²⁴ haberi verilmiştir. Makarios BM Güvelik Konseyinde yaptığı konuşmada, Kıbrıs’ın egemenliğine saygı gösterilmediğini belirterek, Türk tehdidini Yunan tehdidinden önemsizleştirdiği konuşmasını vurgulamıştır.²²⁵ Rum kesiminin bölgedeki istekleri temelde kendilerine ait bir yönetim anlayışı olmuştur. Fakat bundan önce gerçekleşen anlaşmalara göre yaptıkları bir ihlâl niteliğinde olmuştur. Türkler ise bu noktada self determinasyon ve ortaklaşa bir egemenlik hakkını savunduklarını²²⁶ belirtmiştir. Fakat Rum kesimi bundan daha fazlasını talep etmiştir ve egemenlik hakkını tamamen kendilerinde bulundurmak istemiştir. Bununla beraber iki taraf

²²¹ Faruk Sönmezoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kıbrıs Politikası (1945’den Günümüze)”, (ed. Mustafa Bıyıklı), içinden *Türk Dış Politikası II* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008), 272.

²²² Gizem Kocakılıç, “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1(2021), 64.

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, D.3, C.XIX, T.3, 16 Aralık 1971, s.442.

²²⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 118.

²²⁵ Gencer Özcan, “1974 Kıbrıs Bunalımı”, (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye’nin 1970’li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 292

²²⁶ Ayşe Mine Olcay ve Ertan Efegil, “Tarafların Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S:1(2004), s.116.

arasında gerginleşen durum yanında Yunanistan'ın Ege Adalarını askerileştirdiği söylentileri üzerine Türkiye-Yunanistan arasında durumlar daha fazla gerginleşmiştir.²²⁷

Nikos Samson'un Kıbrıs'ta bir darbe düzenlemesinden sonra MGK konu ile ilgili görüşmelere başlamıştır. Makarios, bölgede Kıbrıslı Rumların her ne kadar zor durumda olabileceklerini bildiriyor olsa dahi Türkiye bu noktada Kıbrıslı Türkler için endişelenmiştir. Meydana gelen durumlar karşısında MGK'da gerekli hazırlıklar sağlanarak Kıbrıs'a hareket planlaması yapılmıştır ve 20 Temmuz 1974'te ilk adım atılmıştır. Türkiye, Kıbrıslı Türkler için hazırlıkları yaparken Yunanistan'da aynı şekilde Kıbrıslı Rumlara destek sağlamak için hazırlıklara başlamıştır.²²⁸ Ecevit bu süreç içerisinde silahlı kuvvetlere başvurmadan konuyu çözüme kavuşturmak istediklerini²²⁹ belirtmiştir. Fakat Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar, Samson'un meydana getirdiği darbe girişimi, Makarios'un faşizan, diktatör bir yönetim vereceği mesajı ve Kıbrıs Türklerine karşı uygulanan sert politikalar Türkiye hükümeti için bir harekât hazırlığına neden olmuştur. Ecevit'in bu süreç içerisinde gösterdiği kararlılık kendisi için ileride artı bir değer sağlayacaktır. Kıbrıs sorunu sürecinde CHP-MSP koalisyonunda iki parti arasında keskin ayrımlar da bulunmuştur. CHP, Kıbrıs konusunda orada bulunan Kıbrıs Türklerinin haklarını korumayı, güney sınırını kontrol altına almayı ve keskin olmayan bir harekât planı güderken, MSP kadrosu sorunu kökten çözmek istemekte ve adanın tamamen alınması gerektiğini düşünmüştür.²³⁰

MGK toplantısında görüşme sağlanırken MSP tarafından İçişleri Bakanı Oğuzhan Bey görüşmeler sırasında adaya çıkartma yapılması gerektiğini ve bu durumun ancak bu şekilde çözüleceğini söylemiştir ve Erbakan'da bu noktada Oğuzhan Bey ile aynı fikirde olmuştur. Fakat Ecevit sorunu daha çok ılımlı bir hava ile olabileceğini öne sürmüştür.²³¹ Emre bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir,

Milli Görüş zihniyetinin dış politikada temel prensibi 'Şahsiyetli Dış Politika' izlemektir. Şahsiyetli demek planlı, programlı, milli menfaatlerimize uygun,

²²⁷ Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kıbrıs Politikası (1945'den Günümüze)", (ed. Mustafa Bıyıklı), *Türk Dış Politikası II* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2008), 273.

²²⁸ Davud Kapucu, "1974 Kıbrıs Hava Harekâtı", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(2)(2020), 88.

²²⁹ TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), B.3, O.1-4, C.XIII/I, T.13, 20 Temmuz 1974, s.21.

²³⁰ Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu, "1973-1980 Dönemi Türkiye'nin Görünümü", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 552.

²³¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 120.

*istikrarlı, uzun vadeli politika demektir... Kıbrıs buhranında da, tutumumuzu, prensiplerimizi hakim kılmaya muvaffak olduk. Fakat maalesef bizden önce ve bizden sonra gerek Kıbrıs Meselesi'nde ve gerekse diğer meselelerde gelmiş geçmiş hükümetler istikrarsız, kısa vadeli, tutarsız politikalar içinde bocalamışlardır. Hatta politika bile demek yanlış olur. Tutum ve davranış demek daha isabetli sayılır.*²³²

Ecevit'in harekâttan sonra kamuoyundan destek alması ve aldığı desteğin kendisine güven sağlaması harekâtın tamamen Ecevit kontrolünde olduğu kanısını ortaya çıkarmıştır. Emre'nin açıklamaları incelendiğinde daha farklı bir görüş dikkati çekmiştir. MSP kadrosunun Kıbrıs sorunu sürecinde en başından itibaren adaya bir harekât, çıkartma yaptığını ifade etmiştik. Fakat Ecevit bu noktada daha çok Atatürk politikası olan “Yurtta sulh, cihanda sulh” mantığı ile hareket etme kararında bulunmuştur. Ecevit'in sergilemek istediği politika haklı bir politika olarak dikkatimizi çeker. Süreç içerisinde üç garantör devletin yönetimi altında olan adaya bir saldırı oluşturması dış politikada sert eleştirilerin odağına geçebilirdi. Bunun için Londra'ya giderek bir müzakere sağlamaya çalışmışsa da İngiltere'nin geçmişten gelen Yunanistan korumacılığı 1974'lerde de devam etmiş olmasından dolayı Ecevit istediği yönde fayda sağlayamamıştır. Ecevit'in gerçekleştirmiş olduğu tutum, Emre'nin ifade ettiği adaya çıkartma yapmaktan daha önemli bir hareket olmuştur. Ecevit'te bu durumla ilgili önce sulh, müzakere, milletlerarası ihtilafları deneyip bir sonuç alamadıktan sonra sorunu Türk Silahlı Kuvvetlerine devrettiğini açıklamıştır.²³³

22 Temmuz'da Türk birlikleri Girne ve Lefkoşa arasındaki bir bölgeyi ele geçirerek ateşkes planı kararı alınmıştır ve ateşkes sırasında Türk kuvvetleri sayısı 40 bine çıkarılarak ek olarak 300 tank takviyesi sağlanmıştır.²³⁴ Türkiye ateşkes süreci içerisinde konumlarını güvende tutabilmek için çabalar göstermiştir. Cenevre'de yapılan konferans ile ilgili Ecevit durumu şu şekilde değerlendirmektedir,

Türkiye'nin haklarını, meşru haklarını korumadaki kararlılığı belli rizikoları bile göze almak suretiyle Türklerin meşru haklarını korumada kararlı oldukları

²³² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 123.

²³³ TBMM Tutanak Dergisi, B:5, C:XIII, T:13, O:1, 19 Ağustos 1974, 61.

²³⁴ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 261,262.

*böyle bir olayla ortaya çıktıktan sonra, artık Türkiye'nin, Türk milletinin, Kıbrıs Türklerinin haklarına el uzatabilmek herkes için çok güçleşmiş olacaktır.*²³⁵

Birinci Kıbrıs Harekâtı'nda Rum saldırılarına karşı başarı sağlanmasında Emre'nin yorumu daha çok ilahi bir güç şeklinde izah edilebilir. Emre, harekâtın başarısı ile ilgili olarak,

*...benim yorumuma göre bütün günah ve kusurlarımıza rağmen Allah, bu şehitlerin ve gazilerin evladı bu evliyalara odağı olan milli halen seviyor, hâlâ koruyor. Bu ilahi teveccühe layık olabilmek için bizim ona karşı, milletimize karşı ahlak ve maneviyatımızı korumaya dair üzerimize düşen vazifeleri eksiksiz olarak yapmamız gerekir*²³⁶

Şeklinde harekâtı yorumlamıştır. Bunun yanında dikkati çeken bir diğer durum ise Emre'nin astsubay olan amcasının oğlu Rıza Emre ile görüşmesinde, akrabasının Kıbrıslı Türklerden bahsederken “Kıbrıslı Müslümanlar ve Mücahitler”²³⁷ sıfatı ile hitap etmesi, milli bir harekât havasından çok dini bir vurguyu da yansıtmıştır. Bu durumu Erbakan'da da görmekteyiz. Bora'nın ifadeleri ise bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bora'ya göre Erbakan'ın ifade ettiği millilik kavramı Türklük ve Müslümanlık arasında gidip gelmektedir. Erbakan bir taraftan Türk kavramını kullanmamış, milliyetçilik hareketi ile hareket etmemiş ve bunu ümmetçilik ile bağdaştırmıştır.²³⁸ Erbakan ve Emre'nin bakış açılarının aynı olması Osmanlı kültüründen kaynaklanmıştır. Osmanlı'da kastedilen millet kavramı, toplumun dini bir çerçeve içerisinde ayrılması ve bu şekilde ifadesi olarak benimsenmiştir. Kıbrıs sürecinde de Emre bu durumu açık bir şekilde hissettirmiştir.

Konferanstan sonra süreç pek Ecevit'in beklediği gibi ilerlememiştir. Ecevit bu süreçten sonra Yunanistan'ın daha sakin ve ılımlı olacağını beklemiştir fakat Kıbrıs Türklerine uygulanan şiddet olayları sonrasında adaya 14 Ağustos'ta ikinci saldırı yapıldı ve adanın %40'ı kontrol altına alınmıştır.²³⁹ Türkiye bu süre içerisinde Kıbrıs topraklarını ele geçirmek amacıyla bir çaba içerisine girmemiştir. Harekât sürecinde Ecevit'in amacı Kıbrıslı Türklerin haklarını gözetmek, kontrol altına almak ve daha

²³⁵ TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), B.4, C.XIII, T.13, 23 Temmuz 1974, 18.

²³⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 137.

²³⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 137.

²³⁸ Tanıl Bora, *Cereyanlar/Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 470.

²³⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 231.

güvenli bir alan oluşturmak olmuştur. Fakat bu süreç Ecevit kontrolünde ilerlediği için adadaki Türk hakları “kontrol” amaçlı olmuştur. MSP ise harekât öncesi tutumu belirttiğimiz gibi adayı tamamen ele geçirmek fikri çerçevesinde meydana gelmiştir. BM aracılığı ile yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamaması üzerine yapılacak görüşmelerde daha güçlü hareket sağlanabilmesi için 15 Kasım 1983’te Kıbrıslı Türkler “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” ismini almıştır.²⁴⁰

Koalisyon hükümetinin gerçekleştirdiği harekât dış politikada da tepkilere neden olmuştur. CHP-MSP koalisyonunun haşhaş ekimi yasağını reddederek ABD ile karşı karşıya gelmesinden sonra Kıbrıs’a asker çıkartması iki devlet arasında sorunları daha da ilerletmiştir. ABD, askeri yardım ve silah satışlarını Türkiye’ye karşı engelledi ve 5 Şubat 1975 tarihinde geniş kapsamlı bir ambargo uygulamıştır.²⁴¹ Emre, ABD’nin ambargo uygulamasının nedenini Ecevit’in tavırlarına bağlamıştır. Kıbrıs harekâtı öncesi ve sonrası ABD’nin tutumu ile ilgili olarak Emre’nin aktardıkları dikkati çekmiştir. Öncelikle harekâtın başlamamasından önce ABD’nin buna izin vermediğini fakat harekâtın başarı kazanmasından sonra ise ABD hariciye bakanı Henri Kissinger’in mesajlarının olumlu yönde olduğunu, eğer Türkiye’nin bu çıkartmayı yapmaması durumunda Kıbrıs’ın, Küba gibi komünist olabileceğini fakat Yunanistan’ın bu kadar üstüne gidilmemesini rica ettiklerini bildirmiştir.²⁴² İkinci durum daha farklı bir noktayı belirtmiştir. ABD’nin ambargo uygulamasının temel nedenini Ecevit’in harekât sonrasında Yunanistan ile anlaşmaya varmak isteyen tavrına dayandırmıştır.²⁴³

Türkiye, ABD’nin ambargo uygulamasına karşılık olarak Türkiye’deki mevcut olan askeri üstlerin kapatılacağı konusunda nota vermiştir fakat ABD ambargo ile ilgili olarak bir anlaşmaya varmadığı için 25 Temmuz 1975 tarihinde OSİA (Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması) Türkiye tarafından feshedilmiştir.²⁴⁴ Koalisyon hükümetinin ABD’ye karşı ikinci politikası olmuştur. Birincisi haşhaş sorunu konusunda yasağı kaldırmaları, diğer karşı tutum ise ambargo sonrasında hava üsleri ile ilgili anlaşmanın

²⁴⁰ Özgür Polat, “37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası 26 Ocak-27 Kasım 1974”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009), 92.

²⁴¹ Aydın ve Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 264.

²⁴² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 145.

²⁴³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 149.

²⁴⁴ Ömer Çetinbeş, “Kıbrıs Barış Harekatı Sonrasında Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 42.

feshedilmesi olmuştur. Burada MSP'nin ABD'ye karşı olan tutumunun aslında koalisyon hükümeti sürecinde bir başarısı olarak değerlendirilebilir. MSP, sürecin en başında itibaren Batı'ya karşı bir tutum sergilemiş, kendi programları ve koalisyon programlarında da bunu vurgulamıştır. Süreci incelediğimiz zaman ise MSP'nin istediği hedeflere bir miktar dahi olsa ulaşabildiğini görmekteyiz.

3.2.4.CHP-MSP Koalisyonu Dağılması

Kıbrıs harekâtı sonrasında Ecevit itibar kazanmıştır. Buna güvenen Ecevit koalisyon hükümetinden istifa etmiştir. Ecevit'in ilk süreçte itibaren sakin ilerleyişi, bekleyişi, müzakereler sağlamaya uğraşması fakat bunların bir sonuç getirmeyeceğini anladıktan sonra MSP'nin temel fikrine yönelmiştir. Ecevit'in süreci kontrolü ve harekâtın başarı sağlaması kendisi için de başarı sağlamıştır. Fakat koalisyondan buna güvenerek ayrılması beklediği başarıyı da sağlayamamıştır. Koalisyon bozulma kararında Emre, CHP tarafının bu duruma üzüldüğünü dile getirmiştir. Fakat Ecevit'in ilerleyen günlerde İskandinav ülkelerine gitmesi ve Orhan Eyüpoğlu'nu vekil olarak bırakıp MSP kadrosunda bir rahatsızlığa neden olmuştur ki Emre, Ecevit'i beklemeden koalisyondan kendilerinin ayrılmasının daha iyi olacağını düşünmüştür. Emre'yi ise bu noktada engelleyen Ekrem Alican Bey olmuştur.²⁴⁵ Ecevit'in İskandinav ülkelerine giderken yerine vekaleten bırakması için Erbakan bulunmaktayken CHP kadrosu Erbakan'ın vekalet teklifini onaylamamıştır²⁴⁶ bu durumu ise koalisyonun dağılması için neden oluşturmuştur.

Ecevit'in "Kıbrıs Fatihi" unvanı ile hareket etmesinin yanında Emre konuyu MSP'nin ağır sanayi politikasını CHP'nin önlemek istediği ve MSP'siz yola devam ederek Batılılara yaklaşacağını düşünmüştür.²⁴⁷ Milli Görüş'ün ilk partisi MNP'den itibaren ağır sanayi konusunda ısrarcı olduklarını bildirmiştik. Emre'nin genel olarak ifadeleri incelendiğinde –ki parti programlarında dahi- "milli" kavramını kullanmalarını Batı'ya karşı uzak bir politika izlediklerini ve sadece kendilerinin ülke kalkınması ve ilerlemesi için uğraştıklarını dile getirmiştir. Bu süreçte de Ecevit'in ayrılmasını daha çok özellikle Paris Fuarında ki ağır sanayi söylemleri ve konuşmalarından kaynaklı olarak koalisyon dağıldığını ifade etmiştir. Bunun yanında MSP, içinde bulunduğu

²⁴⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 195.

²⁴⁶ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 89.

²⁴⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 196.

koalisyon hükümetlerinde ağır sanayi politikaları için çalışmalarda bulunmuş, Endüstri ve Teknoloji Bakanlığı'nı elinde bulundurmuş fakat iddia ettiği ağır sanayi hareketine ulaşamamıştır.²⁴⁸ Beklenen hedefe ulaşılamamış olmasını ise MSP kadrosu ilk kuruldukları günden itibaren 150 yıllık esarete, gelişememeye, dışa bağlı olmaya bağlayarak kendi çabalarının bu noktada fayda etmediğini yukarıda belirtmiştik.

Ayrılığın bir diğer nedeni de din-devlet yapısında MSP'nin var olan sistemi çatırdatmaktan ziyade kökünden değiştirme durumu da öne sürülebilir. MSP milletvekillerinden Albayrak, kendi dönemleri içinde

*...tuvaletlerde takunyalar, havlular asılıyor, ceplerde Kâbe yeşili mendiller taşınıyor, ezan saatlerinde ise müsteşar odaları toplu namazların kılındığı küçük mescitler haline geliyordu. Hatta bazı bakanlar öğle namazlarında memurların, müdürlerin önüne geçip hocalık görevini de eda eder olmuşlardı.*²⁴⁹

Bilgilerini aktarmakta ve laiklik ilkesine karşı oluşan aykırı tutumu aslında zafer kazanma tarzında açıklamıştır. MSP kadrosunda yaşanan bu durum CHP içerisinde açık bir tepkiden ziyade bir şaşkınlığı meydana getirmiştir. Fakat süreç incelendiğinde sosyo-kültürel olarak birbirinden zıt iki partinin arasında çatırdama yaşamama durumu çok düşük bir ihtimaldir.

İki farklı partinin koalisyon oluşturup yönetimi içten içe birbirlerine karşı oluşan durumu Kıbrıs bunalımına kadar sürdürmüştür. Kıbrıs sorunu içerisinde iki parti de birbirlerini idare etme gereği duymuştur faka Ecevit “halk kahramanı” ilan edilince ve açıkladığımız faktörlerde göz önüne alınınca bunu bir başarı sayarak istifasını sunmuştur. Zürcher, Ecevit'in bu politikasının büyük bir hata olduğunu, mevcut partilerin Ecevit'in yükselişini takip ettiklerini ve erken seçimi engellemeye çalıştıklarını ifade etmiştir.²⁵⁰ Ecevit hızlı bir yükselişin, hızlı bir düşüş ile karşılaşılabilceğini düşünmemiştir. Yükselişini mevcut muhalefet tarafından da düşünerek hareket etmek yerine, daha dar bir çerçeveden durumu değerlendirmiş ve hızlı hareket etmiştir. Güveni ve ilerleyişi Ecevit için bir sonuç çıkartmamıştır.

²⁴⁸ Erhan Akarçay, “Bir Muhafazakârlaşırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.), 109.

²⁴⁹ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 89.

²⁵⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 299.

MSP'nin ortaklık sürecinde göstermiş olduğu ılımlı yaklaşımlar hükümet döneminde kendisini göstermemiştir Karşılıklı anlaşma ve uyum ilkesine aykırılık göstererek ayrılmaya giden yolu da açmıştır.²⁵¹ İki parti arasında olan uyuşmazlığın sinyalleri af konusu olduğu dönemlerde kendisini göstermiştir. MSP bu konu gündeme geldiği dönemde CHP ile aynı fikirde olmayarak protokol kurallarına karşı bir tutum izlemiştir.

Emre'nin koalisyon dağılması sürecinde ayrılığın nedeninin CHP kanadı ile ilgili olduğunu vurgulamıştır. CHP kadrosu yanında ayrılma sürecinde masonların ve aynı zaman da Batı'lı devletlerin de bu yönde isteği olduğunu dile getirmiştir. Emre'nin temel kanaati kendilerinin Türkiye'yi sömürülen ülke olmaktan kurtarmak olduğu için Batı'nın bu yolda kendilerine karşı olduğunu ve önlerine engeller çıktığı olmuştur.²⁵² Emre'nin ve içinde mevcut olarak bulunduğu görüş ve partinin söylemleri birbirinin aynı ifadeleri tekrarlar niteliktedir. Partinin kurulmuş olduğu ilk gününden itibaren Batı karşıtlığını vurgulayan Emre'nin koalisyon dağılış sürecinde de kendilerini daha ılımlı gösterip Batı'ya karşı vurgu yapmaları dilsel yönden görüşün sabitleştiğini de hissettirmiştir. Aynı zamanda Ecevit'in MSP ile aralarında görüş ayrılıklarının olduğunu bildirmesi Emre'de tepkiye de neden olmuştur. Emre'nin tepkisinde haklılık payı daha yüksektir. Emre, CHP ile aynı görüşte olmadıklarını, zaten aynı görüşte olsalar aynı partinin milletvekilleri olacaklarını belirtmiştir.²⁵³ Ecevit, koalisyondan ayrılmak için birçok farklı bakış açısı ile konuşmak istemiş, neden ayrıldığını farklı çerçevelerden değerlendirmek istemiş olsa da temel kanı Kıbrıs sonrası oluşan Ecevit'in kendinde görmüş olduğu başarı ve özgüven politikası olmuştur.

3.3. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Ecevit'in erken seçim umuduyla ve Kıbrıs Fatih'i unvanı ile hareket ederek partiden istifası gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk, Ecevit yerine Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak'ı hükümet kurması için görevlendirmiş, İrmak'a parlamentoda 17 güvenoyu verilmiş ve uzun süre yerine kimse gelmediği için görev yapmak durumunda

²⁵¹ Esat Arslan, "Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol", *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 126.

²⁵² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 197.

²⁵³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (2), 198.

kalmıştır.²⁵⁴ Sadi Irmak'ın meclisten güvenoyu alamayıp Cumhurbaşkanı'nın vermiş olduğu güven ile 5 ay hükümeti yönetmesi ortaya yeni bir hükümet bunalımı ve yeni bir koalisyon yolunda adımlar atılmasının yolunu da açmıştır. Emre bu noktada Irmak hükümetinin kurulmasını çok demokrasiye uygun bulmamıştır. Irmak hükümetinin bir siyasi parti mensubu olmadığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda Irmak bu süre içerisinde partilerin başkanları ile tek tek görüşme sağlayarak güvenoyu toplamak istemiştir. Özellikle MSP'ye sıra geldiğinde İslam âlimleri, hadisler ve dini sohbetler üzerinden yaklaşması Irmak hükümetini güvenoyu toplaması açısından stratejik yaklaştığını göstermiştir.²⁵⁵

1973-1977 döneminde sol hareketin güç kazanması sağ partilerin ortaklaşa hareket edip bir milliyetçi yapı kurmalarına neden olmuş ve milliyetçi - İslamcı kesimin birlikte hareket etmesini, başta Aydınlar Ocağı olmak üzere²⁵⁶ eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın koalisyon hükümeti kurulması konusunda fikir belirtmesi ile dönemin dört partisi (AP, CGP, MHP, MSP) yeni bir hükümet kurmak için hazırlıklara girişmiştir.²⁵⁷ Erken seçime gitmeme konusunda sağ partiler birbirleri ile görüşmelerini hız kazandırmıştır. MC hükümeti kurulması ile MSP adına mecliste konuşma yapan Emre, erken seçimden çekinmediklerini, kuruldukları günden itibaren üç büyük partiden biri olduklarını dile getirmiştir ve aynı zamanda erken seçimin kalkınma hamleleri ile giriştikleri sanayi girişimlerinin engellendiğini dile getirmiştir.²⁵⁸

Dört parti incelendiği zaman ideolojik olarak birbirlerine yakın, milliyetçi, Türk-İslam sentezi etrafında hareket etmeye meyilli partiler olduğu dikkati çekmiştir. MNP döneminden MSP'ye kadar olan süre içerisinde AP ve MGH'nin birbirlerine karşı oluşmuş nefreti bu dönemde yakınlaşmaları sağlamıştır. MHP'nin ise CKMP'den kopuşu, antikomünizm faaliyetleri, milliyetçilik ve ülkücülük kavramları yanında Türk-İslam sentezine yakınlık göstermesi de dikkati çekmiştir. CGP ise Feyzioğlu'nun öncülüğünde bir hareket olarak CHP'den kopma ve milliyetçi bir özellikle Atatürk

²⁵⁴ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi / Çağdaş Türkiye IV.* (İstanbul: Cem Yayınları, 1997), 240.

²⁵⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (2)*, 201.

²⁵⁶ Güven Gürkan Öztan, "I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975-1977)", (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 415.

²⁵⁷ Murat Karataş, "Türkiye'nin 1970'li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 5/10(2022), 403.

²⁵⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.II, T.2, B.63, 9 Nisan 1975, 338.

ilkelerine bağı bir yapı ile partisini kurmuştur. Koalisyon içerisinde İslamcı yönü en çok ağır basan ve milliyetçilik kavramı bazında hareket etmesine rağmen İslami bir uyanış ve yayılma politikası yaratan ise MSP olmuştur. MSP koalisyonu katılmama gibi bir durumu bakıldığı zaman söz konusu olamazdı. MGH, MC koalisyonu ile kendisine yöneltilen solcularla işbirliği yaptığı suçlamalarından da sıyrılmak istemiştir.²⁵⁹

MC hükümetlerini değerlendirirken dikkat çeken husus ise mevcut dört partinin karşı oldu fikir çerçevesinde bütünleşmesidir. MHP, CKMP kavramına ulaşmadan önce Türkçü, Türk milliyetçiliği yapısında hareket etmiştir. Türkeş ile beraber kadroda Türk-İslam sentezi daha ılımlı bir hal alarak parti çevresine yol vermiştir. 1945’lerde gelişen komünizme karşı bir koz olarak kullanılan İslami söylem MHP içerisinde de yer etmiştir. MC’nin ortak noktası bu açıdan bakıldığında komünizme karşı bir hareket olmuştur. Özellikle MSP’nin var olan politik bakışı sosyalist/komünist hareketi alaşağı etmek gayesinde olması ve İslami dili de komünizme karşı bir kalkan olarak kullanmıştır. MC kendi bünyesinde “devleti kurtarma” misyonu ile hareket ederek ülkedeki iç düşmanı dışarı atmak istemiştir. Burada bahsedilen düşman kavramı ise sol ya da daha genel anlamı ile komünistleri ifade etmiştir.²⁶⁰

Demirel, 2 Aralık 1974 yılında sola karşı hareket ederek milliyetçi partiler ile koalisyon için iletişime geçmiş ve Demokratik Parti hariç diğer dört parti koalisyonu olumlu karşılayarak Milliyetçi Cephe hükümetini kurmuştur.²⁶¹ Demirel’in dörtlü koalisyon konusunda İsmail Cem’in fikri Demirel’in merkez sağın hâkimiyetini kendi tek eline almaktır. Cem koalisyona giden süreçte Demirel için şu ifadeleri kullanmıştır,

...Demirel, sağın önderliğine adeta yeniden doğmuştur. En büyük sağ partinin liderliğinden, sağ partiler birliğinin liderliğine, hem de Sayın Erbakan’ın yardımıyla ulaşmıştır Demirel. Bu noktaya bir kez varıldıktan sonra, Demokratik Parti’nin tasfiyeye zorlanması ve MSP’nin ufalanması, Sayın Demirel gibi usta bir politikacı için güç değildir. Üstelik sağdaki bölünmüşlük zaten doğalın ötesindeki bir boyuttadır ve doğal olana yeniden dönülmesi kolay

²⁵⁹ Esat Arslan, “Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol”, *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010), 125.

²⁶⁰ Ayfer Genç Yılmaz, “I. Milliyetçi Cephe Hükümeti: Siyasal Şiddet ve Devlet”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3/2(2015), 224.

²⁶¹ Soner Dursun, “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7/20(2018), 429.

*gözükmektedir... Demirel'in seçim kampanyasını açan konuşması, halkı CHP'den uzak durmaya çağrı olmaktan çok, MSP ve DP'lileri AP'ye oy atmaya çağrı niteliğindedir.*²⁶²

Demirel, 1965 seçimlerinde gösterdiği başarıdan sonra kendisine gelen oyların MSP ve DP'ye gitmesi üzerine bunu bu süreçte tekrar kazanmak istemiştir. Özellikle MSP'nin MNP geçmişinden sonra bu kadar hızla ilerlemesi ve 1973 koalisyon hükümetinde bulunması Demirel'i rahatsız da etmiştir. Merkez sağ kontrol etmek isteyen diğer olarak MHP de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle gençlik örgütlenmesi olan Ülkücü Hareket ve antikomünizm politikaları ile merkez sağ kontrol altına almak istemiştir.²⁶³

Emre koalisyon sürecini kendi açılarından değerlendirmiştir. Emre'ye göre MC hükümeti içerisinde en statik, dinamik, geleceğe dönük bakan, birleştirici, işlerine şevk ve aşk ile yapan bir parti olduklarını fakat diğer partilerin MSP'ye ait bulunan bu özelliklerden pek faydalanamadığını dile getirmiştir.²⁶⁴ Burada dikkate değer husus MSP'nin amblemi olan “anahtar” simgesinin Türk siyasal hayatında da bir anahtar görevi gördüğünün hissedilmesi olmuştur. Emre, MSP kurulduğu andan itibaren anahtar sembolünü her zaman bir başarı ve imkân olarak dile getirmiştir. Bunu CHP ile gerçekleşen koalisyon sürecinde de, Irmak hükümeti bunalımı yaşanırken MC koalisyonu evresinde de kendilerinin bir başarısı olarak ifade etmiştir. Emre aynı zamanda MC'nin kuruluşunun hükümet sorunu çözmesi yanında önemli gördüğü nokta ise CHP'ye karşı kazanılan bir zafer²⁶⁵ olarak nitelendirme yapmış olmasıdır. Ecevit'in istifadan sonra iktidara gelememesi beklediği bir durum olmamıştır. MSP açısından açık bir zafer ifadesi kullanmak doğru bir yorumu ifade etmez. Öncelikle hükümet konusunda MSP tek başına bir hükümet kurma görevinde bulunmamıştır. Bunun yanı sıra MSP'nin koalisyona daveti ise merkez sağın iktidarda olması ve en başta ifade ettiğimiz Demirel'in merkez sağ kontrol almasından kaynaklı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple CHP'ye karşı bir zafer ifadesi MSP açısından ziyade mevcut dört partinin zaferi

²⁶² İsmail Cem, *Siyaset Yazıları / 1975-1980 Türkiye'si* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980), 14-15.

²⁶³ Tanıl Bora ve Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâh – 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 85.

²⁶⁴ Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)* (Ankara: MGK Yayınları, 2017), 19-20.

²⁶⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 21.

olarak nitelendirildiğinde daha doğru ifade edildiğinde daha somut bir durum karşımıza çıkar.

MC Hükümetini dört parti üzerinden değerlendirdiğimiz zaman tüm partilerin özellikle sağ cemiyetin kontrolünü tek elde idare etmek istediği dikkat çekmiştir. İçlerinde AP ve MSP'nin iktidar geçmişi dikkate alındığı zaman CGP ve MHP'nin iki partiye nazaran bir adım geriden geldiği fark edilmiştir. Özellikle MSP'nin CHP koalisyonu sonrasında kısa bir süre içinde yeni kurulan hükümette yer alması merkez sağ için ve özellikle kendi kadrosunda önemli bir gücü ve güveni ifade eder. Çoklu hükümetin bir arada bulunması sorunundan farklı olarak 68 gençliğinin hareketlerinin devamı, sokak olayları, MHP ve MSP'ye ait kitlelerinin sokak olaylarına karşı aktif katılımı ve CHP muhalefeti ile uğraşması koalisyon hükümeti için birer sorun teşkil etmiştir.²⁶⁶ Mevcut olan sokak hareketlerine karşı MHP'nin gençlik örgütü Ülkücü Hareket ile MSP'nin İslami kadrosunun bir kan dökme ve iç savaşa sürüklenmesi 12 Eylül'ün de kapılarını da aralamaya başlamıştır. CHP'nin ise muhalefet politikası, mevcut demokrasi hareketinin içinde barınan “muhalefet” kavramından ziyade, Ecevit'in beklediği zaferi karşılayamamasından kaynaklanan bir durum olmuştur.

MC Hükümetinin koalisyon protokolü incelendiğinde komünizme, anarşiye karşı oldukları, milli bütünlüğü zedeleyen, cumhuriyeti tahrip eden faaliyetlere karşı durarak, iç güvenliği sağlamak amacıyla devlet güvenlik kuvvetlerinin görevlerini tarafsızlık ile yapmalarını sağlamak için uğraşılacağı ve milliyetçi bir yapıda, Atatürk ilkelerine bağlı kalınacağı dile getirilmiştir.²⁶⁷ Bunların yanında MSP programında da yer alan sanayi ve köylü kalkınması konuları da dikkati çeken konular olmuştur. MSP, CHP ile koalisyon sürecinde de özellikle ağır sanayi konusunda baskın çıkmıştır. Dörtlü koalisyon hükümetinde de MSP'nin isteği olan politikalar protokolde barındırılmıştır. Protokolde Emre'nin CHP-MSP hükümet döneminde üzerinde durduğu vakıflar konusuna da yer verilmiştir. Protokolde vakıflar ile ilgili olarak, “ecdat yadigârı vakıf eserlerin, vakfın şartnamesi ve kanuni esaslar dışında kullanılmasına müsaade

²⁶⁶ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 269.

²⁶⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 6* (Ankara: TBMM Basımevi, 2013), 4594-4595.

edilmeyecek, vakıf eserlerin onarım ve restorasyonuna itina gösterilecektir”²⁶⁸ konusu eklenmesi de MSP’nin de buradaki varlığını göstermiştir.

Milli Görüş Hareketi’nin varlığını gösterdiği ilk zamandan itibaren dini alanda göstermek istediği hâkimiyet I. Milliyetçi Cephe Hükümet programında kendisini hissettirmiştir. Demirel’in mecliste okuduğu programda Diyanet ve dini alanda gerçekleştireceği politikaları şu şekilde belirtmiştir,

*Diyanet İşleri Başkanlığı, her türlü siyasi mülahazaların üstünde tutulacak ve manevi değeri göz önünde bulundurulacak, yasalarında belirtilen görevlerini yerine getirmesi sağlanacaktır... Diyanet İşleri Başkanlığı, daha geniş hizmet yapma imkânlarına kavuşturulacak, vekil imamlar meselesi adil bir çözüme bağlanacaktır... Din görevlilerinin toplumumuzdaki manevi yeri ve değeri dikkate alınarak, sosyal ve ekonomik kalkınmamızda kendilerinden yararlanılacaktır... Din adamlarının en iyi şekilde yetiştirilmeleri için, Diyanet İşleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları arasında yakın koordinasyon ve işbirliği sağlanacaktır...*²⁶⁹

AP ile MSP’nin arasının iyi olmamasına rağmen iki partinin koalisyon ortaklığı oluşturması da dikkati çeken farklı bir husus olmuştur. 1969’da Erbakan’ın AP’den milletvekili olmasını veto eden Demirel, 1975’e geldiğimizde aynı hükümete paylaşmıştır. Odalar Birliği başkanlığında yine Erbakan ile sorunu olan Demirel bu dönemde kendisi başbakan olmuşken, her açıdan karşı çıktığı Erbakan’ı başbakan yardımcısı sıfatı ile bulundurmıştır. MNP kapandıktan sonra MSP için MNP’nin devamı tarzı olduğunu dile getiren Demirel’in bu kadar söylem ve karşı çıkmasından sonra MSP ile ortaklık kurması siyasal iktidarın vermiş olduğu gücün göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Bu yorum yapılırken AP açısından yapılabileceği MSP tarafından aynı yorumlar yapılabilir.

Emre, MC ortaklığını değerlendirirken AP’nin CHP ile aynı olduğunu, CHP ile kurulabilen koalisyonun AP ile de kurulup hükümet çalışmalarının sağlanmasının zor olmayacağını ifade etmiştir. “Otomobil kullanmasını bilen bir kimse, bir otomobilden

²⁶⁸ Neziroğlu ve Tuncer, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri* 6, 4598.

²⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.II, T.2, B.61, 6 Nisan 1975, 313.

*inip başka bir marka otomobile binse kolaylıkla onu da kullanabilir”*²⁷⁰ ifadesi ile AP ve CHP’nin farklı yapılarda parti olmadığını ve aralarında ki benzerliği dile getirmiştir. CHP ile koalisyon döneminde mevcut isteklerini programa dâhil eden MSP, MC hükümeti döneminde de istedikleri durumları kabul ettirme imkânı bulmuştur.

MC hükümet döneminde Erbakan’ın Urfa konuşmasında laikliğe aykırı söylemlerden dolayı dava açılması kararı gerçekleşmiştir. Emre’nin aktardığı konuşmaya göre MSP eğer siyaset sahnesinden çekilirse kalan partilerin laikliği din düşmanlığı tarzında yansıtacakları, Allah diyenlerin hapse atılıp, ağır cezalara çarptırılacağı ve camileri ahır yapacaklarını dile getirmiştir.²⁷¹ Erbakan’ın söylemi incelendiğinde laikliğe aykırı tutum sergilediği görülmüştür. Emre, Erbakan’ın konuşmasını değerlendirirken Erbakan’ın haklı yorumunu göz ardı etmemiştir. Özellikle cami konusunda gerçekleşen ifadeler için “evet ağır bir itham fakat yapılmamış bir iş değil”²⁷² konusunda cevap vermiştir. Erbakan’a yapmış olduğu konuşma ile ilgili olarak laikliğe karşı duruş sergilemesi öne sürülerek dava açılması kararı verilmiştir. Açılan dava her hukukçu tarafından farklı yorumlanabileceğinden bu konu ile ilgili olarak kanun değişikliği teklifi gündeme gelmiştir. Siyasi partilerden konu ile ilgili olarak destek sağlanmak istenmiştir. Demirel teklife onay vermişken AP içerisinde kanun teklifini kabul etmemesinden kaynaklı sorunlar yaşanmıştır. Kanun teklifini AP’nin kabul etmemesinin neden geçmişten gelen Erbakan tutumu olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi aralarında yaşanan çekişmelerden sonra koalisyonda ortak olmaları ve Erbakan için kanun değişikliğinde onay vermemeleri çelişkileri gözler önüne sermiştir. Milli Birlik Grubu’nun desteği ile Siyasi Partiler Kanunu’nda düzenlemeler Erbakan nezdinden sonuçlanmıştır.

MGH’nin ekonomi konusunda hassasiyet sahibi olduğu ekonomik bağımsızlık konusunda sürekli dile getirilen tutumları mevcuttur. Ağır sanayi konusunda her iki koalisyon döneminde de fikirlerini programda barındıran MSP bunu bir başarı olarak dile getirmiştir. Emre, iç ve dış politikada Ecevit hükümetinden sonra da bu konu ile ilgili hamlelerde bulunduklarını, çaba gösterdiklerini ifade etmiştir.²⁷³ Fakat 1974 yılına nazaran 1975’e geldiğimizde ihracatta azalmalar dikkati çekmiş, yurtdışında çalışan

²⁷⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 28.

²⁷¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 30.

²⁷² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 30.

²⁷³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 51.

işçilerin göndermiş oldukları dövizlere rağmen ülke ekonomisinde düşüşler meydana gelmiştir.²⁷⁴ İhracatın azalmasında ki önemli etkilere birisi de Emre'nin de ısrarla dile getirmiş olduğu Ortak Pazar anlayışının Türkiye'de yaygınlaşmış olması ve ekonomik yönden zarara uğratmasının göstergesi olmuştur.

Ağır Sanayi konusunda MSP'nin yine de ciddi hamleler attığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ağır sanayi konusunda özel sektörün yeterli olduğunu düşünmedikleri için bu işi olabildikçe devlet kontrolünde halledilmesinin taraftarı olmuşlardır. Ağır sanayi hamlesi için Erbakan İtalya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Motor sanayisi için iki devlet arasında anlaşma yapılması amaçlanmış ve bu amaç doğrultusunda Erbakan, İtalya ile ağır sanayi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Senede 100.000 motor yapılabilen fabrika kurulması için anlaşma imzalanmıştır.²⁷⁵ İtalya'nın destek ve yardımları ve sonucunda sanayi hamlesine atılan Milli Görüş Hareketi bunun karşısında sevinç içinde bulunmuştur. Erbakan'ın İtalya ile böyle bir anlaşma imzalaması belirli bir oranda tutarsızlık meydana getirmiştir. Erbakan hiçbir zaman ekonomide dış güçlere dayanmadan güçlü bir ekonomi kurabileceğini, Batılı devletlerin bizleri engellediği yönünde açıklamalarda bulunmuş ve aynı zamanda Türkiye'nin şuan içinde bir miktar da olsa ilerlemiş durumu varsa MGH sayesinde olduğunu da belirtmiştir.²⁷⁶ Erbakan bu ifadeleri kullanmasına rağmen, Batı'dan düzenli olarak gerçekleştirdiği şikâyet, Batı ülkeleri ile anlaşma sağlamaktansa İslam ülkeleri ile anlaşma sağlamak istemesinin karşısında İtalya ile anlaşmaya oturması MGH'nin içinde bir çelişki yarattığını ortaya koymuştur.

Motor sanayi yanında uçak sanayi alanında da ilerleme kaydetmek isteyen MSP, CHP döneminde de bu alanda engellendiklerini, bu engelleme devamını Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde gördüklerini Emre belirtmiştir. Konu ile ilgili koalisyon ortakları ile görüşmeler sağlanmış fakat parti başkanlarından pek beklenen dönüşler gerçekleşmemiştir. Emre, parti liderlerinin onay vermemesi, sorulan sorulara karşı bir kaçış uygulamalarını Batılı devletlerden çekindikleri, Batının onayı olmadan bir hareket sergileyemeyecekleri yönünde karşılık vermiştir.²⁷⁷ Emre ve Erbakan, planladıkları ekonomik politikaların engellenmesinin temel nedenini Siyonistler ve Batılı

²⁷⁴ "1975 Dünya ve Türkiye Genel Değerlendirme", *DİSK*, 19 Ocak 1976, 30.

²⁷⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 56.

²⁷⁶ Erbakan, *Davam*, 237.

²⁷⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 62.

devletlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Aytürk ve Bora, MGH'nin ekonomi politikaları üzerinde bu kadar vurgu yapmasını var olan siyasal İslam yapısını gizleyerek, sistem içerisinde yasal bir parti olarak kalmasını sağlamlaştırmak istemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.²⁷⁸

3.3.1.1977 Seçimlerine Giden Süreç

Erken seçime gitme kararı hükümetin ülke kontrolünü sağlayamaması, başlangıçta ifade ettiğimiz kardeş kavgasını engellemek ve barış ve sükûnet sağlamak amacı taşımaya rağmen buna ulaşamamış olmasından kaynaklanmıştır. Bu ise MC Hükümetleri içerisinde yer alan partilere karşı oluşan muhalefete heyecan yaymıştır. Emre, erken seçime gidilmesi, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin dağılmasının nedenini Batılı devletlerin planlarına dayandırmıştır. Emre'nin belirtmiş olduğu Batılı devletlerin etkisi konusu Erbakan'ın CIA ile ilgili raporu açıklaması ile kendisini göstermiştir. Raporda, "1977 yılının Ekim ayında Türkiye'de seçim yapılacağı, CIA'nın yaptığı istihbarat çalışmalarına göre, bu seçimde hiçbir partinin çoğunluk alamayacağı, bu seçimin netice olarak sadece Milli Selamet Partisi'nin oylarının artmasına yarayacağı belirtiliyordu."²⁷⁹ bilgileri yer almıştır. Emre için durum farklılık göstermiş, 1977 seçimlerinin erkene alınmasının amacının MSP hareketinin engellenmesi ve iktidara gelmesinin önüne geçilmesi ile alakalı olarak gösterilmiştir. Emre erken seçimler ve MSP'nin durumunu şu şekilde dile getirmiştir,

*Demek ki bizim seçimlerimizin öne alınması önce CIA raporu ile Amerika Başkanı Jimmy Carter öneriliyor. Bu teklif karar halinde geldikten sonra seçimde nasıl olsa alınacak tedbirlerle Milli Selamet Partisi'nin Meclis veya hükümet dışında bırakılacağına muhakkak (kesin) nazariyle bakıldığından durum Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bildiriliyor. O da Kıbrıs konusunda kazanılmış haklarımızdan taviz vermeyen Milli Selamet'in hükümet dışı kalmasını, işin halli için bir büyük fırsat saydığı için dünya basınına bizim meclislerimizin ve partilerimizin ve dolayısıyla milletimizin henüz bu işten hiç haberi yokken bu haberi bir müjde olarak veriyor.*²⁸⁰

²⁷⁸ İlker Aytürk ve Tanıl Bora, "Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında Siyasi Düşünceler", (hz. Mete Kaan Kaynar), içinden *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 327.

²⁷⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 70,71.

²⁸⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 73.

Batı ve mason kavramı Emre'nin bir kabulleniş, Türkiye'nin önündeki en büyük engel, ekonomik atılım ve özellikle dinsel bir iktidar yapısı karşısında duran bir duvar olarak değerlendirmiştir. Bunun yanında MSP'nin Türk kamuoyunda bir yer edinmesine rağmen iktidarda bir başarı gösterememesini ise yine Batı ve mason bir yapının kendilerini engellediğine inanmıştır.

1977 seçim beyannamesinde MSP, kendilerinin Milli Görüşü, AP'nin liberal ve CHP'nin ise sol görüşü benimsediğini belirtmiş ve bunun yanında MSP'nin bir fikir ve inanç etrafında birleşen bir parti olmasından dolayı, mevcut partilerin de MSP'nin duruşunu örnek alarak kendilerinin bir kimliğe sahip olmak zorunda olduklarını belirtmiştir.²⁸¹ CHP için belirtilen sol fikri yanında Ecevit'in belirtmiş olduğu Orta'nın Solu kavramına vurgu yapılmıştır. Aynı beyannamede sol fikir için, insan haklarına zarar veren, hürriyeti engelleyen, bireylere istediği iş ve fikri benimsemesine karşı olan bir hareket olarak değerlendirilmiştir.²⁸² Milli Selamet Partisi'nin 1977 seçimlerinde vurguladığı ifade “Yeniden Büyük Türkiye” olarak karşımıza çıkmıştır. MSP'nin 1977 mahalli seçimleri için radyo konuşmalarında ise hedefledikleri politikaları MSP adına Erbakan dile getirmiştir. Erbakan'ın 5 Aralık 1977'de dile getirmiş olduğu konuların çoğunda İslami dil kendisini göstermiştir. Erbakan, konuşmalarının başlangıcında, Allah'ın Hakkı, Cenabı- hakkın lütfu, Cenab-ı Hakka şükürler olsun, iman, inanç, ibadet, kavramları yoğunluk göstermiştir.²⁸³ Maneviyat, ahlak ve fazilet kavramlarına öncelik veren MSP, 1973-1977 arasında bulunduğu koalisyon hükümetlerinde bulunmuş ve bulunduğu dönem içerisinde de özellikle dini alanda çalışmalar göstermiştir. Manevi sahada başlattıkları hareket olarak Karaköy meydanında bulunan bir heykelin müstehcen olduğu gerekçesi ile kaldırılması, 100'e yakın mevcut olan İmam Hatiplerin 350'ye çıkartılması, 200 bin imam hatipli öğrenci yetişmesi, camisiz, Kur'an kursu köy kalmaması, Türkiye'de her ilçeye İmam Hatip Okulları açılması MSP'nin temel hedeflerini gerçekleştirmesi yönünde kanıt olarak gösterilmiştir.²⁸⁴

1977 milletvekilleri seçimlerinde Turgut Özal'ın MSP'den aday olması Emre için doğru bir karar teşkil etmemiştir. Emre, Erbakan ile Özal hakkında görüşürken

²⁸¹ “Doğru Yol Hakkı Yol MSP”, 1977 Seçim Beyannamesi, TBMM Kütüphanesi, 7,8.

²⁸² “Doğru Yol Hakkı Yol MSP”, 1977 Seçim Beyannamesi, TBMM Kütüphanesi, 8.

²⁸³ İsmail Müftüoğlu, *1977 Mahalli Seçimi Radyo Konuşmaları* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977), 3-9.

²⁸⁴ Müftüoğlu, *1977 Mahalli Seçimi Radyo Konuşmaları*, s.7.

doğru bir karar olmadığını belirtmiştir. Özal'ın Milli Görüş'e aykırı birisi olduğu, kapitalist ve faizci bir sistem içerisinde barındığını dile getirmiştir.²⁸⁵ 27 Mayıs 1977'de Özal'ın MSP adına radyo konuşması ile Özal'ın 1980 sonrası ANAP ile iktidara gelişini Emre kıyaslar nitelikte, Özal'ın her konuşmasını açıklayarak Milli Görüş Hareketi'ne uygun bir milletvekili olamayacağını dile getirmiştir.²⁸⁶ Özal'ın radyo konuşmasında manevi kalkınma hakkında dile getirmiş olduğu konuşma ile iktidarı döneminde yapmış olduğu eylemler Emre için farklılık olarak değerlendirilmiştir. Özal'ın manevi kalkınma konusunda tutarsız durumu ile ilgili olarak Emre şu şekilde dile getirmiştir,

*Eğer Sayın Turgut Özal, manevi kalkınma ve güçlü imanlı kadrolara ihtiyaç konusunda, Milli Selamet Partisi saflarında dile getirdiği görüşleri, ANAP'ta da korumuş olsaydı, bu hususta bir şeyler yapması gerekirdi. Çünkü bizler Milli Selamet kadrosu olarak 1974 ile 1978 seneleri arasında tek başımıza iktidara gelmemiş olmamıza rağmen, manevi kalkınmaya hizmet için 350 İmam Hatip Okulu, 10'a yakın İslâm Enstitüsü ve 3000'e yakın Kur'an kursu açmıştık. Diğer ayrıntılara giremiyoruz. ANAP tek başına iktidara geldiği ve meclisleri ve iktidarı 10 seneye yakın işgal ettiği halde bu konularda gözle görülür, elle tutulur neler yapmıştır? Hiçbir şey... Televizyon kanalları arttıkça, meşru aile nizamını bozan, fuhşun her türlü icra şeklini hayasızca ekrana getiren filmlerin de sayısı artmıştır...*²⁸⁷

Emre, Turgut Özal'ı, İslami inanç ve Milli Görüş Hareketi üzerinden eleştirirken Özal'ın 1980'den sonra iktidarda olmasını ise sol fraksiyon, Özal'ın tarikat bağlantısı ve laikliğe aykırı tutumu üzerinden eleştirmiştir. Uğur Mumcu, ANAP ile ilgili olarak İslamcılar ve özellikle Süleymancıları kendi bünyesinde toplamaya çalıştığını belirtmiş ve parti içerisinde MGH'nin de uzantısı olduğunu dile getirmiştir.²⁸⁸ Özal'ın tutumu partinin İslami bir vurgudan ziyade, oy potansiyelinin güçlenmesi için gerçekleştirdiği bir hareket olmuştur. Emre'nin eleştirileri ise 1977 seçimlerinde MSP içinde yer alması ve bulunduğu vaatleri kendi iktidar döneminde gerçekleştirmemesinden kaynaklı

²⁸⁵ Emre, Siyasette 35 Yıl (3), 81.

²⁸⁶ Özal'ın MSP içerisinde milletvekili seçimlerine katılması Emre için ifade ettiğimiz gibi doğru bir hareket olmamıştır. Özal'ın radyo konuşması incelendiği zaman dile getirmiş olduğu fikirler Milli Görüş Hareketi'ni tamamlayan ifadeler olmuştur. Emre, 1980'lere doğru giden dönemde Özal'ın kapitalist ekonomiye hizmet eden fikirleri olduğunu ve aynı zamanda büyük holding sahipleri ile beraber çalıştığını da dile getirmiştir. Özal'ın konuşmalarında faizsiz ekonomi, manevi ve maddi kalkınma, ağır sanayi hamlesi konularında MSP ve ANAP dönemindeki ifadelerini karşılaştırarak MSP üzerinden Özal'ı ve partisi ANAP'ı eleştirmiştir. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz; Süleyman Arif Emre, Siyasette 35 Yıl (3) (Ankara: MG V Yayınları, 2017), 81-100; Özal'ın iktidarı dönemini incelemek ve daha geniş bilgilere sahip olmak için bkz; Hasan Cemal, Özal Hikayesi, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.)

²⁸⁷ Emre, Siyasette 35 Yıl (3), 91.

²⁸⁸ Uğur Mumcu, Rabıta (İstanbul: Tekin Kitabevi, 1993), 169.

olmuştur. Ortada bir İslamcı hareket mevcut olmuştur. Fakat iki parti arasında İslami yapı farklı yönleri ile ele alınmıştır.

MSP'nin 1977 seçim beyannamesinde CHP ve AP'nin aynı çizgi üzerinde yürüdüklerini iddia edilmiş, iki partinin de geçtikleri yollardan gidilmesinin mümkün olmayacağını belirtilmiş, bu sebeplerden dolayı MSP ile birlikte yeni bir devrin açılması gerektiğini ifade edilmiştir.²⁸⁹ Fakat bu noktada MSP'nin iki parti ile de aralarında çok uzun süre olmadan koalisyon da bulunmaları ise MSP içinde bir tutarsızlık yaratmıştır. 1977 seçim sonuçlarında ise MSP'nin meclisteki 48 milletvekili sayısı, seçimler sonucunda 24'e düşmüştür. Dört sene önceki seçimlere oranla dört bin fazla oy alan MSP, seçime katılan oran ve seçmen sayısının artmasıyla beraber oy oranı 11.8'den, 8.6'ya düşmüştür.²⁹⁰ Emre ise bu durumu CIA'n belirtmiş olduğu raporu da göz önüne alarak değerlendirmiştir.²⁹¹ MSP'nin oy oranının düşmesini hem CHP ile hem de AP ile yapılan koalisyonlara bağlanmıştır. Emre bu ilişkilendirmeyi doğru bulmamıştır. Koalisyon dönemleri incelendiğinde MSP-CHP koalisyon programında, program temelini oluşturan parti MSP olmuştur ve bu durumda MSP'den oy potansiyelinin azalması söz konusu olmamıştır. Fakat dini alanda MSP'nin CHP ile gerçekleştirdiği koalisyonun ilk dönemlerinde parti kadrosunda yer alan İslamcı kesim partiden ayrılmıştır. Bu noktada MSP'ye ait mevcut oy oranı azalmıştır. Ecevit'in istifasından sonra ise MSP sağ kanatta bulunmasından dolayı Milliyetçi Cepheye yer almıştır. Ecevit'in koalisyondan ayrılmış olması ile Milliyetçi Cephe gibi bir hükümet varlığını göstermiş ve Emre'ye göre *"1977 senesine kadar Ecevit istifa etmeseydi de MSP hükümetin sağ kanadı olarak devam etseydi, ortada AP diye bir parti kalmayacaktı"*²⁹² ifadesi ile de MSP'nin kurulduğu ilk günden itibaren sağlamlaştırdığı gücü göstermiştir. Emre'ye göre 24 milletvekili çıkarmalarının ve oy oranında ki azalmanın nedeni mevcut nüfus ile seçmen sayılarının arasında bulunan 3 milyon farktan kaynaklı olmuş ve bu durumu da CIA'n yapmış olduğu bir hile olarak değerlendirmiştir.²⁹³

Emre, 1977 seçimlerini şu şekilde değerlendirmiştir,

²⁸⁹ "Doğru Yol Haklı Yol MSP", 1977 Seçim Beyannamesi, TBMM Kütüphanesi, 16.

²⁹⁰ Ruşen Çakır, "Milli Görüş Hareketi", (ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil), içinden *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – İslamcılık* 6 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 547.

²⁹¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 100.

²⁹² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 102,103.

²⁹³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 104.

*...1977 seçimlerinde MSP'nin hakkı yenmiştir. Bu aşırı rakamla oy miktarı sulandırıldığı için milletvekili çıkartmak için barajlar haliyle yükselmiş, en azından 1973 seçimlerindeki kadar oy aldığımız için o seçimde çıkarttığımız 48 milletvekili sayısına yakın bir sandalye kazanmamız gerekirken bu miktar, yukarıdaki sebeplerin üst üste gelmesiyle rakam 24'e düşmüştür.*²⁹⁴

1977 seçimleri sonucunda partiler gerekli çoğunluğu sağlayamamış, hiçbir parti tek başına iktidar olma görevini üstlenememiştir. En fazla oyu sağlayan CHP ve ardından gelen AP'nin ise birlikte koalisyon hükümeti içerisinde yer alması söz konusu olmamıştır. Gerçekleşen durum sonucunda ise Cumhurbaşkanı Korutürk, seçimlerin ardından hükümetin kurulması görevini CHP Genel Başkanı olan Ecevit'e vermiştir.²⁹⁵ 27 Haziran 1977'de mecliste hükümet programını okuyan Ecevit, Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni eleştirerek programa başlamıştır. Cephe ile ilgili olarak Ecevit,

*Bir milleti güçsüzleştirmenin, bağımlılaştırmanın ve sömürmenin geleneksel yöntemi, onu kendi içinde düşman kamplara ve cephelere bölüp çatışmaya sürüklemektir. Türkiye'de iki buçuk yıl böyle bir bölücülük girişimi doğrudan cephe hareketinden gelmiştir. Bir millet ancak birliği oranında güçlü olur. O nedenle, milleti kendi içinde bölerek düşman cephelere ayırmaya kalkışanlar milliyetçiliğin başta gelen amacıyla çelişkiye düşmüş olurlar. 1975 Nisanında <<Milliyetçi Cephe>> adıyla kurulan Hükümet de, daha kuruluşunda böyle bir çelişkiye düşmüştür... Cephe hareketi, yalnız milleti, cephelere bölmeye kalkışmakla kalmamıştır, kendi içinde de cephelere bölünmüştür.*²⁹⁶

Ecevit, mecliste programı okurken MHP ve AP milletvekilleri parlamentoyu terk etmiş, MSP ise katılmamıştır.²⁹⁷ Ecevit hükümetinin ömrü çok kısa sürmüş, mecliste yeterli güvenoyu da sağlayamamıştır. Parlamentoda CHP'ye karşı gerçekleşen tutum Ecevit hükümetinin yeterli güvenoyu sağlayamayacağını da bir göstergesi olmuştur. Ecevit'in 1974'te Kıbrıs Harekâtı'nda gösterdiği başarı kendisini daha ileriye taşıyacağını düşünmesine sebep olmuş fakat beklediği durum gerçekleşmemiştir. Özellikle 1970'lerde Türk siyasal hayatında sağ partilerin güç kazanması, kendisini "Ortanın Solu" olarak ifade eden CHP'ye karşı önemli bir muhalefet oluşturmuştur.

²⁹⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 105.

²⁹⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 154.

²⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.I, T.1, B.8, 28 Haziran 1977, 28.

²⁹⁷ Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi / Çağdaş Türkiye IV.*, (İstanbul: Cem Yayınları, 1997), 244.

Ecevit'in yeterli çoğunluğu sağlayamaması sonrasında tekrar bir MC Hükümeti'nin kurulacağını bildiren Arcayürek, Ecevit olmayınca yeni kurulacak hükümet için komanda ve silah seslerinin yankılandığı bir Türkiye ve batı ile aynı çevrede yaşayamayacağımızı simgeleyen karanlık sayfalar olarak değerlendirmiştir.²⁹⁸ Arcayürek'in sözleri daha çok Milli Görüş'ü işaret ederek yapılan ifadeler olmuştur. MSP'nin batı ülkelerine karşı göstermiş olduğu duruş ile beraber Milliyetçi Cephe dönemiyle beraber artık batı etkisi görülemeyeceği hissedilmiştir. Özellikle Erbakan'ın hem CHP-MSP koalisyon döneminde, hem de Milliyetçi Cephe koalisyonunda başbakan yardımcılığında bulunması ile Orta Doğu Devletlerini ziyareti bu durumu netleştirmiştir.

3.3.2.II. Milliyetçi Cephe Hükümeti

Ecevit'in mecliste güvenoyu alamaması üzerine Demirel önderliğinde II. MC Hükümeti meydana gelmiştir.²⁹⁹ II. MC Hükümetinde AP, MSP ve MHP bir araya gelerek yeni bir hükümet çalışmalarına başlamıştır. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti komisyon çalışmalarında Emre'de bulunmuştur. İç İşleri Bakanlığı konusunda partiler arasında görüş ayrılıkları meydana gelmiştir ve MSP İç İşleri Bakanlığı'nın, önceki dönemler gibi bu hükümet döneminde de MSP'nin bünyesinde olmasını istemiştir. Emre, Türkiye'de mevcut olan anarşinin, kavganın ve şiddetin kontrol altına alınmasını sadece MSP'nin sağlayabileceğini belirtmiştir ve koalisyonda bulunan diğer partilerin ise ortaya çıkan tarafçı söylemler içinde yer alacağını dile getirmiştir.³⁰⁰ Eski hükümet döneminde de İç İşleri Bakanlığı'nın MSP bünyesinde olduğunu belirten Emre, eski hükümet döneminde yaygınlaşan anarşi ve şiddet olaylarını II. Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde çözeceklerine inanmıştır. Meydana gelen şiddet olaylarında özellikle MHP'yi eleştirerek, sol harekete karşı Ülkücü Hareketi desteklediklerini ifade etmiştir. Fakat Akıncıların da bu dönemde MSP hareketi içinde yer alarak İslam'ı savunması ve Ülkücü Hareket ile karşı karşıya kalması MSP aleyhine gerçekleşen bir tutum olmuştur.

²⁹⁸ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), 88.

²⁹⁹ Mehmet Ö. Alkan, "Yetmişli Yıllarda Günlük Hayatın Siyasetine Dair: Zıtlıklar, Kutuplaşma, Siyasallaşma, Radikalleşme", içinde *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, hz. Mete Kaan Kaynar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 844.

³⁰⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 108.

Emre'nin İç İşleri Bakanlığı'nın üzerinde durma sebebi belirttiğimiz gibi anarşinin kendi dönemlerinde olmayacağını savunmasıyla olmuştur. Oğuzhan Asiltürk ve Korkut Özal dönemlerinde anarşinin tırmanmadığı, MSP'nin bunu engelleyebildiği, MSP'siz bir hükümette ise anarşinin fazlasıyla meydana geleceğini belirten ifadeler kullanmıştır. Aynı ifadeler ile Emre, "...karşı tarafa tecavüzü tasarlayanlardan çoğu, bir eyleme girişirsem beni karakolda, savcılıkta MSP'li siyasiler korumaz, iyisi mi şimdilik yerimde rahat oturayım diye düşünüyordu. Ama MSP'siz hükümetler ortaya çıkar çıkmaz anarşi bire on bire elli patlamaya başladı..."³⁰¹ İç İşleri Bakanlığı ile ilgili durumu açıklamıştır. Ortadaki bakanlık tartışması sonucunda MSP, İç İşleri Bakanlığı görevini almıştır.

Emre'nin ifade ettiği İç İşleri Bakanlığı'nın MSP'nin olduğu dönemlerde anarşinin ilerlemediğini ifade etmesine karşılık o dönemde gerçekleşen olaylar şu şekilde ilerlemiştir; I. MC Hükümetinin programında yer alan huzur, barış, kardeşlik kavramları istedikleri düzeyde ilerlememiştir. Sağ ve sol çatışmalarının hız kazandığı, iki grubun da şiddet eylemlerini artırdığı bir dönem haline gelmiştir.³⁰² Hükümetin ilk kurulduğu dönemden itibaren şiddet mekanizması aktif çalışmıştır. Sadece 1976 yılı içerisinde 1.852 yaralı ve 104 cinayet meydana gelmiştir.³⁰³ Bu şiddet sokaklardan taşarak meclise kadar ilerlemiştir. AP ve CHP arasında yıllardır süregelen anlaşamama durumu saldırı haline gelmiş ve Demirel, Bakanlar Kurulu toplantısından ayrılırken CHP'li olan Vural Önsel isimli bir şahıs Demirel'e saldırarak yumruk atmıştır.³⁰⁴ Ecevit, Amerika gezisinde Türkler ile sohbet halindeyken ABD ve Kanada Rumları Genel Sekreteri olan 28 yaşındaki bir genç Ecevit'e saldırı düzenlemiştir.³⁰⁵ Bir yıl sonra Ecevit, Niksar'da bir toplantıdayken MHP'li bir grup Ecevit'e saldırmış, bu durum üzerine Ecevit bu saldırının AP ile MHP'nin birlikte hazırladıkları bir oyun olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁶ 1977'de yaşanan 1 Mayıs olayları ise Türkiye gündeminde en çok konuşulan olaylardan biri olmuştur. DİSK ve Türk-İş'e bağlı kuruluş ve üyelerin örgütlenmesiyle başlayan 1 Mayıs kutlamaları savaş alanı hali almış, 33 kişi hayatını

³⁰¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 109.

³⁰² Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 621.

³⁰³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 234.

³⁰⁴ Tercüman, "Başbakanlık Binasında İğrenç Tecavüz CHP'li Saldırgan Demirel'i Muşta İle Yumrukladı", 14 Mayıs 1975, 1.

³⁰⁵ Tercüman, "Ecevit'i Amerika'da Bir Rum Öldürmek İstedi!", 28 Temmuz 1976, 1.

³⁰⁶ Milliyet, "Ecevit Silahlı Saldırıya Uğradı", 27 Nisan 1977, 1.

kaybetmiştir ve hükümet 1 Mayıs sonrasında olağanüstü toplantı gerçekleştirmiştir.³⁰⁷ Yine aynı dönem içerisinde öğrenci hareketlerinin artması üzerin erken seçime giden yolda düşünceler artmaya başlamıştır.³⁰⁸ Solu çember içine alan şiddet bu dönemde daha da tırmanmaya başlamıştır. Maraş katliamı, Abdi İpekçi cinayeti, Doğan Öz ve Bedrettin Cömert cinayetleri meydana gelirken MC Hükümetleri ise ülke içindeki durumu sıkıyönetimler ile idare etmeye çalışmıştır.³⁰⁹ Demirel, Sivaslı'da seçim otobüsünde konuşma yaparken kendisine sandalye fırlatılmış, taş yağmuruna tutulmuştur. Uşak'ta da aynı olaylar yaşanması üzerine Demirel, *"Türkiye'de faşizm olsa böyle bağıramazsınız, burnunu sürterler adamın"*³¹⁰ ifadelerini kullanmıştır. Feroz Ahmad'ın aktardığına göre, *"Yetkililerin elinde Hareket Partisi'nin şiddetin esas kaynağı olduğunu gösteren kanıtlar vardı ve cumhuriyet savcısı kapsamlı bir soruşturma yapmak istiyordu. Ancak hükümet buna izin veremezdi. Terörizm, MHP'nin oynadığı rol açığa çıkarılmadan önlenemiyordu."*³¹¹ MHP'nin mevcut koalisyon hükümeti ortağı olmasından kaynaklı Demirel bu süreçte MHP hakkında bir soruşturma gerçekleştirmesinden yana olmamıştır.

MC Hükümetinin kuruluş birliği içinde sol ve komünizme karşı ortak hareket gösteriyor olmaları, özellikle MHP nazarında ele alındığında şiddetin sadece tek partiye yönelik değil, koalisyona da etki etmesinden çekinilmiştir. 1976 yılında yaşanan 19 Mayıs kutlamalarında Ülkücü Gençliğin tribünlerden Başbuğ Türkeş sloganları atması da MC iktidarına karşı olan bir tepkiyi doğurmuştur.³¹² Bu süreçte Demirel hükümeti üniversiteleri kontrol altına almak için sıkıyönetim politikaları geliştirmek istemiştir.³¹³

İsmail Cem, Milliyetçi Hükümet döneminde şiddet olaylarının artmasını yine mevcut hükümetin sağlamış olduğu imkânda yaratıldığını ifade etmiştir. Cem, dönemin hükümetini şu şekilde değerlendirmiştir,

³⁰⁷ Cumhuriyet, "1 Mayıs Kanlı Bitti: 33 Ölü", 2 Mayıs 1977, 1.

³⁰⁸ Özkan Demir, "12 Mart'tan 12 Eylül'e Necmettin Erbakan ve Kıbrıs Davası", (Ed. Mustafa Hakkı Akın, Semih Söğüt, Özge Seda Uğraş), içinden *Milli Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021), 596.

³⁰⁹ Boratav, *Türkiye'nin Faşizmleri ve AKP*, 29.

³¹⁰ Milliyet, "Demirel Sivaslı'da Saldırıya Uğradı", 25 Mayıs 1977, 1.

³¹¹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 235.

³¹² Soner Dursun, "Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7/20(2018), 433.

³¹³ "Bildiri", *Atılım*, 4/1(1 Ocak 1977), s.1.

Toplum, 12 Mart şokundan sonra henüz toparlayamamıştır kendini. Sağcı terörist gruplar, hele Milliyetçi olduğunu iddia eden cephenin kuruluşundan sonra, 12 Mart anlayışının sokaktaki uzantısı olarak yaşamaya devam etmiş; kendilerine yakın bir hükümetin kurulmasından sonra memlekete kavga, şiddet ve ölüm saçmışlardır... AŞIRI Sağ örgütlerinin özellikle Orta Anadolu ve kimi Doğu Anadolu kentinde bir süredir izledikleri yöntem, vatandaşın bir bölümünü salt dinsel inanç özelliklerinden ötürü <<düşman>> ilân etmek, böylece, faşizmin alışlagelmiş taktikleri uyarınca, kendi çevrelerinde düşman duyguların <<birliğini>> sağlamak olmuştur...³¹⁴

Cem'in bahsetmiş olduğu dinsel inanç vurgusu Maraş'ta gerçekleşen mezhep kavgası ve katliamın dile getirilişi olmuştur. Ülkede ayrılıkçı düşünce yapısını geliştirmek için mezhepsel farklılıkların oluşup yaratılmasında vurgulanan MC Hükümetinin meydana getirmiş olduğu durum olarak değerlendirilmiştir. Öğrenci çatışmaları ise kontrol edilemeyecek bir duruma gelmiştir. Fakültelere silahlı saldırılar gerçekleşmeye başlamış, karşı fikirde bulunan kişiler bu fakültelere alınmamaya başlanmış ve çoğu öğrenci bilinmeyen cinayetlere kurban olarak gitmiştir.³¹⁵ Sağ ve sol kavgaları yanı sıra Ülkücüler ve İslamcılar arasında tartışmalar meydana gelmiş, MHP ve MSP'li öğrenciler arasında Erzurum İslam Enstitüsü'nde gerçekleşen kavgada MHP'den bir genç pencereden aşağı atılarak yaralanma gerçekleşmiştir.³¹⁶ Ülkücüler ile artık MSP'li olarak belirlenen Akıncılar arasında dini kurum ve eğitim alanlarında tartışmalar çıkmış, Akıncıların solculara göstermiş tepki Ülkücülere de gösterilmeye başlamıştır.³¹⁷ İki taraf arasında azınlık ve hâkimiyet faktörü ortaya çıkmıştır. İki grubun karşı karşıya gelmesi dikkatleri çekmiştir. MHP ve MSP açısından değerlendirildiğinde iki partinin bir fark gösterdiği görülmemiştir. Dini ifadelerin yerine milli ifadeler yerleştirdiğimizde Ülkücü Hareket ve Milli Görüş Hareketi arasında benzerlik belirlemiştir. İki hareketinde sol ve komünizme karşı bir yapı kendisini göstermiştir.³¹⁸

³¹⁴ Cem, *Siyaset Yazıları 1975-1980 Türkiye'si*, 23-25.

³¹⁵ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 271.

³¹⁶ Seyit Furkan Bağcıvan, "Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi (1970-1980)", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.), 50.

³¹⁷ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 128.

³¹⁸ Celal Oral Özdemir, "Yetmişli Yıllarda Halkçı ve Halktan Siyaset", (hz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 332.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Demirel hükümetini onaylamasını ile kurulan İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti için Demirel, memlekette bulunan kargaşa ve rahatsızlığın, kurulan yeni koalisyon hükümeti ile ortadan kalkacağını ifade etmiştir.³¹⁹ Bu ifadelerden sonra kurulan İkinci Milliyetçi Cephe'nin ilk 15 gününde 26 adet siyasal cinayet kendisini göstermiştir.³²⁰ İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde MHP ve MSP'nin eski hükümete göre daha ağırlıklı olduğu gözlenmiştir.³²¹ Mecliste yapılan güvenoylamasında Arcayürek'in aktardığı bilgiye göre meclisin dinleyici balkonundan, "Milliyetçi Başbakan", "Bozkurtlar Geliyor" ve "Akıncılar Geliyor" sesleri yükselmiştir.³²² Gelen sesler AP, MHP ve MSP için yapılan tezahüratları göstermiştir. 27 Temmuz 1977'de hükümet programı başbakan Demirel tarafından okunmuştur. Demirel, memleketin güven ve huzurunu sağlamak için AP, MSP ve MHP'nin birleşerek bir hükümet kurduğunu ve anarşiyi, kardeş kavgasını enlemek için bir araya geldiklerini belirtmiştir.³²³ Demirel, hükümet programı konuşmasının devamında,

*Devlete ve rejime, huzura ve can güvenliğine yönelen tehditlere karşı, koruyucu ve caydırıcı ilk müessese olarak, kanunların bekçisi Emniyet kuvvetlerimizi görüyoruz... Devletimiz, uluslararası komünizmin çeşitli yönlerden gelen saldırısı ile karşı karşıyadır. Anayasanın sağladığı geniş hürriyetleri, kötüye kullanarak devleti ve rejimi yıkmak, ülke ve millet bütünlüğünü parçalamak maksadıyla teşkilatlanmış bazı ideolojik mihraklar, dış kaynaklarda irtibatlı olarak hür demokratik cumhuriyet rejimi yerine, bir komünist dikta rejimi kurma arzusu içindedirler...*³²⁴

İfadeleri ile Milliyetçi Cephe hükümetinin komünizme karşı kurulduğunu, sol hareketin önüne geçmek için bir çaba gösterdiklerini belirtmiştir. Zürcher'in Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde belirttiği 1974-1977 yıllarındaki koalisyon döneminde Emniyet kuvvetlerinin MHP ve bozkurtlara devredildiği ve kuvvetlerin de MHP ve Ülkücü Gençliği koruduğu³²⁵ ifadesi İkinci Milliyetçi Cephe'nin koalisyonu ile tekrar gerçekleşmeye başlamış, yetkiler emniyet güçlerine devredilmiştir. Milliyetçi Cephe, sol harekete karşı kurulduğunu ve sola karşı ortak hareket edilmesi gerektiğini

³¹⁹ Akşam, "Demirel: Rahatsızlık Ortandan Kalkacak", 22 Temmuz 1977, 1.

³²⁰ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 625.

³²¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 300

³²² Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, 179.

³²³ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.I, T.1, B.23, 27 Temmuz 1977, 119.

³²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.I, T.1, B.23, 27 Temmuz 1977, 119.

³²⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 301.

ifade etmesine karşılık sol harekette Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne karşı sert ifadelerle koalisyon hükümetini desteklememiştir. Program için sol hareket sanayi ve kalkınma politikalarının altında Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde yağmanın, vurgunun olduğunu dile getirerek, paranın mevcut değerini düşürerek zamların üstüne ekstra zam politikaları uygulayarak halkı daha zor duruma düşürdüğünü ifade etmiştir.³²⁶

İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nde Emre, bakanlık görevinde bulunmuş, CHP-MSP koalisyonunda olduğu gibi yeni kurulan hükümet döneminde de Emre, Diyanet İşleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bakanlık görevlerini almıştır.³²⁷ Diyanet İşleri ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün MSP kadrosunda olması MSP için önemli bir durumu ifade etmiştir. Mevcut Milli Görüş Hareketi'nde din yönetimi alanında gerçekleştirmek istenilen politikalar için Diyanet ve Vakıfların MSP kadrosunda önem teşkil etmiştir. Özellikle AP'nin "biz de müslümanız, biz de sağcıyız" ifadeleri Emre'nin dini alanda gerçekleştirmek isteyeceği politikalar konusunda işlerini kolaylaştıracığı şeklinde de dile getirilmiştir.³²⁸ MSP'nin yeni hükümette bulunmasını Emre bir zafer olarak dile getirmiştir. Özellikle iç ve dışta gerçekleşen politikalara karşı, yine Emre'ye göre MSP'siz bir hükümetin engellenmek istediğini fakat başaramadığını, MSP'ye karşı olanlar ise Milli Görüş'ün karşısında yenildiğini dile getirmiştir.³²⁹ MSP'nin yeni kadroda bulunmasını bir zafer dili açısından dile getirmekten ziyade bir zorunluluk dile ile ifade etmek daha doğru bir ifade sağlamıştır. Öncelikle MSP'nin 48 milletvekilinden 24 milletvekiline düşmesi parti için bir kaybedişi ifade etmiştir. Diğer taraftan Ecevit hükümetinin mecliste yeterli sayıda güvenoyu alamaması ve ardından tek başına hükümet kuracak bir parti olmamasından kaynaklı olarak en fazla oy oranı olan üç parti bir araya gelerek koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu şekilde ilerleyen bir süreçte Milli Görüş'ün kullandığı zafer dili yeterli bir doğruluk teşkil etmemiştir.

Emre'nin Diyanet İşleri Başkanlığı'nı yürütmüş olduğu dönemde mecliste CHP Uşak milletvekili İsmail Aydın, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerekli işleri ve çalışmaları sağlamadığı, Başkanlığın içerisinde haksızlık ve kanunsuzluğun görüldüğünü, Başkanlığın parti görüşlerine göre hareket ettiği ve içlerinde bu şekilde

³²⁶ "Anarşinin Kökü", *Atılım*, 4/9(1 Eylül 1977), 5.

³²⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 110.

³²⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 116.

³²⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 111.

ayrıldığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ise görevlerini yerine getiremez durumda olduğunu iddia etmiştir.³³⁰ Kurulu kanun açısından değerlendiren Emre, Din İşleri Yüksek Kurulu ile ilgili olarak CHP milletvekili Aydın'a şu şekilde bilgi vermiştir,

...Diyanet İşleri Başkanlığında çalışamayan bir Yüksek Din İşleri Kurulunun mevcudiyetinden söz açtılar, bu hakikaten bizi de meşgul eden ve çare bulunması gereken bir mesele olarak ortadadır. Yüksek Din İşleri Kurulu, mevcut kanunun, kanuni şartlara riayet ettiği takdirde kurulamamaktadır. Çünkü, Din İşleri Kurulu olması gereken kişilere kanun bazı şartlar tanımıştır. Şu şartları haiz, şu kadar hizmet müddeti olacak, şu orijinden gelecek diye kesin şartlar koymuştur. Uzun süre bu şartları ihraz etmiş olan din görevlileri yeterince bulunmadığı için ve seçime de katılacak kişilerdeki vasıflar da yine aynı şekilde müşkülât arz eder bir sayı azlığı teşkil ettiği için, Din İşleri Yüksek Kurulunun seçim ve Kanuna göre teşekkül etmesi uzun süre askıda kalmış, gecikmiştir.³³¹

Emre, Adalet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin ifadelerinde bulunan dindar kavramını da dikkate alarak dini alandaki çalışmalar da aktif hareket etmiştir. Camilerin ihtiyacı olan imam kadrolarında konusunda Demirel'i bu süreçte ancak 1.000 kadro için ikna edebilmiş, sonucunda ise bakanlık için bütçe ve kadro konusunda dönüş alınamamıştır.³³² Emre'nin bu süreçte yorumu AP'nin, MSP kadrosunun hükümet döneminde bir gelişme göstermemesini istediği yönünde olmuştur.³³³ Emre'nin, Demirel'in kullandığı dini ifadelerin kendi politikaları konusunda bir etki göstermediğini bütçe ve kadro konusunda görmüştür. Fakat AP'nin bu konu içinde Emre'nin isteğinin üzerine düşmemesi Emre'nin ifadesi olan "MSP'nin görev yapmasını" istememekten ziyade kamuoyu ve ordudan çekinme şeklinde yorumlanması ifadede daha bir yorum yaklaşım sergilemiştir. AP ile yaşanan sorun İmam Hatip Okulları ile ilgili de gerçekleşmiştir. Emre İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde İmam Hatip Okullarına önem vermiş, bulunmayan ilçe ve köylerde İmam Hatiplerin açılması için çalışmalara başlamıştır. MSP-CHP koalisyon döneminde de bu konu üzerinde fazlasıyla duran MSP kadrosu, CHP ile gerçekleştirdikleri koalisyon

³³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977, 77.

³³¹ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977, 78.

³³² Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 116.

³³³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 117.

dışında bulundukları koalisyon hükümetleri içinde de bu konu da Milli Görüş politikasını devam ettirmek istemiştir. 1974 koalisyonunda İmam Hatip Okullarını 300'den fazla sayıda inşa eden MSP için mevcut sayı yetersiz görünmüştür. İmam Hatip Okulları konusunda da AP ve MSP arasında uyuşmazlık meydana gelmiş, Emre ise bu süreci Demirel'in, İmam Hatip Okulları konusunu MSP'nin yerine kendilerinin meydana getirdiğini kamuoyuna göstermek için uyguladığı bir politika olarak ifade etmiştir.³³⁴ Emre'nin dile getirdiği iki durum İkinci Milliyetçi Cephe'nin meclisten güvenoyu almış olmasına karşılık, kendi içlerinde yaşadığı güvensizliği göstermiştir. Koalisyon sürecinde ifade edilen birlik ve beraberliğin hükümetin faaliyet döneminde sağlanamadığını, yapılmak istenen politikaların ise muhalefetten ziyade hükümet ortaklarının birbirlerini engelleyişi olduğu görülmüştür.

Koalisyon hükümetinde yaşanan bir diğer anlaşmazlık ise vatandaşların hac ziyareti sorunu olmuştur. Hac sorunu olarak gündeme gelen konu ise Suriye'de kolera salgını olması nedeniyle kendi vatandaşlarımızı bu noktada koruma gerekçesi ile hacca gidişleri durdurma konusu gündeme gelmiştir. MSP'nin manevi bakış açısı dolayısıyla bu konu AP ve MSP çevresinde önemli tartışmalara neden olmuş ve konu için araştırmalar yapılmıştır. Emre'nin aktarmış olduğu konuşmalara göre Demirel, "Biz Moskova hükümeti değiliz ki hacı yasaklayalım. Elbette hacca gidiş serbest olacaktır" ifadelerini kullanmıştır.³³⁵ AP'nin hac yasağını sergilemesinin asıl nedeninin döviz tasarrufu olduğunu düşünen Emre bu durumu da eleştirmiş ve hac ziyaretini engelleyerek döviz tasarrufu olmayacağını, bunun yerine israf edilen durumları, turistik faaliyetler ve eğlencenin önüne geçilmesi yönünde tasarruf sağlanması gerektiğini belirtmiştir.³³⁶ Döviz ve pasaportlarının verilmesi için önce MSP Genel Merkezine gelen hacı adayları ile ilgilenilmiş³³⁷ ve hacı adayları Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne yürüyerek giden hacı adayları bir sonuç alamamış, hükümetle iletişim sağlamak için hareket etmişler ve bu süreçte de bir dönüş alınamamıştır.³³⁸ Emre'nin bu süreç içerisinde hac ziyarete yapmak isteyen vatandaşlar için Diyanet İşleri içerisinde Hac İşleri Genel Müdürlüğü tesis etmek istemiştir. Kurulmasını istenilen müdürlük ile hac

³³⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 120.

³³⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 131.

³³⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 133.

³³⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 132.

³³⁸ Birgül Kahraman, "İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (21.07.1977 – 05.01.1978)", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 172.

vazifesini yerine getiren hacı adaylarının gidiş gelişlerini kontrol etmek ve hac görevlerini eksiksiz ve düzenli bir şekilde tamamlayarak adaylara kolaylık sağlanması istemiştir.³³⁹

MSP'nin dini alanda uygulamak istediği politikalar beklediği gibi ilerleyememiştir. CHP-MSP koalisyonu döneminde daha başarılı politikalara imza atan MSP –ki CHP'nin kendileri ile aynı görüşte olmamasına rağmen- AP ile bulundukları koalisyon hükümetinde düzenli bir çatışma halinde olmuştur. AP ile MSP'nin birbirlerine karşı göstermiş olduğu uyumsuzluk süreci Erbakan'ın TOBB sürecinden itibaren devam eden karşılıklı bir çatışma halinde ilerlemiştir. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti dönemine girerken Emre'nin dile getirdiği AP ve CHP'nin aynı yapıda parti olduğu, CHP ile koalisyon hükümeti kurulabiliyorsa, aynı şekilde AP'nin içinde bulunduğu bir hükümette de ortaklık kurulabileceği ve yönetilebileceği teorisi MC Hükümet dönemlerinde uygulanamamıştır. Koalisyon hükümetinde yaşanan sorunlara rağmen, AP ile ilgili olumsuz ifadeler kullananlar Emre, süreç içerisinde yine de koalisyon hükümetinin başarılı olduğunu ve bozulmaması gereken bir birliktelik olduğunu da ifade etmiştir. Maddi ve manevi kalkınmada başarı sağladıklarını da belirtmiştir.³⁴⁰ Emre'nin maddi kalkınma gerçekleştirdiğini ifade etmesine karşılık TKP ise uyguladıkları politikaların daha iyi götürme planında olduklarını dile getirmelerine karşılık, mevcut ekonomiyi daha kötüye götürdüğünü, düzenlemek için uyguladıkları zamların ise halkı daha kötüye götürdüğünü belirtmiştir.³⁴¹ IMF ile görüşme sağlayan koalisyon hükümeti IMF'nin devalüasyon teklifini kabul etmek zorunda kalmış ve 17,50 olan dolar 19,25 liraya yükselmiştir.³⁴² Ekonomik zorluklar devam ederken Merkez Bankası, tüm bankalar ile iletişime geçerek kasalarındaki dövizlerini Merkez Bankası'na devir işlemlerini gerçekleştirmelerini istemiştir ve bankalardan 100 milyon dolarlık fonlarını kontrol altına almıştır.³⁴³

Birinci MC Hükümeti döneminde MSP'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na manevi kalkınmanın da dâhil edilmesini istemesi üzerine uygulanamamış ve

³³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977, 78.

³⁴⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 134.

³⁴¹ “Zam ve Terör”, *Atılım*, 4/10(1 Ekim 1977), 3.

³⁴² Nedim Yalansız, “Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)”, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002), 261.

³⁴³ Kenan Mortan, “Merkez Bankası Bankalardaki Döviz El Koydu”, *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1977, 1.

MSP'nin aynı tutumu İkinci MC Hükümeti döneminde de devam etmiş ve AP-MSP arasında sorunlar yeniden doğmuştur.³⁴⁴ Bakanlar Kurulu toplantısında kalkınma planına manevi kalkınmanın da eklenmesi gerektiğini bildiren Emre'ye Demirel'in cevabı laikliğe aykırı bir madde olacağı yönünde olmuştur.³⁴⁵ Emre maddi ve manevi kalkınma konusunda kendilerini komünistler ile karşılaştırarak şu ifadeleri kullanmıştır, "...Bir komünist hükümet dahi plan yaparsa, yol, baraj, fabrika diyecektir. Mademki bizler hem maddi hem manevi kalkınma istiyoruz, mademki komünist veya solcu değiliz, asırların ihtimaline uğrayan bu konuyu es geçemeyiz."³⁴⁶

Demirel'in hükümet protokolünde böyle bir maddenin olmadığını belirtmesine karşılık Emre'nin protokol maddelerini Demirel'e iletmesi üzerine manevi kalkınma planının eklenmemesi için bir neden kalmamıştır. Milli Görüş Hareketi'nin önemli ilkelerinden olan manevi kalkınma projesi Emre'nin çabaları ve Demirel ile iletişime geçmesi sonucunda onaylanmıştır. Fakat İkinci MC Hükümeti'nin kısa süren iktidar döneminden dolayı manevi kalkınma projesi yine de Emre'nin istediği düzeyde ilerleyememiştir.

3.3.3.II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin Dağılması ve Ecevit Hükümeti

17 Aralık 1977'de gerçekleşen yerel seçime giderken partiler içerisinde karışıklıklar kendisini göstermiştir. CHP'ye ait bulunan Bandırma ve Gönen CHP örgütleri feshedilmiş, AP'ye ait İzmir örgütünde ise muhalif partiler, AP'nin holdingler ve sermayedarlar tarafından yönetildiğini savunmuştur.³⁴⁷ Ecevit yerel seçim sürecini genel seçim havasında geçirmiş ve koalisyon hükümetine karşı yönelttiği eleştiriler ise CHP'yi seçimlerde birinci parti ilan ettirmiştir.³⁴⁸ Yerel seçimlerden sonra Ecevit'in gösterdiği başarı MC Hükümeti'nin gideceği yönünde yorum yapmasına neden olmuş ve AP içerisinde bulunan milletvekilleri ile dolaylı veya da doğrudan yaptığı görüşmeler ise olumlu bir hava sergilemiştir.³⁴⁹ CHP'nin, AP'li milletvekilleri ile gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda 12 milletvekili AP'den ayrılmış ve CHP bu noktada hükümeti

³⁴⁴ Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası "MSP Örnek Olayı"*, 203.

³⁴⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 128.

³⁴⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 128.

³⁴⁷ Cumhuriyet, "AP ve CHP'de Yerel Seçim Öncesi Karışıklıklar Sürüyor", 11 Kasım 1977, 1.

³⁴⁸ Çağhan Uyar, Esen Ertuğrul, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Siyasal Modernleşme Açısından Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1978)", *Akademik Tarih ve Araştırmaları Dergisi*, 2/1(2020), 73.

³⁴⁹ Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, 200.

düşürme girişiminde bulunmaya başlamıştır.³⁵⁰ Hükümet bu süreçte istifasını vermemiştir. Bunun yerine CHP hükümetin düşürülmesi için bir gensoru vermiştir. 226 üzerinde güvensizlik oyu çıkması halinde hükümetin istifası gerekli görülmüştür.³⁵¹ Meclise sunulan gensoruda şu ifadeler yer almıştır,

1. Bu Hükümetin, Devleti parselleyen federatif bir hükümet biçimi olduğu belirlenmiş, bu hükümetin çelişkili durumu ile Devlet ve rejim bunalımı yarattığı ortaya çıkmış, bu hükümetle anarşinin önlenemeyeceği, ekonominin Millet yararına yönetilemeyeceği açıklık kazanmıştır.

4. Bu hükümetin beceriksizliği yüzünden yatırımlarda duraksamalar baş gösterdiği, üretimin ve gelişme hızının düşmekte olduğu, işsizliğin büyük bir hızla artmaya başladığı, yaşam pahalılığının halkı ezen boyutlara vardığı açıklanmış, hükümetçe hiçbir sağlıklı tedbir alınmadığı görülmüştür.

*5. Sorumsuz bir Devlet anlayışı içerisinde, sosyal ve ekonomik sorunlara çare arayacağı yerde, politik çıkarları daha önde tutan ve böylece özgürlükçü demokratik parlamenter rejimi tehlikelerle karşı karşıya bırakan bu hükümetin...*³⁵²

Demirel ise verilen gensoruda ki bilgilerin asılsız olduğunu iddia ederek, gensoruyu veren muhalefetinin asıl istediğinin İkinci Milliyetçi Cephe koalisyonunu ortadan kaldırmak olduğu ve AP'de gerçekleşen istifalardan faydalanarak hükümeti düşürmek niyetinde olduklarını belirtmiştir.³⁵³ Gensoru önerisi ile muhalefetin gerçekten istediği durum Demirel'in ifade ettiği gibi MC Hükümetine son vermek niyetinde olmuştur. Aynı gensoruda belirtilen ifadeler için Demirel'in asılsız dediği noktalar ise yukarıda ifade ettiğimiz gibi MC döneminde yaşanmış karmaşıklıklar olmuştur. Ekonomik sorunlar, Türk Lira'sının değerinin düşmesi, işsizlik, döviz sıkıntısı, siyasal şiddet, örgütlenme, işlenen cinayetler MC Hükümeti dönemine damga vuran süreçler olmuştur. Mecliste yapılan güvenoylamasında Demirel Hükümeti 218 güvenoyuna karşı 228 güvensizlik oyu alarak hükümetten düşmüştür ve MSP gitmeden

³⁵⁰ Nilay Kazdal, "Türkiye'de 1970 Sonrası Kurulan Koalisyon Hükümetlerinde Demokrasi Anlayışı", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 54.

³⁵¹ Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, 267.

³⁵² TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977, 72,73.

³⁵³ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977, 73.

önce asgari ücreti arttırarak yeni kurulacak Ecevit hükümetine bir darbe vurmak istemiştir.³⁵⁴

1978 yılına hükümete giren Türkiye’de 17 Ocak 1978’de AP’den ayrılan milletvekilleri ile DP’de bulunan Faruk Sükân ile anlaşılan Ecevit yeni hükümete kurmakla görevlendirilmiştir.³⁵⁵ CHP-MSP ortaklığından beri hedeflediği iktidarı Ecevit artık 1978’de kazanmıştır. Demirel’in hükümet bunalımının başladığını söylemesinin ardına Ecevit ise hükümet bunalımının MC iktidarının devrilmesinden sonra sona erdiğini bildirmiştir.³⁵⁶ Ecevit’in kazandığı zafer söylemini Emre, kapitalistlerin kurduğu bir hükümet ve AP’den gelen milletvekilleri ile kurulmuş olan bir hükümet değil, Ecevit ile holding sahipleri tarafından kurulan bir koalisyon hükümeti olarak dile getirmiştir.³⁵⁷ Her yoruma karşılık Ecevit hükümeti meclisten 229 kabul 218 ret oyu alarak hükümeti kurmuştur.³⁵⁸

CHP’nin kurmuş olduğu hükümet programını açıklayan Ecevit, ülkedeki anarşi, kardeş kavgası ve siyasi cinayetlerden bahsetmiş, ülkede barışı korumak adına yeni hükümetin gerekli çalışmaları yapacağını da belirtmiştir.³⁵⁹ Fakat Ecevit hükümetinin planlarını uygulama aşaması devam ettiği sıralarda ülkede meydana gelen sağ-sol kavgaları şiddetini daha çok arttırmış, hükümetin kurulduğu ilk 15 gün içerisinde siyasi davalardan kaynaklı 30 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁶⁰ Ecevit’in mecliste okuduğu programda ekonomi konusuna dikkat çekmiş, enflasyonun artması, ekonominin kötüye gidişi ile birlikte vatandaşın zor duruma düşmesinden bahsetmiş, ekonomi ve enflasyon üzerindeki politikalara ağırlık vereceğini belirtmiştir.³⁶¹ Fakat hükümetin ilk 3 ayına baktığımızda Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren meydana gelen en büyük devalüasyonlardan birisi Ecevit hükümeti döneminde yaşanmış, %30-38 oranına ulaşmış, 1 dolar, 25,50 Türk Lirasına ulaşmıştır.³⁶² İstanbul Üniversitesi’nde sağ ve sol kavgalarında şiddet artmaya başlamış, THKP-C üyesi olan yedi kişi yaralanmış, bir

³⁵⁴ Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*, 296.

³⁵⁵ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 168.

³⁵⁶ Hürriyet, “CHP, İktidarı Düşürdü”, 1 Ocak 1978, 1.

³⁵⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 141.

³⁵⁸ Hürriyet, “Hükümet Güvenoyu Aldı...”, 18 Ocak 1978, 1.

³⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.91, 12 Ocak 1978, 259.

³⁶⁰ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 625.

³⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.91, 12 Ocak 1978, 262.

³⁶² Tercüman, “%30-38 Devalüasyon”, 2 Mart 1978, 1.

polis memurunun kolu çıkmış, ülkücüler gözaltına alınmıştır.³⁶³ Yine aynı üniversitede öğrencilere bombalı saldırı yapılmış, bomba patlaması sonrası ateş açılarak olaylar sonrasında 5 ölü, 44 yaralı meydana gelmiştir ve olaylar sonrasında İstanbul Üniversitesi'nin süresiz kapatılmasına karar alınmıştır.³⁶⁴ Muş'ta, TİP'e ait bildiri dağıtan 21 yaşındaki genç, 3 ülkücünün ateş açması sonucu hayatını kaybetmiştir.³⁶⁵ Adana Eğitim Enstitüsü'nde tören hazırlıkları sırasında çıkan çatışmada 9 öğrenci yaralanmıştır.³⁶⁶ Nisan 1978'de Server Tanilli vurulmuş ve felç kalmıştır.³⁶⁷ Ülkede kontrolsüz sistem ilerlerken Ecevit ise İstanbul'da asayiş meselesi ile ilgili toplantı gerçekleştirmiş ve İstanbul'da ölen vatandaş sayısının önceki yıllara göre azaldığını dile getirmiştir.³⁶⁸ Konuşmayı destekleyen nitelikte ise yine İstanbul'un duvarlarına yazılan sloganların azaldığını da dile getirmiştir.³⁶⁹ 1977 senesinde 230'larda olan cinayetler, iki yıl sonra Ecevit döneminde 1200-1500 arasında kendisini göstermiştir.³⁷⁰ Abdi İpekçi'ye düzenlenen suikast ise büyük tepkilere neden olmuş, Ecevit ise İpekçi cinayetini demokrasiye ihanet ve Türkiye'nin saygınlığına karşı işlenen bir suç olarak ifade etmiştir.³⁷¹

Ecevit hükümeti döneminde ses getiren, 12 Eylül'e giden süreci hızlandıran 1978 Maraş Olayı yaşanmıştır. 19 Aralık 1978'de Maraş'ta başlayan olaylar 22-23 Aralık 1978'de artmış, şiddet olayları kontrol edilemez noktaya gelmiş ve 111 can kaybı yaşanmıştır.³⁷² Ülkede yaşatılmak istenen dinsel çatışmalarla Alevi-Sünni ayrımı doğurmuş, siyasal kutuplaşma yanında dinsel kutuplaşmalar kendisini göstermiştir. Şiddetle birlikte vatandaşların evlerine uygulanan yakma ve yağma faaliyetleri ile birlikte vatandaşlara geçici olarak çadırlar tahsis edilmiştir.³⁷³ MSP ve AP Genel Başkanları, Maraş'ta gerçekleştirilen katliamlar için Ecevit hükümetini suçlamış,

³⁶³ Tercüman, "İstanbul Üniversitesi Büyük Olaylarla Başladı", 2 Mart 1978, 1.

³⁶⁴ Milliyet, "Üniversiteden Çıkan Öğrencilere Bomba Atıldı: 5 Ölü, 5'i Ağır 44 Yaralı Var", 17 Mart 1978, 1.

³⁶⁵ Milliyet, TİP'in Bildirilerini Dağıtan Bir Genç Öldürüldü", 18 Nisan 1978, 1.

³⁶⁶ Milliyet, Adana Eğitim Enstitüsü'nün Açılışında 4'ü Ağır 9 Öğrenci Yaralandı", 18 Nisan 1978, 1.

³⁶⁷ Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, 121.

³⁶⁸ Tercüman, "Ecevit İstanbul'da Ölü Sayısı Geçen Yıla Göre Azaldı", 9 Ağustos 1978, 1.

³⁶⁹ Tercüman, "Ecevit İstanbul'da Sokak ve Duvar Eylemleri Azaldı", 11 Ağustos 1978, 1.

³⁷⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 301.

³⁷¹ Milliyet, "Evine Giderken Silahlı Saldırıya Uğrayan Abdi İpekçi Öldürüldü", 2 Şubat 1979, 1.

³⁷² Arcayürek, *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*, 123.

³⁷³ Cumhuriyet, "Maraş'ta Ölü Sayısı Artıyor", 25 Aralık 1978, 1.

hükümetin gitmesi gerektiği bildirilmiştir.³⁷⁴ Maraş'ta gerçekleşen katliamlar sonucunda birçok bölgede sıkıyönetim kararı uygulanmış, mahkemelerde ise 800 sağ grup ve ülkücüler ile ilgili davalar açılmıştır.³⁷⁵

Ecevit'in ülkede geliştirmek istediği ekonomi politikası beklediği düzeyde ilerleyememiş, ülkede gerçekleşen dört büyük ekonomik sorundan birisi haline gelmiştir. Döviz olmadığı için petrol tedarik edilememiş, evler ısıtılamaz noktaya ulaşmış, benzin almak için kuyruklar oluşmuş, ulaşım sağlanamaz noktaya gelmiş, fabrikalar kısıtlı imkânlar ile çalışmaya başlamıştır.³⁷⁶ Aynı zamanda ülkede oluşan anarşi ve siyasal cinayetler kontrol edilemeyecek noktalara ulaşmıştır. Ecevit'in iktidarı ile ilerleyen bu süreci Ecevit'in kontrolsüz politikaları şeklinde yorumlamaktan ziyade, MC'den CHP'ye miras kalan bir dizi sorun şeklinde yorumlamak daha uygun olmuştur. Ekonomik gelişmelerin yanı sıra anarşinin bu kadar tırmanması ile ilgili olarak Emre, sağ-sol kavgalarında Ecevit'in solu desteklemesinden bahsetmiştir.³⁷⁷ MSP'nin hükümette bulunduğu dönemlerden farklı bir hareket yaşamayan Ecevit hükümeti dönemini taraf tutmakla suçlamış, MSP'nin iktidarda bulunduğu dönemlerde bu denli olaylarla karşılaşmadığını belirtmiştir.

Ecevit hükümetinin Konya'da Motor Sanayi ile uygulamak istediği özel sektöre dönüştürme planı MSP kanadında büyük bir tepkiye neden olmuştur. Erbakan ve Emre'nin görüşmeleri sonucunda meclise konu ile ilgili gensoru önergesi verilme fikri ortaya atılmışsa da bu durum yerine CHP içerisinde milletvekilleri ile görüşerek durumu halletme yoluna gitmişlerdir. CHP içinden 70 milletvekilinin MSP ile aynı görüşte olması Ecevit'i hükümet düşmesi konusunda tedirgin etmiş ve özel sektör ile ilgili maddenin kaldırılması ile MSP tarafından sorun çözülmüştür.³⁷⁸ MSP'nin ağır sanayi konusunda CHP ile koalisyon yaptığı dönemden itibaren dikkatli bir şekilde ilerlemesi, MC hükümetlerinde de aynı politikada devam etmiş, Ecevit'in gerçekleştirdiği özel sektör ifadesi ise Milli Görüş'ün yıllardır engellemek için çaba gösterdiği, duvarlar ördüğü kapitalizm fikrinin yeniden canlanması olarak ifade edilmiştir. Özellikle Dördüncü Beş Yıllık Plan'da manevi kalkınma maddesinin

³⁷⁴ Cumhuriyet, "Katliam Tüm Yurtta Nefretle Karşılandı", 25 Aralık 1978, 1.

³⁷⁵ Bedriye Poyraz, "Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları", *Kültür ve İletişim*, 16/1(2013), 27.

³⁷⁶ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, (İstanbul: Karacan Yayınevi, 1984), 71.

³⁷⁷ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 153.

³⁷⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 143-147.

eklenmesi için çaba harcamasının ardından Ecevit'in bu maddeyi de veto etme çabası MSP kanadında tepkilere neden olmuştur. Emre, ağır sanayi politikasının engellenmesi ve Konya Motor Sanayi üzerinde uygulanan politikaları emperyalizme, Siyonist ve masonik hareketlere dayandırarak şu şekilde açıklamıştır,

...Emperyalistler uyguladıkları politikalarla bir taraftan bizim gibi ülkelerin ağır sanayie ve ileri teknoloji gelişmelerine uzak kalmasını sağlarken, diğer taraftan da sömürülen ülkelerin, bir israf ve bir aşırı tüketim toplumu olmalarını istiyorlar... Gerçi eskisi gibi işgal ordularıyla sömürdükleri ülkelere el koymuyorlar ama o ülkelerin yöneticilerinin kendi isteklerine bilerek veya bilmeyerek boyun eğecek kafa yapısına sahip kimselerden teşkil edilmesini sağlayarak bu işi beceriyorlar... daha önce de dünyayı saran Siyonist ve Masonik gizli teşkilatlar, onların yan kuruluşları, bir ülkeyi sömürtecek kafa yapısındaki kadroların o ülkede iş başına getirilmesinde büyük rol oynuyorlar³⁷⁹

Emre, Ecevit hükümetinin kurulmasından itibaren “dış güçler” kavramı üzerinde yoğun olarak durmuş, kurulan hükümetin MC Hükümeti'nin başarısızlığı olarak değerlendirmemiş, aksine MC Hükümeti'nin ilerleyen şartlarda daha iyi imkânlarla devam etme durumu olabilirken bunun sağlanmadığı yönünde ifadelerde bulunmuştur.³⁸⁰ MSP'nin kurulduğu ilk günden itibaren batılı devletler ve Türkiye'de ki siyasal çevrenin MSP'nin iktidarda olmasını istemediğini belirten Emre, buna rağmen 1970'ler içinde üç hükümet döneminde de yer almıştır. Bahsedilen dış kuvvetlerin MSP'yi istememesi ise Erbakan özelinde değerlendirilebilecek tutumda Emre'nin ifade ettiği şekilde gerçekleşmiştir. Birand'ın aktarmış olduğu bilgi doğrultusunda batı ülkesinde iletişime geçilen herkesin Erbakan'dan bahsetmesi dikkati çekmiş ve Erbakan'ın iktidarda bulunmaması gerektiği dile getirilmiştir. Erbakan'ın batı ile yakınlaşmaması ve batı ile yakınlaşmak isteyen Demirel'i ise Erbakan'ın durdurması Batı ile ilişkilerin olumsuz yönde ilerlemesini ve Batı'nın da MSP'ye karşı olumsuz bir tavır sergilemesine neden olmuştur.³⁸¹

³⁷⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 149.

³⁸⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 136-148.

³⁸¹ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, 50.

3.4.VI. Demirel Hükümeti

Ecevit'in Ocak 1978'de kurduğu hükümet başarısız bir dönem geçirmiş ve iktidarda daha fazla kalamamıştır. 1979'un ekimine kadar dayanabilen Ecevit hükümeti döneminde, siyasal şiddet önlenememiş, ekonomik politikaları istediği doğrultuda ilerleyememiş, ordu ise terör ve Kürt hareketlerine karşı Ecevit'in tavrını daha yumuşak bulduğu için de hükümete karşı iyi bir izlenim sergilememiştir.³⁸² Ecevit hükümetinin başarısızlığı yeni bir Demirel hükümetini doğurmuştur. Anarşinin tırmandığı dönemlerde dört farklı hükümet dönemi gören Türk siyasi hayatında siyasal şiddet kontrol altına alınamamıştır. Yaşanan cinayetler bir önceki sene yaşanan cinayetlerden daha fazla kendisini göstermiştir. Demirel'in tek başına hükümet kurması ile ilgili olarak MSP ve MHP'nin Demirel'i dışarıdan destekleyerek iktidara getireceklerini, fakat bu sırada Demirel'in hükümet başındayken herhangi bir şekilde bir hata yapmamasını gerektiğini Emre ifade etmiştir.³⁸³ Kurulan iki koalisyon döneminde de ortak olan partilerin birbirlerini destekleyen tutumuna karşılık Emre'nin kurulan yeni Demirel hükümetini değerlendirmesi ise daha katı bir ifade şeklinde olmuştur.

Emre'nin yeni kurulan Demirel hükümet ile ilgili ifadeleri şu şekilde olmuştur,

*Bu şartlar altında belki de başka bir lider iktidar olmak istemezdi. Benim mantığıma göre ise en doğrusu buydu. Ama pehlivanımız soyundu peşrev yapmaya bile başladı. Haydi bakalım kendini göster, bu işlerin üstesinden gel. Gelirsen ne ala, elbette bütün milletin gözbebeği olursun ama beceremezsen milletin karşısında Sayın Ecevit'in balonunun söndüğü gibi senin de balonun söner...*³⁸⁴

Emre'nin MSP kadrosu adına Demirel'i destekleyeceğini belirten ifade kullanmasına karşılık bunun yanında kurulacak yeni hükümete yeterince bir güven içinde olmadığını da ifadelerinde belirtmiştir. Özellikle anarşi ve ekonomik sorunların yoğun olarak yaşandığı dönemi dikkate alarak Demirel hükümetinden farklı başka bir hükümetin de bu süreçte bir başarı sağlayamayacağını belirtmiştir. Demirel hükümeti Ecevit hükümetinden farklı bir süreçte ilerleyememiştir. Ekonomik sorunlar için IMF ile görüşme sağlanmış, devalüasyon oranı yüzde kırk oranının beklenmiş, kamu ürünlerine

³⁸² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 300.

³⁸³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 156.

³⁸⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 156.

ise zam yapılacağı kararı alınmıştır.³⁸⁵ Ecevit, hükümet ile ilgili eleştiriler yaparken ekonomik sorunların temel nedeninin Demirel'in geçmişte uyguladığı yanlış politikalar sonucunda doğduğunu belirtmiş, petrol konusunda ise dünyada en çok Türkiye'nin etkilenmesini yine Demirel hükümetine bağlamıştır.³⁸⁶ Demirel ise yapılan eleştirilere karşı olarak "Biz fevkalâde hal hükümetiyiz. Bu fevkalâde hali yaratanların bize 15 gün sonra taş atmasının bir mantığı yok"³⁸⁷ ifadelerini kullanmıştır. Emre ise ekonomik sorunları Erbakan'ın başbakan yardımcılığından ayrılmasından sonra Demirel'in IMF ile yakınlaşmasından kaynaklandığını dile getirmiştir.³⁸⁸

Demirel hükümetinin ekonomik politikalara uygun çözümler üretememesi, can kayıplarının durmaması ve Avrupa'daki işçilerin gönderilmeye başlanması üzerine yeni iş alanlarının oluşmamasıyla birlikte Demirel hükümetine artık farklı problemler doğmaya başlamıştır.³⁸⁹ 24 Ocak 1980'de ekonomik tedbirleri sağlamak amacıyla kararlar yayınlanmış, devalüasyon ilk görüşmeleri sağlamış ve Türk Lirası, ABD doları karşısında düşüşü uğrayarak 1 ABD doları 70 Türk Lirasına ulaşmıştır.³⁹⁰ 24 Ocak Kararları ile beraber kısa sürede ekonomik sorunların düzenlenmesi, uzun sürede ise Türk ekonomisinde ihracata dayalı bir ilerleme ve gelişme sağlayarak düzenlenmek istemiş fakat 12 Eylül 1980'de ordunun yönetimden memnun olmaması üzerine gerçekleştirdiği darbe sonucunda uygulama alanı oluşmamıştır.³⁹¹

Anarşi olaylarında da düzen sağlayamamasını Emre ise şu şekilde yorumlamıştır

...Anarşi almış başını gidiyordu, tırmanıyordu. Sanki Demirel'in politikası anarşi yangınına su yerine benzin sıkmaktı. Bu devrede anarşi ile enflasyon adeta bir yarışma içindeydi...

³⁸⁵ Cumhuriyet, "IMF ile Uzlaşıldı: Devalüasyon kesin", 15 Aralık 1979, 1.

³⁸⁶ Cumhuriyet, "Ecevit: "Hükümetin Ömrünün Uzun Olacağını Sanmıyorum,"", 15 Aralık 1979, 1.

³⁸⁷ Cumhuriyet, "Demirel: "Ecevit Bize Tanklar Dolusu Fuel-Oil Bıraktı da İçtik mi Onu?,"", 15 Aralık 1979, 1.

³⁸⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 157.

³⁸⁹ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 626.

³⁹⁰ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 310.

³⁹¹ Muharrem Doğançay, "Neoliberal Kuram Bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları", içinde *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, editör Şirin Atakan Duman, (Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları), 155.

*Elbette anarşi artacaktı. Çünkü Demirel, İç İşleri Bakanlığı AP'de olmasına rağmen sağcı militanları emniyet kadrolarına yerleştiriyor veya yerleştirilmelerine seyirci kalıyordu.*³⁹²

Demirel'in emniyet içlerine yerleştirdiği sağ militan kavramı ile ilgili yine Emre'nin aktardığı bilgiye göre MSP Kars İl Başkanı Ferzende Öztürk'ün, Emre ile iletişime geçerek AP'li İçişleri Bakanı'nın Kars'a iki ülkücü komiser atadığı, gelen komiserlerin ise CHP'lilerin evlerine ateş açtıklarını, CHP'li gençlerin ise bu durum karşısında Dev-Genç'e üye olduklarını belirtmiştir.³⁹³ Demirel'in ülkücü komiserleri Kars'a ataması, MHP'nin desteklemesini sonucu AP'nin uyguladığı karşılıklı politikadan doğmuştur. Bunun yanında MC hükümeti iktidarda olmasa dahi varlığını Demirel tek başına üstlendiği hükümet döneminde uyguladığı politikalarla göstermiştir.

3.5.MSP'nin Kudüs Mitingi

1980'li yıllarda İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi dünya gündeminde büyük bir sarsıntı yaratmıştır. Kudüs'ün üç büyük din için olan önemi İsrail'in işgali ile birlikte dünya kamuoyunda bir tepkiye neden olmuştur. Konu ile ilgili BM Güvenlik Konseyi, İsrail'in Kudüs üzerinde uyguladığı tutumu uluslararası alanda benimsenen hukuk kurallarının ihlal edildiği şeklinde yorumlamıştır.³⁹⁴ Dünyada tepki ile karşılanan Kudüs olayında, Türkiye'de bu duruma en çok tepki gösteren ise MSP olmuştur. Emre'ye göre İsrail'in hareketi İnsan Hakları Beyannamesi'ne, BM'ye, Hristiyan toplumuna karşı gerçekleştirilmiş olan bir hareket olmuştur.³⁹⁵ Konu ile ilgili MSP'nin tepkisine karşılık, AP Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in Kudüs sorunu hakkında bir yorum yapmamış olması MSP kanadını rahatsız etmiştir. MSP'nin Kudüs konusunda bir savunma yapması parti için dini bir görev olarak yorumlanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın ise konu hakkında yorum yapmaması, Hayrettin Erkmen üzerinden yorumlanmaktan farklı olarak AP üzerinden yorumlanmıştır. MSP kanadı Erkmen aleyhinde bir gensoru önergesi hazırlayarak, İsrail ile ilişkilerin kesilmesi yönünde talepte bulunmuş, meclise AP kanadından hiçbir milletvekilinin gelmemiş olması MSP için durumu kolaylaştırmıştır. AP milletvekillerinin gelmemiş olmasını Emre, masonlar

³⁹² Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 159.

³⁹³ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 159-160.

³⁹⁴ Malike Bileydi Koç, "İsrail Devleti'nin Kudüs'ü Başkenti İlan Etme Kararının Türk Basınında Yansımaları", *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 5/15(2019), 1426.

³⁹⁵ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 183

arasındaki bağların zayıflığı şeklinde yorumlayarak AP kanadı da eleştirmiştir. Mecliste yapılan oylama sonucunda Feyzioğlu hariç diğer milletvekillerinin ortak bir karar etrafında buluşması ile Erkmen, Dışişleri Bakanlığı görevinden alınmıştır.³⁹⁶

MSP benimsemiş olduğu Milli Görüş Hareketi felsefesi etkisi İslamcı bir anlayış benimsemiş olması Kudüs konusunda bir hassasiyet oluşturmuştur. Özellikle hareketin başlangıcından itibaren MGH kadrosunun Batı'ya karşı olan tutumu, Orta Doğu Devletleri ile daha yakın ilişki kurmak istemesi, maddi kalkınma yanında manevi kalkınmaya öncelik vermesi hareketin Kudüs konusundaki duruşunu da açıklar nitelikte olmuştur. İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesini protesto etmek amacı ile 6 Eylül 1980 tarihinde Kudüs Mitingi yapılması kararı alınmış ve mitingin hareket noktası olarak Konya seçilmiştir.³⁹⁷

6 Eylül 1980 günü yapılan yürüyüş için Türkiye'de Yarin isimli gazetenin paylaştığı haberde yürüyüş şu ifadelerle dile getirilmiştir,

*MSP tarafından düzenlenen <<Kudüs ve Milli Gençlik günü yürüyüş ve mitingi>> cumartesi günü 100 binlerce İslâmıcı Gençliğin katılması ile yapılmıştır. Cumartesi günü şehrimiz sabahtan itibaren bir bayram havasına bürünmüş ve çeşitli kentlerden gelen İslâmıcı – Akıncı Gençlerin Kelime-i Tevdih bayrakları ile yürümeleri şehre değişik bir hüviyet kazandırmıştır...*³⁹⁸

Erkmen'in Dışişleri Bakanlığı görevinden düşürülmesinin ardından Konya'da düzenlenen miting ve mitingde dile getirilen sloganlar tepkiye neden olmuştur. Emre, Konya'da bir mitingin meydana gelmesinin gerekli olmadığını, Erkmen'in bakanlıktan alınmasının Siyonist ve Mason çevrelerine karşı bir darbe teşkil ettiğini ve düzenlenen mitingin tepkiye neden olabileceğini belirtmesine rağmen 6 Eylül 1980'de miting tertip edilmiştir.³⁹⁹ Düzenlenen mitinge 100 binlerce İslamcı kesimin katılmış olması Erbakan'ı bu noktada güçlü bir konuma getirmiştir. Erbakan'ın mitingde Kudüs için bir cihad ilan etme sözü ise mevcut kitleyi daha fazla harekete geçirmiştir.⁴⁰⁰ Emre mitinge

³⁹⁶ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 183-185.

³⁹⁷ Ferudun Ata ve Nazife Karakaya, "Milli Selamet Partisi'nin Konya'daki Kudüs Mitinginin Basına Yansımaları", *Tarihin Peşinde / Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0/24(2020), 90.

³⁹⁸ *Türkiye'de Yarin*, "Yürüyüş ve Mitingde İsrail, ABD, ve SSCB Bayrakları Yakıldı...", 8 Eylül 1980, 1.

³⁹⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 188.

⁴⁰⁰ *Türkiye'de Yarin*, "Müslümanların İlk Kiblesi Olan Kudüs İçin CİHAD İlân Ediyoruz.", 8 Eylül 1980, 1.

sağlık sorunlarından kaynaklı olarak katılamamıştır. Emre, mitingin dönemin şartları için uygun olmadığını ifade etse de gerçekleştirilen mitingin toplumun gerçek kimliğine, benliğine dönmesini sağladığını da belirtmiştir.⁴⁰¹

Mitingden önce MSP kadrosu valilikten gerekli izinleri alarak mitingi tertip etmesine rağmen mitingde istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Farklı kıyafetler ile mitinge gelmiş, eski Türkçe ile pankartlar hazırlanmış, İstiklal Marşı söylendiği esnada mitinge katılan bir kesim ayağa kalkmamıştır.⁴⁰² Kudüs Miting’inde yaşanan olaylar Türkiye’nin laiklik anlayışına karşı oluşan bir miting haline dönüşmüştür. Mitingde dile getirilen “Kudüs Yahudiye mezar olacak”, “Kudüs bizim malımız feda olsun kanımız”, “Cihada hazırız”, “Öl de ölelim vur de vuralım”⁴⁰³, “Dinsiz devlet, Yıkılacak Elbet”, “Şeriat İslâm’dır, Anayasa Kur’an”, “Şeriat hakkımız, Söke söke Alırız”⁴⁰⁴ ifadeleri tepkileri daha da arttırmıştır. Bu durum MSP kadrosunu rahatsız eden bir sürecin içine dâhil etmiştir. MSP’ye karşı olumsuz bakan belli bir cenah, mitingle birlikte MSP’nin laikliğe karşı tutumda olduğunu daha çok hissetmeye başlamıştır. Darbe planları yapan ordunun ise eline güçlü bir neden geçmiştir. Ordu ve Türk kamuoyunda Kudüs Mitingi tepkilere neden olsa da İslam kamuoyunda destekle karşılanmıştır.⁴⁰⁵

Askeri müdahalelerin nedeni olarak temelde İslamcılık tehlikesi olmuştur. Fakat 1980 Darbesi’ni sadece İslamcı bir hareketin doğuşundan kaynaklanmamış, 1970’li yıllarından başından itibaren hem siyasi anlamda, hem de sosyo-ekonomik anlamda meydana gelen karışımın bir doğuşu olmuştur.⁴⁰⁶ 6 Eylül 1980’de ise MSP tarafından düzenlenen Kudüs Mitingi ise ordu tarafından iyi bir şekilde karşılanmamıştır. Darbe sonrasında ilk basın toplantısı düzenlenmiş, yerli ve yabancı basın mensuplarının yer aldığı toplantıda Evren, askeri müdahalenin olmasında bardağı taşıran son damlanın Konya’da gerçekleştirilen Kudüs Mitingi olduğunu dile getirmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 188.

⁴⁰² Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 189.

⁴⁰³ *Türkiye’de Yarın*, “Yürüyüş ve Mitingde İsrail, ABD, ve SSCB Bayrakları Yakıldı...”, 8 Eylül 1980, 1.

⁴⁰⁴ Aydın ve Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, 317.

⁴⁰⁵ Talip Tuğrul, “Milli Görüş Mefkûresinde İslâm Birliği ve D-8 –Teori ve Pratik–”, *Din ve Bilim / Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2/2, 36.

⁴⁰⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 307.

⁴⁰⁷ *Yeni Konya*, “Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Evren: Konya Olayları Bardağı Taşıran Son Damladır., dedi”, 17 Eylül 1980, 1.

3.6.12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

Ülkede yaşanan sorunların kontrol altına alınmaması ordunun tepkisine neden olmuştur. Durdurulamayan cinayetler, şehirlerde yaşanan katliamlar, sağ-sol kavgaları yanında mezhepsel çatışmaların da yaşanması, ekonomik sorunların artması ile beraber Kenan Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e ülkenin düzene girmesi, kontrol altına alınması için bir muhtıra vermiştir. Emre'nin muhtıra ile ilgili yorumu meclis ve parti içindeki milletvekillerinden daha farklı olmuştur. Emre'ye göre Evren'in böyle bir muhtıra yayınlaması, ülkedeki huzursuzluktan ziyade kişisel olarak algılanmış ve yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kenan Evren'in kendisini Cumhurbaşkanı seçtirmek için böyle bir muhtıra verdiği yönünde olmuştur.⁴⁰⁸ Evren'in vermiş olduğu muhtıra Emre'nin öngörüsünü doğru çıkartmıştır. Aynı zamanda muhtıra 20 yıl sonra Türk demokrasisine gerçekleştirilebilecek ikinci darbenin de yaklaştığını göstermiştir.

Ahmad'ın ifadeleri 12 Eylül'e giden süreci açıklamıştır,

*Türk kamuoyunun politikacılara artık tahammül edemeyişini ve yaşadığı düş kırıklığını anlamak kolaydır. Terörizmin – Demirel'in azınlık hükümeti döneminde 1.500 ölü- artan işsizlik ve yükselen enflasyonla birlikte yaşanan ekonomik durgunluğun, görünüşte sadece küçük meselelerle uğraşan politikacıları rahatsız etmediği görülmüyordu. Siyasal şiddetin arkasında Hareket Partisi'nin olduğunu herkes biliyor, ancak hükümet bu partinin desteğine ihtiyaç duyduğu için bu konuda soruşturma yapamıyordu...*⁴⁰⁹

Darbeden iki gün önce 10 şehirde silah ve bombalı saldırılar sonucunda 27 vatandaş hayatını kaybetmiştir.⁴¹⁰ 12 Eylül 1980'e gelindiğinde ise TSK, İç Hizmet Kanunu'nun vermiş olduğu yetkiyi dayanarak yönetimi ele geçirmiştir.⁴¹¹ Yöneticilerin artık ülkedeki huzuru ve refahı sağlayamaması üzerine, daha fazla cinayet gerçekleşmemesi ve kan akmaması için ordu darbe gerçekleştirmiştir. Ordunun gerçekleştirdiği darbe şiddet kullanılarak, şiddetin ortadan kaldırılması için yapılmış bir hareket görüntüsü vermiştir. Darbe ile beraber siyasal partilerin kapatılması kararı alınmış, sıkıyönetim ilan edilip, yurtdışına çıkışların yasaklandığı bir politika

⁴⁰⁸ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 160-164.

⁴⁰⁹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 249-250.

⁴¹⁰ Milliyet, "Mersin'de Sinema Kuyruğu Tarandı: 4 ölü. Siirt'te Çuval İçindeki Bomba Patladı: 6 Ölü", 11 Eylül 1980, 1.

⁴¹¹ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 627.

uygulanmaya başlamıştır.⁴¹² Yurt dışında çalışmakta olan işçi ve turistler yasaklar kapsamında tutulmamış, MİSK ve DİSK’e ait bulunan sendikaların çalışmaları ise iptal edilmiştir.⁴¹³

Siyasi partilerin tutuklanmaları ile ilgili Emre şu bilgileri vermiştir,

MSP-CHP-AP-MHP liderleri 12 Eylül gecesi evlerinden alınmıştı. Necmettin Bey ile Türkeş, İzmir yakınında İğneada’da bir askeri dinlenme tesisinde, Ecevit ile Demirel ise Hamzakoy’daki başka bir dinlenme tesisinde gözaltına alınmışlardı...

*Necmettin Bey’den duyduğuma göre, Alpaslan Türkeş Bey İğneada’da beraberlerken, yeniden siyasi hayata geçilirse kendisinin parti kurdurmayacağını, bütün takımıyla beraber Milli Görüş kadrosuna katılacağını söylemiş. Sölemiş ama siyasi hayata imkan bulunca bu söz unutulacak, hatta hatta MÇP’nin başında bulunan Abdülkerim Doğru Bey, 1987 seçimlerinden önce Refah ile MÇP’yi birleştirmeye samimi olarak teşebbüs ettiği esnada Abdülkerim Bey başkanlıktan düşürülecektir.*⁴¹⁴

Türk toplumu 12 Eylül’ün ilk günlerinde anarşinin, cinayetler ve kardeş kavgasının sona erdiği düşüncesi Evren’e karşı hayranlık beslemiştir.⁴¹⁵ Fakat ilerleyen süreçte toplumun kurtarıcı olarak baktığı ve değerlendirdiği Evren ve 12 Eylül Darbesi, Türk toplumunda önemli sorunlara neden olmuştur. Toplumun öncelik olarak böyle bir tepki vermesi haklılık da göstermiştir. 1970’li yılların ortasından itibaren ülkede meydana gelen karışıklık, şiddet ve ekonomi konusunda yaşanan sorunların halledilememesi orduya karşı umutlu bir bakışa neden olmuştur. Evren, darbe sonrasında yeni anayasa hazırlıklarına başlanacağını, bunun yanında seçim ve partiler kanunu hakkında çalışmalara başlanacağını belirtmiş, demokratik, laik, hukuk ve sosyal devlet anlayışına uygun bir devlet yönetimi meydana geleceğini belirtmiştir.⁴¹⁶ Darbe sonrasında yeni bir hükümetin faaliyet gösterebileceği süreye kadar yasama ve yürütme

⁴¹² Ayşe Küçük, “Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası”, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3/4 (2019), 26.

⁴¹³ Hürriyet, “Ordu Yönetime El Koydu”, 12 Eylül 1980, 1.

⁴¹⁴ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 205.

⁴¹⁵ Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat: 04.00*, 301.

⁴¹⁶ Tercüman, “Yeni Anayasa Hazırlanacak”, 13 Eylül 1980, 1.

organları, Evren başkanlığında kontrol edilen Kara, Deniz, Hava Kuvvet Komutanları ile MGK tarafından yönetilen bir kurul tarafından kontrol edilmesi kararı alınmıştır.⁴¹⁷

Sıkıyönetim mahkemelerinde ilgilenen ve sonuçlanan dosyalar 8.000 civarında olmuş, 5695 kişi tutuklanmışken, 14,861 kişi tutuklanmıştır.⁴¹⁸

3.7.Süleyman Arif Emre Ekseninde 12 Eylül Süreci

12 Eylül'e giden süreçte yukarıda da belirtildiği gibi ülkede meydana gelen anarşi hareketinin artması ve ekonominin kontrol edilememesinin yanında Emre'ye göre Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığında bulunma isteğinin varlığı da etkili olmuştur. Ordunun siyaset dışında hareket etmesi gereği Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan bir politika olmasına rağmen, yine Cumhuriyet kadrosunun ordu içinden çıkmış olması ve asker kökenli olması, 27 Mayıs sürecinden itibaren de ordunun varlığını hissettirmesi 12 Eylül hareketine de güç kazandırmıştır. Askerin ordudan ayrılarak demokrasi ve huzur getirme ifadesi Türk toplumu ve siyaseti üzerinde yaralar kapatmak istemesine karşılık yerine yeni yaralar da açmıştır. Kontrol altına alınmak istenen sağ-sol kutuplaşması ise darbe sonrasında kendisini daha derinden hissettiren bir süreç içine girmiştir.

Emre, 12 Eylül yaşanmadan önce ordunun vermiş olduğu muhtıranın dikkat edilmesi gereken bir bildiri olduğu ve bu muhtıra ile darbenin yaklaştığını da ifade etmiştir. Gerekli önlemlerin alınmamış olmamasının yanı sıra Türk siyasi kültürü içinde ise orduya karşı gelememe ise süreci hızlandırmıştır. Siyasi parti liderlerinin teker teker tutuklanmasının ardından Emre, süreci bildiği için ve evlere baskın yaparak cezaevine götürülmek istemediği için kendisi Merkez Komutanlığı'na gitmiştir.⁴¹⁹ Emre'nin bulunduğu Kızıldere Cezaevi'nde süreç Lütfi Doğan'ın hocalığında namaz kılınması ve hadis dersleri alınması, dava süreci için hazırlık ve çalışmalar yapılması, Farisice dersleri alınması ve yine Farisice şiirler ve bu şiirleri dinleme ve tercüme etme şeklinde geçmiştir. Alınan dersler, okunan dualar bir program halinde eski İç İşleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk tarafından kontrol edilmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁷ Milliyet, "Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı", 13 Eylül 1980, 1.

⁴¹⁸ Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 629.

⁴¹⁹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 206.

⁴²⁰ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 212-216.

Emre'nin bulunduğu Kızıldere Cezaevi'nde MSP kadrosundan eski milletvekillerinin de varlığı Emre için umut kaynağı da olmuştur. Cezaevinde gerçekleştirilen dini dersler ise MGH'nin ülke içinde gerçekleştirmek istediği manevi hareketinde bir göstergesi olmuştur. MSP'nin kuruluşundan itibaren dini söylemlerde bulunması ve Konya'da gerçekleştirdiği Kudüs Mitingi orduyu rahatsız eden tutumlar içinde olmuştur. Darbe sürecinde ise en çok dikkat edilen parti MSP olmuştur.

Kenan Evren'in MSP'ye karşı tutumunu Emre şu şekilde dile getirmiştir,

...Evren Paşa hemen halka her hitap edişinde sözü bizlere getiriyor, cezalandırılacağımızı ilan eyliyordu. Öyleyse mutlaka bir suç ihdas edip MSP lideri aleyhinde bir dava açılmalıydı... Bu iş için parti genel merkezimiz dahil teşkilat kademelerinin bütün lokal ve binaları tekrar tekrar aranmıştı. Ciddi bir delil elde edilememişti...

*Bununla yetinilmemiş, bütün vatan sathında nerede dini gayeler için kurulmuş bir dernek, vakıf varsa bizimle alakalı olsun olmasın onlar da aramaya tabi tutulmuştu. Böylece 5 bine yakın arama zabtı getirilmişti. Hepsinde de biz aklanıyorduk...*⁴²¹

MSP'ye karşı uygulanan politika, yine MSP'nin kendi gerçekleştirmiş olduğu sürecin doğurduğu bir politika olmuştur. Partinin ve hareketin İslami söylemi siyasete taşınması MGH'nin 1970'ten itibaren Türkiye'de siyasal İslam hareketine güç kazandırmış, özellikle 1979'da İran'da meydana gelen İslam Devrimi ise Milli Görüş için bir umut kaynağı da doğurmuştur. Umut kaynağını ise 6 Eylül 1980'de gerçekleştirilen Kudüs Mitingi'nde sergilenen İslamcı hareket ile kendisini açığa vurmuştur.⁴²² Mitingde yukarıda ifade edilen İslamcı söylemler, Türkiye'de gücünü kaybetmemesi için uğraşılan ve özellikle ordu nezdinde korunan laiklik ve Atatürk politikasına aykırı söylemler olmuştur. Bu noktada ordunun her dini yapı ve vakıflarda MSP etkisinin aranması ise yine MSP ekseninde yansıtılan siyasal İslam politikasının etkisinin yansıması olmuştur.

Emre'nin tutuklu olduğu süre içinde ifadesinin alınması Mamak Mahkemesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada Emre'ye karşı yöneltilen soru Atatürk'e karşı

⁴²¹ Emre, *Siyasette 35 Yıl (3)*, 221.

⁴²² Resul Türk, "Türkiye'de Siyasal İslamın Partileşme Faaliyetleri: Milli Görüş Partileri Örneği", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 76

neden düşmanlık besledikleri ve Atatürk'e karşı olan mesafeli duruşları olmuştur.⁴²³ Milli Görüş Hareketi'nin kendisini resmileştirdiği günden itibaren açık bir Atatürk karşıtlığı dile getirilmemiştir. Hareketin ve hareket kadrosunda aktif olan Emre'nin dile getirdiği İslami söylemin laikliğe karşı olması, oluşturulan seküler toplum anlayışının MSP'nin ifadeleri ile ters düşmesi laikliğe aykırılık yanında Atatürk düşmanlığı olarak da algılanmıştır.

3.8. Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Sosyolojik Yapı

Toplumsal değişme nedenlerini oluşturan anlayışlar, toplumun geleneksel anlayışına dayanarak, bu anlayışa karşı meydana gelen bir değişim, bir yeniden yapılanma olarak karşımıza çıkmıştır.⁴²⁴ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kaybedilen topraklar, dışarıya kapalı bir politika izlemesi, Batı'nın gelişimine karşılık Osmanlı Devleti'nde sosyo kültürel açıdan ilerlemenin meydana gelmemesi, Osmanlı aydınları içinde bir değişime gidilmesi yönünde harekete neden olmuştur. Devletin çöküş mücadelesinden kurtuluş çabaları XIX. yüzyıla dayanıyor olsa dahi 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in İlanı, Osmanlı Devleti ve toplumunda değişimler hissedilmeye başlamıştır. Meşrutiyet'in getirdiği değişim öncelikle devlet kademesinde başlamış, önemli devlet adamları bulundukları mevkilerden alınarak siyasal hayattan uzaklaştırılmak istenmiş, Abdülhamit'in hafiyelerine ve yolsuzlukları ile bilinen devlet adamlarına ise tepkiler kendisini göstermiştir.⁴²⁵ Değişimin devlet kademesinden başlaması yapılacak olan yeniliklerin önünde bir engel barındırmama çabasından kaynaklanmıştır.

Meşrutiyetçiler, devlet kademelerinde başlattığı değişimi topluma da yansıtmış, kadın ve aile üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kadın ve aile hakkında yapılan çalışmalar İslamcı kesim üzerinde bir rahatsızlığa neden olmuş, dinden ve şeriatından uzaklaşıldığı belirtilmiş, buna örnek olarak ise sokaktaki bazı kadınların kullandıkları peçeleri kullanmamaya başlaması ve sokakta yanlarında erkek ile beraber yürümesi olmuştur.⁴²⁶ İslam'ın sert kurallarının yanında Müslüman toplumun kadına

⁴²³ Emre, *Siyasette 35 Yıl* (3), 222.

⁴²⁴ Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, "Sosyoloji ve Toplumsal Değişme: Türkiye Çözülürken? Yeni Bir Dönemin Başlangıcında Nereye?", içinde *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme*, editörler Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 5.

⁴²⁵ Mete Tunçay ve Ömer M. Koç, *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 54.

⁴²⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 445.

karşı uygulamış olduğu kapalı kapılar Meşrutiyetle birlikte açılmaya başlamıştır. Berkes'in aktardığı bilgiye göre dönemin aydın din adamlarından olan Musa Kâzım Efendi, kadınların örtünmesi, süslenmemesi ve erkeklerin cinsiyet duygularını tetikleyecek davranışlardan kaçınmasını ifade etmiştir.⁴²⁷ İttihatçıların devrim sürecinde kadın hareketine ve aile politikalarına bu kadar önem vermesinin temelinde yapılacak olan sosyal devrimlerin geçiş noktasının aile olduğu inancına dayandırılması olmuştur.⁴²⁸

Meşrutiyet ile başlayan değişim hareketleri Cumhuriyet rejimi ile birlikte Türkiye'nin sosyal ve hukuki alanında temelini oluşturmuştur. Cumhuriyet'in getirdiği yenilik ve inkılâplara baktığımızda, tekke ve zaviyelerin kapatılması, II. Mahmut'tan itibaren kullanılan fesin yerine artık Batı tarzı şapkaların kullanılması, takvimde değişiklik, İsviçre'den medeni kanun, İtalya'dan ceza kanunun getirilmesi, aile hukuku üzerinde uygulanan politikalarla laik bir hukuk sağlanması, kadın hakları, tek eşlilik anlayışı, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, kadınlara sosyal haklar yanında siyaset sahnesinde bulunma hakkı tanınması, kılık kıyafet düzenlenmesi, harf inkılâbı gibi reform hareketleri ile Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.⁴²⁹ Cumhuriyet kadrosunun hedefinde II. Meşrutiyet'i ilan eden kadronun hedeflerinin benzerliği dikkat çekmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinde amaçlanan toplumsal ve siyasal hareket akıl ve bilime dayandırılmak istenmiştir. 1924 senesinde Halifeliğin kaldırılması ise dindar kesim üzerinde bir tepkiye neden olmuştur. Meşrutiyet'e karşı olarak ayaklanan İslamcılar, Cumhuriyet Türkiye'sinde de aynı tepkiye göstermiştir. Mustafa Kemal, her ne kadar İslamcı kesimin baskın olan yapısını saf dışı bırakmış olsa da bu süreçte İslam'a karşı bir saldırı gerçekleştirmemiş, ulus devlet ile ümmetçi bir anlayışın aralarındaki uyumsuzluğu ifade etmiştir.⁴³⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası demokrasinin temeli olan çok partili hayat Türkiye'de varlığını göstermiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile beraber iktidarda etkisini gösteren CHP, çok partili hayat ile birlikte koruduğu iktidarı elde tutmak için çaba

⁴²⁷ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 446.

⁴²⁸ M. Nazan Arslanel ve Ahmet Özkiraz, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3/1(2011), 4.

⁴²⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 206.

⁴³⁰ Berna Turan, *Türkiye'de İslâm ve Devlet / Demokrasi, Etkileşim, Dönüşüm*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011), 51.

göstermiştir. Savaşın yaratmış olduğu ekonomik sıkıntının toplumdaki emekçi kesime yüklenmesi üzerine iktidar partisi yayınladığı Milli Koruma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Varlık Vergisi ile birlikte ekonomik sıkıntıyı tek bir kesimin üstünden alarak toplumun geneline yayma amacıyla hareket etmiş, uyguladığı bu politika ise iktidarını sarsmaya başlamıştır.⁴³¹ İnönü'nün demokrasiye geçiş hamlesi ardına 7 Haziran 1945'te verilen bir önerge ile CHP içinden Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan "Dörtlü Tahrir" olarak anılacak olan önerge ile demokratik ilkelerin alanının daha çok genişletilmesi ve halkın haklarını ve özgürlüğünü anayasa güvencesi ile sağlanması gerektiği bildirilmiştir.⁴³² CHP'nin içinden ayrılan kadro kısa süre içinde örgütlenme ve partileşme çalışmalarına başlamış, 7 Ocak 1946'da Bayar önderliğinde Demokrat Parti kurulmuştur. Karpat'ın ifade etmiş olduğu gibi eskiden kurulmuş olan partiler gibi DP'de halk içinden kurulan bir parti olmamış, meclis içinden ayrılarak kurulmuştur.⁴³³

DP programında aile ve mülkiyetin esaslarına dayalı Türk toplumu meydana gelmesi, ekonomik kalkınma planında ise tarım sektöründeki gelişme ve ilerleme önemli maddeler arasında yer almıştır.⁴³⁴ 14 Mayıs 1950 seçimleri ile birlikte 27 yıllık tek parti iktidarı sona ermiştir. Demokrat Parti'nin programında yer alan tarım sektöründe gelişme ve ilerleme görüleceği yönündeki madde Türkiye'nin hem ekonomisinde değişim de hem de sosyolojik değişimde kendisini göstermiştir. Dış yardımların sağlamış olduğu destek ile beraber 1946'da işlev görebilen traktör miktarı 1.000'i ancak geçebilirken, DP iktidarı döneminde 1955 yılına geldiğimizde 43 bine ulaşmıştır.⁴³⁵ Köylere makine ve traktörlerin girmesi ekilebilen ve ekilemeyen topraklar üzerinde verim sağlamış, sadece devlet toprağına dayalı değil, halkın da toprağında verim sağlaması, DP'ye olan bağlılığı da arttırmıştır.⁴³⁶ DP'nin sağlamış olduğu tarım ekonomisi, kalkınma planı olarak başarıya ulaşmıştır.

⁴³¹ Pınar Kaya Özçelik, "Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/3(2011), 167.

⁴³² Çağlar Kırçak, *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), 318.

⁴³³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 239.

⁴³⁴ Cem Eroğul, *"Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi"*, (İstanbul: Yordam Kitap, 2013), 17,18.

⁴³⁵ Suat Oktar ve Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 28/1(2010), 11.

⁴³⁶ Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, 248.

Demokratlar döneminde başlayan makineli tarım ve toprak sahiplerinin traktör kullanmaya başlaması ekonomik kalkınma ve toprak veriminin olumlu imkânlar sağlamış olmasının yanında tarımda çalışan insanlara artık ihtiyacın kalmaması ise köyde geçimini tarımdan sağlayan halk için olumsuz bir duruma neden olmuştur. Makineleşmenin insanların sosyo-ekonomik durumunu etkilemesiyle birlikte artık insanlar tarımsal işçi statüsüne geçiyor, bir traktörün yapmış olduğu iş ise 4 ila 9 tarımla uğraşan işçilerin ellerindeki mevcut işlerine kaybetmesine neden olmuştur.⁴³⁷ Kırsal kesimde meydana gelen bu değişim ise işçilerin geçimlerini sağlamak için yeni arayışlara girmesine neden olmuş ve kırdan kente göç hareketi yaşanmaya başlamıştır. Tarımsal ekonomiye odaklanan DP, bu süreçte sanayi politikasına yeterince ağırlık verememiş, köyden kente göç eden işçi ile kentte çalışan işçi arasında ücretten çalışma şartlarına kadar farklılıklar oluşmuş, emek açısından ise dengesizlik kendisini göstermiştir.⁴³⁸ 1950’li yıllarda yaşanan göç hareketi itici güç olarak yoruma açık olmuştur. İtici güç olarak nedenlere bakıldığında, tarımda makineleşmenin yaygınlaşması, halkın çalışabileceği toprakların yetersizliği ve nüfusun hızlı bir şekilde artışa uğraması üzerine kentlere göç hareketi hızlanmış⁴³⁹ bu hızlanma ile birlikte kentlerde konut yetersizliği doğmuş, halkın yerleşme alanı açmak istemesi ile gecekondulaşma faaliyetleri hızlanmıştır.

Halkın kendi imkânları ile meydana getirdiği gecekondulaşma hareketi kısa süreli bir hareket olarak düşünülse de beklenen kısa süre gerçekleşmemiş, kırdan kente göçün artması ile insanlar gecekondu faaliyetlerine hız katarak kentin belli bir alanında varlığını göstermiştir. DP iktidarı ile başlayan gecekondulaşma sürecinde siyasiler kentleşmede meydana gelen çarpık yapıyı kontrol etmekten ziyade oy potansiyeli olarak yaklaşmış, buralarda yaşayan halka bulundukları araziler için tapu, yaşadıkları çevreye

⁴³⁷ Nadir Yurtoğlu, “Demokrat Parti Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)”, (Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014), 263.

⁴³⁸ Sinan Yıldırım, “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”, (haz. Mete Kaan Kaynar), *Türkiye’nin 1950’li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 551.

⁴³⁹ Gönül Sevinç, Müge Kantar Davran ve Mehmet Reşit Sevinç, “Türkiye’de Kırdan Kente Göç ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri”, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3/6(2018), 75.

alt yapı, hizmet desteği sağlayacaklarını dile getirerek gecekondu hareket siyasi organlarca da desteklenmiştir.⁴⁴⁰

Kentte uygulanmak istenen modern yaşam kavramı ile birlikte köyden kente göç ile gelenekçi bir toplumdan gelen insanlarla birlikte kent yaşamına taşınmıştır. Bu noktada ise laikliğin köyde ve kentte yayılması süreci önemli bir alan açmıştır.

Karpat, laikliğin köy ve kent yaşamında etkisini şu şekilde dile getirmiştir,

*Laiklik, bu yeni ilkeyi kabul etmeye zaten hazır olan aydınları derinden etkilerken köyler ve küçük şehirler, bir bütün olarak, esaslı İslam âdet ve ananelerini muhafaza etmeye devam ettiler. Laikliğin kültürel amaçları bu bölgelerde yüzeysel kaldı. Memleketin görece olduğu gibi bırakılan toplumsal yapısı ve gelenekleri, laikliğin akılcı ve bilimsel niteliklerine zıt bir düşünce örneği oluşturmaya devam etti...*⁴⁴¹

Gecekondu köyden kente göç eden aileler için barınma alanı açarken, 1960'lı yıllardan itibaren bu durum bir mahalle oluşturma, evleri düzenleme, siyasal destek sağlanması, alt yapı ve yatırım hizmetleri ile kullanışlı alanlara dönüşmüştür.⁴⁴² Gelişen yapılanma ile birlikte köylü-kentli arasında bir eklemlenme yaşanmıştır. Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıldan itibaren aşılacak istenen modern kent kültürü, kırsaldan gelen insanlar tarafından dönüşüme uğramıştır.⁴⁴³ Temel nedeni ise kırsal kesimden gelen insanların mevcut alışkanlıklarını kente taşımaları ve taşınan alışkanlıkların kent içinde bir alan oluşturmaları modern kent kültürü üzerinde etkisini göstermiştir. Gecekondulaşma ile başlayan hareket zaman içinde kültürel, sosyolojik alanlara yayılarak, karma bir toplum yapısı meydana gelmiştir.

⁴⁴⁰ Tahire Erman, "Köyden Kente Göç ve Gecekondu Olgusu", içinde *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 17:911.

⁴⁴¹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 350.

⁴⁴² Selcen Mutlu, "Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 28.

⁴⁴³ Yıldırım, , "Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası", 563.

SONUÇ

İslamiyet'in ortaya çıkışı ile birlikte başlangıçta Arap yarımadasında kendisini gösteren dini yapılanma, zaman içerisinde farklı bölgeler, milletler ve devletler üzerinde etkisini göstermiştir. İslam dininin bir inanış olarak varlık göstermesinden ziyade devlet teşkilatlanması ve devletin temel organlarında hâkim bir güç olarak ifade edilmesi İslamiyet'in inançsal boyutunun yanında siyasi bir hareket olarak varlığını göstermiştir. İslam dinin bulunduğu coğrafyalarda yayılma alanı yaratması toplumu millet kavramı etrafında toplamamış, daha çok Müslüman ve Müslüman olmayan kavramları ile toplumda yeni bir alan oluşturmuştur.

Türklerin ise İslamiyet'i kabulleniş sürecinden itibaren devlet yönetiminde benimsediği İslami hukuk kuralları toplumun yeni bir kültür ve inanışa evrilmesine yol açmıştır. Özellikle 600 yıllık Osmanlı Devleti döneminde İslam'ın devlet kurumlarında benimsenmesinin yanında toplum içerisinde aktif rol oynaması devlet içerisinde İslam dini için kökleşmiş bir alan yaratmıştır. Devletin genişlemesi ve büyümesi ile birlikte kendisi için yeterli bir alan yaratıldığını düşünmesi, Batı ile bağların koparılması, özellikle Batı'da ilerleyen sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmelere karşı Osmanlı'nın bu noktada İslam'ı bir duvar olarak kullanarak Batı'dan gelen ve gelmesi olası olan tüm faaliyetler için bir karşı duruş ve tavır sergilemiştir. İlerleyen zamanlarda ise Osmanlı padişahlarının yenileşme yolunda adımlar atmaya çalışmasına ise toplumdaki dine bağlı kesimin Batı'dan alınan örneklerin devletin dini yapısına zarar vereceğini ifade etmesi devletin gelişmesini ve ilerlemesini engellemiştir. Devletin din ile bütünleşmesi sonucunda ise dışarıda meydana gelen gelişmelere kapalı kalması ile gerileme meydana gelmiş, devlet içinde ayrı bir grubun varlığı ile yenileşme yolunda adımlar atılmıştır.

1789 Fransız İhtilâli ile kendisini gösteren milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'nde mevcut olan çok uluslu yapının sarsılmasına neden olmuştur. Devlet kadrosu, ülke içinde gerçekleşen kopmaları engellemek ve birlik sağlamak için çalışmalar başlatmış, bu süreçte ise İslamcılık fikri ile Osmanlı'dan kopmaya başlayan halkı dini bir alan etrafında toplamak istemiştir. Devlet içinde yer alan Arap milletin ise kendi devletlerini kurma çabaları ve bu noktada Osmanlı Devleti'nin parçalama çabası gösteren devletler ile anlaşma yapmaları İslamcılık fikrini sonuçsuz bırakmıştır.

Gerçekleşen durum ile beraber İslam dinin birleştirici yapısının güç kaybettiğini göstermiştir.

1900'lü yılların ilk dönemlerinden itibaren II. Meşrutiyet yönetiminin devlet idaresinde etkili olması ve Meşrutiyet kadrosunun uyguladığı yeni politikalar halkın tepkisine neden olmuştur. 1856 Islahat Fermanı sürecinde gayrimüslimlere tanınan haklardan rahatsızlık duyan Osmanlı toplumu, II. Meşrutiyet ile beraber artık devlet yönetiminin modernleşme yolunda gösterdiği çabalara karşı da bir rahatsızlık duymuştur. Meşrutiyet döneminde uygulanan politikalar sonucu İslamcı kesimin bu politikalardan duyduğu rahatsızlık sonucunda 31 Mart Olayı sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı yönetimine el koymuştur. 31 Mart Olayında isyancıların temel argümanı olarak “din elden gidiyor” ifadesi etrafında güç birliği sağlanmış, uygulanmak istenen modernleşme çabaları ise durdurulmak istenmiştir. Dönemin uygulamaya çalıştığı kadın hakları, aile hukuku, çağdaş eğitim politikaları, toplumsal çağdaş ve modern bir görüntü kazanma çabası her ne kadar bu süreçte yeterli bir başarı kazanamamış olsa dahi, Cumhuriyet döneminde bir yol açma görevi de üstlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ardından Türkiye’de artık Osmanlı yönetimine ait hareketlerin önü kesilerek daha çağa uygun adımlar atılmıştır. Cumhuriyet kadrosunun amacı çağa uygun, ileriye dönük, modern, akla ve bilime dayalı bir görüntü kazandırmak olmuştur. Mustafa Kemal ve çevresi tarafından gerçekleştirilen inkılâp hareketleri ile Osmanlı Devlet yönetiminin benimsemiş olduğu İslami hukuk kuralları yerine, modern, çağdaş, topluma, laikliğe ve Cumhuriyet rejimine uygun çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Dönem içinde uygulanan politikalar Meşrutiyet döneminde dile getirilen “din elden gidiyor” çağrıları ile İslamcı çevrelerde tepki ile karşılanmıştır. İslam’ın tek ve değişmez kuralları olduğunu dile getiren cenah, Şeyh Sait İsyanı ve Menemen Olayı gibi eylemlerle Cumhuriyet rejimine ve rejimin getirdiği inkılâplara karşı olduğunu göstermiştir. Meydana gelen isyanlar uygulanmaya çalışılan demokratik devlet yapısını baltalamıştır.

Demokrasiye geçiş ve çok partili hayatın yaşanmaya başladığı 1946 senesinde Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer alan milletvekillerinin, partiden ayrılarak Demokrat Parti’yi kurmaları Türkiye’de çok partili hayatın başlangıcına ve demokrasi kavramının artık Türk siyasal hayatında yer bulmasını sağlamıştır. DP’nin programında yer alan

dini inançlara saygılıdır ifadesi her ne kadar Cumhuriyet kesimi tarafından laikliğe karşı bir duruş olarak yorumlanmış olsa da DP vurguladığı İslami söylemler ve halka hitap etmesi ile güç kazanmıştır. 1950 seçimleri ile beraber iktidarda yer alan DP, Türk siyasal hayatında tek parti iktidarını yıkarak iktidarda yer almıştır. DP'nin ilk icraatı olarak gerçekleştirmiş olduğu Türkçe okunan ezanın tekrar Arapçaya çevirmek olmuştur. Halkın benimsediği inkılapları uygulama yolunda hareket eden Menderes, dini alanda kendisini hissettiren inkılâp çalışmalarına öncelik vermiştir. İktidarının ilk beş yılını refah içerisinde sürdüren DP, 1950'li yılların sonuna geldiğimizde beklemediği bir durumla karşılaşarak ordu ile karşı karşıya gelmiş ve Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi DP döneminde, 1960 senesinde gerçekleşmiştir.

1960 darbesi ile birlikte Türkiye'de yeni bir dönem açılmıştır. Cumhuriyet rejiminin tehlikede olduğunu, Atatürk ilkelerine aykırı hareket edildiği ve laiklik ilkesinin ihlal edildiği gerekçesi ile DP iktidardan düşürülmüştür. 1960 darbesi, uyguladığı kökten değişiklik ile özellikle siyasal alanda yeni bir dönem açılmasını sağlamıştır. Türk anayasa tarihinin en özgürlükçü anayasası ilan edilen 1961 anayasası, partileşme sürecinde İslamcı cenah içinde bir kapı aralamıştır. Cumhuriyet'in ilanından itibaren koruma altına alınmış olan laiklik kavramının 1960'lı yılların özgürlük ortamında en iyi şekilde yaşam alanı oluşturulmaya çalışmasının yanında, İslam'ın artık siyasal boyuta geçerek Türk siyasal hayatında yerini alması seküler Türkiye toplumunda çatlamlar yaratmasına da neden olmuştur.

Türkiye'nin 1970'li yılları İslamcı hareketin varlığını açıktan gösterdiği bir sene olmuştur. 1970 senesinde kuruluşunu tamamlayan Milli Nizam Partisi Türkiye'de İslamcı kimliğini açıkça dile getiren parti görevi görmüştür. Oluşturulan Milli Görüş programı ile Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen politikalar dile getirilmiştir. Milli Görüş Hareketi'nin önemli aktörlerden olan Süleyman Arif Emre, hazırlanan tezin öznesi konumunda, merkeze alınarak tez hazırlanmıştır.

Süleyman Arif Emre'nin Hukuk Fakültesi'ni bitirmesinden ardından avukatlık mesleğine başlaması Emre'nin siyasal hayata dâhil olma sürecini hızlandırmıştır. Emre'nin bakmış olduğu siyasi davalarda dönemin İslamcı aktörlerin –Hasan Fehmi Ustaoglu, Osman Yüksel Serdengeçti- davalarında avukatlık mesleğini icra etmiştir. Emre'nin bakış açısı maneviyat, refah, manevi kalkınma, ahlak kavramları etrafında

şekillenmiştir. Devlet düzeni içinde gerçekleştirilen politikaların toplumun şartlarına ve düzenine uygun olmadığını ifade etmesi yanında MGH'nin ana gayesi olan Batı Devletleri ile ilişkilerin kesilerek Orta Doğu Devletleri ile ilişkilerin kurulmasının istenmesi Emre'nin de ana gayelerinden birisidir. Yeni Türkiye Partisi döneminde Adıyaman milletvekili olarak mecliste yer alması Emre'nin fikirlerini daha geniş alanlara ulaştırması için de imkân sağlamıştır. Emre'nin mecliste ilk önergesi Ayasofya'nın müzelikten çıkartılıp ibadethane görevi görmesini istemiş, Fatih'in vakfiyesinin müzelikten çıkartılıp, Osmanlı dönemindeki gibi cami sıfatı ile işlev görmesi ve ibadethane olarak açılması ile ilgili bakanlığa önergede bulunmuştur. Emre'nin vermiş olduğu önergelere bir dönüş sağlamamıştır. Emre'nin vermiş olduğu ilk önergelerin dini açıdan önem teşkil etmiştir. Ayasofya, hem Hıristiyanlık hem de Müslümanlık için önem teşkil eden bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinin ardından Ayasofya kiliseye dönüştürülmüştür. Cumhuriyet rejimi ile birlikte Ayasofya, korunması gereken dünya mirası olarak ifade edilmiş ve müzeye çevrilmiştir. İslam çevrelerinden gerçekleşen uygulama ne kadar olumlu karşılanmamış olsa da Ayasofya'nın koruma altına alınması kültürel miras açısından önem teşkil etmiştir. Fakat Emre'nin yaklaşımı kültürel mirasın, özellikle Osmanlı mirasının canlandırılması için gerçekleştirilmiş bir hareket olmuştur.

Emre'nin siyasal hayatta varlığını etkili bir şekilde gösterdiği alan 1970'li yıllarda kurulan Milli Nizam Partisi ile beraber olmuştur. MNP'nin partileşme ve program hazırlanma sürecinde Emre aktif rol oynamıştır. Özellikle Erbakan ile kurulan yakınlık partinin gelişimini Emre ve Erbakan ekseninde gerçekleştirmiştir. Parti kuruluş sürecinde Erbakan'a farklı partilerden katılma teklifine karşılık Emre'nin bu noktada Erbakan'ın bağımsız bir milletvekili olarak aday olarak gösterilmesinin daha iyi olacağını belirtmiştir. Erbakan'ın AP'den milletvekili olma teklifi sonucunda Demirel tarafından Erbakan'ın teklifi veto edilmiştir. Erbakan'ın AP'den kabul edilmemesini ise Emre yorumu Batılı devletlerin Erbakan'ı istememesi –bu yorum ise AP'nin Batılı Devletler tarafından yönetildiği ve kontrol edildiği anlamını doğurmuştur- ve AP'nin kapitalist olmasından kaynaklı olarak Erbakan'ın bu düzeni değiştirebileceği düşüncesinden Erbakan kabul edilmemiştir. Fakat Erbakan ve Demirel'in TOBB sürecinden itibaren anlaşamamaları da bu durumu doğurmuştur. Emre'nin

yönlendirmesi ile bağımsız milletvekili olması Erbakan için olumlu bir durum sağlamıştır. Bu sürede Erbakan'ın siyasal çevrelerde tanınmasını ve partileşme sürecinde etkili olmasını sağlamıştır.

Emre'nin Batı'ya karşı olan tutumu ekonomik alanda da Ortak Pazar politikasına da yansımıştır. Ortak Pazar'ın Siyonist ve Masonlar tarafından yönetildiğini dile getiren Emre'nin Batı'dan ziyade Yahudilere karşı bir tutum sergilediği dikkati çekmiştir. Parti kuruluş sürecinde Nakşibendi tarikatı ile de iletişim halinde olan MNP, Kotku ile görüşmeleri sonucunda ülkenin uzun yıllardır masonlar tarafından yönetildiğini Kotku'nun dile getirmesi Emre ile birlikte MNP kadrosunun ve tarikat şeyhlerinin Yahudi karşıtlığı sergilediğini göstermiştir. Emre'nin partileşme sürecinde Erbakan ile beraber tarikat şeyhleri ve dedeler ile görüşmesi partinin İslamcı yapısını sergilemiştir.

MNP'nin laiklik politikalarına aykırı tutumlar sergilemesi partinin kapatılma sürecini hızlandırmıştır. Partinin kapatılmasına yönelik açılan davada objektif bir durumun olduğunu ve partinin kapatılma sürecinde subjektif bir tutumun etkili olduğunu belirtmiştir. Fakat MNP'nin bu süreç içerisinde gösterdiği politikalar incelendiğinde özellikle Erbakan'ın 7 Ekim 1970'de Edirne'de Ayvazoglu Sinemasındaki yapılan konuşması ve 17 Eylül 1970'de Bafra'da yaptığı konuşmaları MNP'nin laikliğe aykırı tutumunu sergilemiştir.

MSP'nin partileşme sürecinde Emre'nin parti kurucu başkanlığında bulunması ise Emre'nin Türk siyasal hayatında aktif olarak bulunması ve tanınmasını sağlamıştır. Parti başkanlığı sürecinde Emre, partinin Genel Kurul Başkanlığı görevinde bulunmayı tercih etmemiştir. Her ne kadar Türk siyasal hayatında Emre'nin tanınma süreci MNP ve özellikle MSP sürecinde ilerlemiş olsa da Emre, siyasal süreç içinde daha çok geri planda durmayı tercih etmiştir. Parti içindeki görüşmelerde özellikle MSP-CHP koalisyon sürecinde görüşmelerde aktif olarak bulunan Emre, MGH politikalarını CHP'ye kabul ettirmiştir. CHP ile görüşmelerinde Ortak Pazar konusunda aralarında sorun yaşanması Emre'yi rahatsız etmiştir. Emre'nin koalisyon için görüşmeler esnasında partiye karşı hem kapitalizmden rahatsız olduklarını hem de Ortak Pazar konusunda ses çıkartmamalarının doğru olmadığını, CHP'nin bu noktada çeliştiğini açık bir dile ifade etmiştir. Emre'nin eletirmiş olduğu durum Ortak Pazar'ın Batı'dan gelmesi ve Batı'ya yönelik bir ekonomik sistemin olmasından kaynaklanmıştır. Siyasi

bakış açısı içinde daha çok İslami, siyasal İslam bazında değerlendirilecek bir tutumu da teşkil etmiştir. Emre'nin isteği, Batı'dan olabildiğince uzaklaşmak ve İslam'a ve İslam ülkelerine daha çok dönmek şeklinde olmuştur. İslam'a dönüş tek bir alan yerine, devletin her alanında İslam'a dönüş politikası uygulanmıştır. Aynı zamanda bu görüşmeler esnasında Emre, CHP'nin yılların partisi olmasından kaynaklı olarak bir çekinme yaşadıklarını dile getirmiştir. Fakat görüşme esnasında Emre'nin ve MSP kadrosunun emin ve kararlı tavırları ile MSP politikaları kabul edilmiştir.

MSP-CHP koalisyonu döneminde de YTP döneminde dile getirilen Osmanlı mirası vakıflar ve Ayasofya konusu 1974 koalisyon hükümeti döneminde de Emre tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu süreç içerisinde de bir başarı sağlanamamıştır. Emre'ye göre verdiği önergelerin halledilebilmesi kendi partilerinin tek başına iktidara geldiklerinde halledebileceklerini ifade etmiştir. Koalisyon sürecinde yaşanan Kıbrıs Krizi ile ilgili gösterilen başarı Emre'ye göre Ecevit'in başarısından çok MSP'nin gösterdiği ısrarcı başarıdan kaynaklanmıştır. Ecevit bu süreçte sorunu daha diplomatik, masa başında halletme politikası izlemek isterken, Emre'nin yaklaşımı Osmanlı mirası olması yanında, Osmanlı'dan kalan toprakların Türk topraklarına dâhil edilmesi, ordunun bu süreçte aktif bir rol içinde olması şeklinde olmuştur. MSP kadrosunun da benimsediği fikir dikkate alındığında, Kıbrıs sorunu, Ecevit'in politikasından ziyade MSP'nin gösterdiği bir politika sonucunda gerçekleşmiştir. Kıbrıs sorunu çözümünde ise Emre, manevi açıdan yaklaşarak evliyalık odağı olan Türkiye'nin, Allah'ın yardımı sayesinde başarılar kazandığından bahsetmiştir. Kıbrıs zaferi sonrasında Ecevit'in başarı kazandığına dair ifadeleri sonucunda koalisyon hükümeti dağılmıştır. Koalisyon ardından Türkiye'de sağ fraksiyonun etkili olduğu partilerin bir araya gelmesi ile Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Emre koalisyon sürecini kendi açılarından değerlendirmiştir. Emre'ye göre MC hükümeti içerisinde en statik, dinamik, geleceğe dönük bakan, birleştirici, işlerine şevk ve aşk ile yapan bir parti olduklarını fakat diğer partilerin MSP'ye ait bulunan bu özelliklerden pek faydalanamadığını dile getirmiştir. Burada dikkate değer husus MSP'nin amblemi olan “anahtar” simgesinin Türk siyasal hayatında da bir anahtar görevi gördüğünün hissedilmesi olmuştur. Emre, MSP kurulduğu andan itibaren anahtar sembolünü her zaman bir başarı ve imkân olarak dile getirmiştir. Emre'nin ifadesi doğrultusunda baktığımız zaman 1971 muhtırası ardından MSP'nin koalisyon

hükümetleri sürecinde bir anahtar rolü üstlendiği doğru bir ifade olmuştur. MC Hükümeti protokolünde Emre'nin YTP sürecinden itibaren vakıf eserlerinin korunması ve varlıklarının dışında kullanılmamasına dair dile getirdiği önergeler MC koalisyonu sürecinde onaylanmıştır. Bu durum ise Emre'nin bir başarısı olarak karşımıza çıkmıştır.

II. MC Koalisyon hükümetinin koalisyon çalışmalarında Emre'de yer almıştır. II. MC Hükümeti ile hız kazanan süreçte Türkiye'de anarşi, kardeş kavgası, siyasi cinayetlerin yoğunlaşması, ardından gelen Ecevit hükümetinde şiddetin daha çok artmış olması ve ekonomi politikaların uygulanması ardından VI. Demirel Hükümeti kurulmuştur. Bu süreçte Demirel tek başına kurduğu hükümet için sağ partilerden destek sağlamıştır. Emre için bu süreç zorlu bir süreç olarak yansıtılmıştır ve Emre'nin ifadeleri haklılık göstermiştir. Türkiye'de CHP-MSP koalisyonu ardından gerçekleşen süreçte Türkiye'de kontrol edilemeyen cinayetlerin yaşanması ordunun yönetime ele geçirmesine neden olmuştur. 12 Eylül 1980 ile birlikte Cumhuriyet rejimi ikinci askeri müdahalesini görmüş ve siyasi partilerin kapatılması kararı alınmıştır.

Emre, MGH dışındaki partilerin Batılılara dönük olduğunu ve Batının yok olması ve var olması durumunda “biz de var oluruz, biz de batarız” argümanı ile ifade eder ve aynı zamanda Milli Görüş Hareketi'nin milletin kurtuluşu, daha imanla çalışma ve azmin kendilerinde olduğunu ifade etmiştir. Özellikle MGH içinde yer almayanların, farklı partileri sert bir dille eleştirmiştir. Fakat ilerleyen dönemlerde eleştirdiği partilerle koalisyon sürecinde bulunması ise partinin iktidarda bulunmak istemesi ve Milli Görüş politikalarının Türk siyasal ve toplumsal hayatına yer etmesi açısından gerekli görülmüştür. Emre'nin CHP'yi dinsiz ve dini yok etme çabasında olan bir parti olarak görmesi, AP'yi ise kapitalist, sermaye liderleri ve Batılı devletler tarafından yönetilen bir parti olarak görmesine rağmen koalisyon sürecinde yer alması ise ilk dönemlerde dile getirdiği fikirlerinin dışına çıkmasına neden olmuştur.

Milli Görüş Hareketi etrafında canlanan siyasal İslam söylemi partileşme sürecinde ve parti içinde varlığını etkili bir şekilde göstermiştir. Emre'nin Türk siyasal hayatına katılması ile birlikte daha ılımlı dile getirdiği İslami ifadelerin, MGH kadrosuna dâhil olmasından itibaren daha bir açık bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Bunun yanında MGH'ye karşı oluşan politikaların temel nedenini Yahudi ve Batı Devletlerinin duruşuna dayandırmıştır. Ömrünün 35 senesini siyasi hayat içinde geçiren

ve fikirlerini etkili bir şekilde dile getiren Emre, Türk siyasal hayatında ve özellikle Milli Görüş Hareketi'nin içinde önemli bir isim olarak karşımıza çıkmıştır. İslam'ın, Osmanlı mirasının savunuculuğunu siyasi hayata katıldığı günden itibaren yapmış, dönemin şartları içinde fikirlerini ve inançlarını etkili bir şekilde ifade etmek için gerekli çalışmalar yapmış, inandığı fikirler uğruna savaşmış ve Türk siyasetinde önemli bir alan kendisine ayırmıştır.

KAYNAKÇA

- “1975 Dünya ve Türkiye Genel Değerlendirme”, *DİSK*, 19 Ocak 1976.
- “Anarşinin Kökü”, *Atılım*, 4/9(1 Eylül 1977), 1-5.
- “Bildiri”, *Atılım*, 4/1(1 Ocak 1977), 1
- “CHP-MSP Koalisyonuna Doğru”, *İlke*, S:2(Şubat 1974).
- “Doğru Yol Haklı Yol MSP”, 1977 Seçim Beyannamesi, TBMM Kütüphanesi.
- “Hükümet Bunalımı Üç Aydan Fazla Sürdü”. *DİSK*, S:9-10(Şubat-Mart 1974).
- “Milli Görüş Temel Gayeleri”, Milli Görüş, 10 Eylül 1973.
- “Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi”, Nizam’a Doğru, 27 Kasım 1970.
- “Milli Selamet Partisinin İşareti Anahtar Hangi Kapıları Kapatacak, Hangilerini Açacak”, Milli Görüş, 10 Eylül 1973.
- “NATO’ya Paydos!”. *Atılım*, Mart 1974, 0-1.
- “Zam ve Terör”, *Atılım*, 4/10(1 Ekim 1977).
- Acar, Halil İbrahim, “Kur’an’a Göre Kadın ve Siyaset”, *TurkishStudies*, 13/26(2018), 19-41.
- Ağırbaş, Ali Murat. *Milli Görüş Siyaseti*. İstanbul: Kopernik Yayınları, 2019.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye’nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1994.
- Ak Günlere 1973 Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi, TBMM Kütüphanesi.
- Akarçay, Erhan. “Bir Muhafazakârlaştırma Projesi Olarak Türk-İslam Sentezi”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Akın, Mahmut Hakkı, Coşkun, Betül. “Türkiye Siyasi Kültüründe Sağ-Sol Ayrımı ve Milli Görüş Hareketi”. *Turkish Studies*, 12/8(2017), 1-10.
- Akkur, Ramazan. “Türkiye’de Din ile Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Nizam Partisi”. *Mevzu*, 3/0(2020), 115-138.
- Aksu, Ahmet. “Türkiye’de Milletvekillerinin Parti Değiştirmelerinin Siyasi Sonuçları: Yeni Türkiye Partisi Örneği”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Aksu, Bora, “Hatırlanan ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri”, *Bilig*, 0/53(2010), 51-66.
- Akşam, “Demirel: Rahatsızlık Ortandan Kalkacak”, 22 Temmuz 1977.
- Akşam, “Laikliğe Aykırı Tutumu Nedeniyle MNP Kapatıldı.”, 22 Mayıs 1971.
- Akşam, “Yüksek Seçim Kurulu Kesin Sonuçları Açıkladı”, 14 Ekim 1965.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Aktaş, Cihan. “İslami Hayat Tarzının Yeniden Keşfi”, (editör Tanıl Bora ve Murat Gültekinil), içinden *Dönemler ve Zihniyetler 9*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 652.
- Albayrak, Mustafa. “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24/71(2008), 341-380.
- Albayrak, Sadık. *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018).

- Alkan, Mehmet Ö. “Yetmişli Yıllarda Günlük Hayatın Siyasetine Dair: Zıtlıklar, Kutuplaşma, Siyasallaşma, Radikalleşme”. İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 825-862. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Arcayürek, Cüneyt. *Bir Özgürlük Tutkunu Bülent Ecevit*. İstanbul: Detay Yayıncılık, 2006.
- Arcayürek, Cüneyt. *Çankaya’ya Giden Yol 1971-1973*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Arcayürek, Cüneyt. *Demokrasinin Sonbaharı 1977-1978*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Arslan, Esat. “Siyasal İstikrarsızlık, Anarşi ve Terörün Tırmanışı 12 Eylül Askeri Müdahalesine Giden Yol”, İçinden *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*. 111-212. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Ata, Feridun, Karakaya, Nazife “Milli Selamet Partisi’nin Konya’daki Kudüs Mitinginin Basına Yansımaları”, *Tarihin Peşinde / Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0/24(2020), 85-124.
- Avcıoğlu, Doğan. *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm – Yön ve Devrim Yazıları*. İstanbul: İleri Yayınları, 2006.
- Aydemir, Şevket Süreya. *Menderes’in Dramı?*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel. *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Aytürk, İlker, Bora, Tanıl. “Yetmişli Yıllarda Sağ-Sol Kutuplaşmasında Siyasi Düşünceler”. İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 307-329. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Bağcıvan, Seyit Furkan “Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi (1970-1980)”, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Bağcıvan, Seyit Furkan. “Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi (1970-1980)”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.
- Bal, Bülent. “Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Başaran, Doğan, “12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi”, içinde *Demokrasi: Darbeler ve Tepkiler Sempozyumu*, editör Betül Karagöz Yerdelen, 112-131. Giresun: Divan Kitap Yayınları, 2017.
- Berkes, Niyazi. *Teokrasi ve Laiklik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Beyoğlu, Süleyman, “Türkiye’de Askeri Darbelerin Demokrasiye Etkileri”, İçinden *Cumhuriyet Dönemi Demokratikleşme Faaliyetleri*. 93-110. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Bileydi Koç, Malike, “İsrail Devleti’nin Kudüs’ü Başkenti İlan Etme Kararının Türk Basınında Yansımaları”, *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 5/15(2019), 1423-1433.
- Birand, Mehmet Ali. *12 Eylül Saat: 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınevi, 1984.
- Bora, Tanıl, Can, Kemal. *Devlet Ocak Dergâh – 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar/Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.
- Boratav, Korkut. *Türkiye’nin Faşizmleri ve AKP*. Ankara: İmge Kitabevi, 2021.

- Bulut, Sedef. *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Olarak 1973 Genel Seçimleri*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2010.
- Cem, İsmail. *Siyaset Yazıları / 1975-1980 Türkiye'si*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1980.
- Cemal, Hasan. *Özal Hikâyesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.
- Cumhuriyet, "1 Mayıs Kanlı Bitti: 33 Ölü", 2 Mayıs 1977.
- Cumhuriyet, "AP ve CHP'de Yerel Seçim Öncesi Karışıklıklar Sürüyor", 11 Kasım 1977.
- Cumhuriyet, "AP ve CHP'de Yerel Seçim Öncesi Karışıklıklar Sürüyor", 11 Kasım 1977.
- Cumhuriyet, "Demirel: 'Ecevit Bize Tanklar Dolusu Fuel-Oil Bıraktı da İçtik mi Onu?,'", 15 Aralık 1979.
- Cumhuriyet, "Ecevit: 'Hükümetin Ömrünün Uzun Olacağını Sanmıyorum,'", 15 Aralık 1979.
- Cumhuriyet, "IMF ile Uzlaşıldı: Devalüasyon kesin", 15 Aralık 1979.
- Cumhuriyet, "Katliam Tüm Yurtta Nefretle Karşılandı", 25 Aralık 1978.
- Cumhuriyet, "Maraş'ta Ölü Sayısı Artıyor", 25 Aralık 1978.
- Cumhuriyet, "Mrl. Fevzi Çakmak ve Demokratlar", 10 Şubat 1947.
- Cumhuriyet, "Türkiye'ye Ayrılan Tahsisat", 26 Kasım 1950.
- Çakır, Ruşen. "Milli Görüş Hareketi". İçinden *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce – İslamcılık VI*. Editör Tanıl Bora, Murat Gültekin. 544-575. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Çakmak, Diren. "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)". *Akademik Bakış*, 2/3(2008), 153-186.
- Çavuşoğlu, Hüseyin. "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/22(2009), 165-178.
- Çelebi, Mustafa Burak. "Sosyal Bölünmeler Sonucu Ortaya Çıkan Siyasal Partiler ve Milli Görüş Hareketi: MSP ve RP Örneği". *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1/1(2019), 34-53.
- Çetinbeş, Ömer. "Kıbrıs Barış Harekati Sonrasında Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri". Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Dağcı Taşpınar, Gül Tüba, "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı". Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2003.
- Demir, Özkan. "12 Mart'tan 12 Eylül'e Necmettin Erbakan ve Kıbrıs Davası", içinden *Milli Görüş Hareketi ve Necmettin Erbakan*. Editör Mustafa Hakkı Akın, Semih Söğüt, Özge Seda Uğraş. 581-602. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Demirci, Sibel. "Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasal Hayatı'ndaki Yeri". Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Demirel, Tanel. "Süleyman Sami Demirel". İçinde *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 529-538. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

- Doğançay, Muharrem. “Neoliberal Kuram Bağlamında Turgut Özal ve 24 Ocak Kararları”, içinde *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu*, editör Şirin Atakan Duman, 150-159. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Dursun, Soner. “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 7/20(2018), 425-440.
- Eğribel, Ertan ve Özcan, Ufuk. “Sosyoloji ve Toplumsal Değişme: Türkiye Çözülürken? Yeni Bir Dönemin Başlangıcında Nereye?”. İçinden *Değişim Sosyolojisi Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme*. Editörler Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan. 3-13. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Emre, Süleyman Arif. *Siyasette 35 Yıl (1)*. Ankara: MG V Yayınları, 2017.
- Emre, Süleyman Arif. *Siyasette 35 Yıl (2)*. Ankara: MG V Yayınları, 2017.
- Emre, Süleyman Arif. *Siyasette 35 Yıl (3)*. Ankara: MG V Yayınları, 2017.
- Eren, Kenan. “Milli Selamet Partisi ve 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Erman, Tahire. “Köyden Kente Göç ve Gecekondu Olgusu”. İçinden *Türkler Ansiklopedisi XVII*. 910-923. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Ertem, Barış. “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 8/14(2014), 655-676.
- Göl, Nilüfet. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Gönlübol, Mehmet, Kürkçüoğlu, Ömer. “1973-1980 Dönemi Türkiye’nin Görünümü”. İçinden *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. 543-598. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.
- Güç, Ayşe, “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2(2008), 649-673.
- Gülen, Ahmet. “Nihat Erim Hükümetinin Haşhaş Politikası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15/30(2019), 364-389.
- Güven, Dilek. *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005.
- Hürriyet Partisi Ana Nizamnamesi ve Programı, Ankara: Örnek Matbaası, 1956.
- Hürriyet, “CHP, İktidarı Düşürdü”, 1 Ocak 1978.
- Hürriyet, “Erim: Genç Beyinlerle Çalışacağım”, 24 Mart 1971.
- Hürriyet, “Genel Merkeze Göre CHP’nin En Az 190 Milletvekili Var”, 15 Ekim 1973.
- Hürriyet, “Hükümet Güvenoyu Aldı...”, 18 Ocak 1978.
- Hürriyet, “Ordu Yönetime El Koydu”, 12 Eylül 1980.
- İnce, Abdullah, “Nakşilik-Siyaset İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Dini Gruplar ve Milli Görüş”, *Turkish Studies*, 12/10(2017), 143-164.
- İşler, Ahmet. “Osman Yüksel Serdengeçti’nin Muhalefet Anlayışı”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. 4/3(2018): 162-180.
- Kahraman, Birgül. “İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (21.07.1977 – 05.01.1978)”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

- Kapucu, Davud. “1974 Kıbrıs Hava Harekâtı”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/2(2020), 82-104.
- Karataş, Murat. “Türkiye’nin 1970’li Yılları ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*. 5/10(2022), 387-422.
- Karpat, Kemal H.. *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal H.. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Kaya Özçelik. Pınar, “Demokrat Parti’nin Demokrasi Söylemi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65/3(2011), 163-187.
- Kayalı, Kurtuluş. *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Kazdal, Nilay, “Türkiye’de 1970 Sonrası Kurulan Koalisyon Hükümetlerinde Demokrasi Anlayışı”, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- Keskin, Yusuf Ziya, “Türkiye Siyaseti ve Devlet Örgütlenmesinde 12 Mart Muhtırasının Etkileri”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/TBMM’nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı(2020), 1-15.
- Kırçak, Çağlar. *Meşrutiyetten Günümüze Gericilik*. Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Kocakılıç, Gizem. “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1(2021), 57-70.
- Köse, Serdar, “Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası”, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kuru, Hanife. “Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 1996.
- Küçük, Ayşe, “Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası”, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3/4 (2019), 20-45.
- Lewis, Bernard. *İslam’ın Siyasal Söylemi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Limoncuoğlu, Alihan, “Millet Partisi 1948”. İçinde *Türkiye’de Siyasi Partiler ve Milliyetçilik*, editör Mustafa Yiğit, (Konya: Palet Yayınları, 2021), 301-313.
- Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Maviş, Nazım. “Muhafazakâr Modernleşmenin Aracı Olarak Milli Görüş Partilerinde Eğitim Politikaları”, *ASBİDER*, 9/27(2022), 335-349.
- Metin Toker. “Yurtta Olup Bitenler”, *Akis*, 11 Aralık 1954.
- Milli Nizam Partisi Program ve Tüzük, TBMM Kütüphanesi, As Matbaası, Ankara.
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1978.
- Milliyet, “Demirel Sivaslı’da Saldırıya Uğradı”, 25 Mayıs 1977.
- Milliyet, “Ecevit Silahlı Saldırıya Uğradı”, 27 Nisan 1977.
- Milliyet, “Erim Dün Gece İnönü’ye Giderek CHP’den İstifasını Bildirdi”, 19 Mart 1971.
- Milliyet, “Evine Giderken Silahlı Saldırıya Uğrayan Abdi İpekçi Öldürüldü”, 2 Şubat 1979.
- Milliyet, “Evren: Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı”, 13 Eylül 1980.

- Milliyet, “Mersin’de Sinema Kuyruğu Tarandı: 4 ölü. Siirt’te Çuval İçindeki Bomba Patladı: 6 Ölü”, 11 Eylül 1980.
- Milliyet, “Üniversiteden Çıkan Öğrencilere Bomba Atıldı: 5 Ölü, 5’i Ağır 44 Yaralı Var”, 17 Mart 1978.
- Milliyet, Adana Eğitim Enstitüsü’nün Açılışında 4’ü Ağır 9 Öğrenci Yaralandı”, 18 Nisan 1978.
- Milliyet, TİP’in Bildirilerini Dağıtan Bir Genç Öldürüldü”, 18 Nisan 1978.
- Mortan, Kenan. “Merkez Bankası Bankalardaki Döviz El Koydu”, Cumhuriyet, 11 Kasım 1977.
- Mumcu, Uğur. *Rabıta*. İstanbul: Tekin Kitabevi, 1993.
- Mutlu, Selcen. “Türkiye’de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları: Ankara Örneği”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Müftüoğlu, İsmail. *1977 Mahalli Seçimi Radyo Konuşmaları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977.
- Nadi, Nadir, “Bir Parti Kapatıldı”, Cumhuriyet, 23 Mayıs 1971.
- Nebati, Nurettin. *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Neziroğlu, İrfan, Yılmaz, Tuncer. *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri I*. Ankara: TBMM Basımevi, 2015.
- Oktar, Suat ve Varlı, Arzu. “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 28/1(2010), 1-22.
- Okumuş, Nuray. “Türk-Amerikan İlişkilerinde Haşhaş Ekimi Krizi (1968-1975) Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Okutucu, Mustafa Haki. *İstikamet Şeriat / Refah Partisi*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1996.
- Olcay, Ayşe Mine, Efegil, Ertan. “Tarafların Kıbrıs Sorununa Yaklaşımları”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 0/1(2004), 113-122.
- Öz, Asım. “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 449-495. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Özcan, Gencer. “1974 Kıbrıs Bunalımı” İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 291-305. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Özdalga, Elisabeth. *İslamcılığın Türkiye Seyri – Sosyolojik Bir Perspektif*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Özdemir, Celal Oral. “Yetmişli Yıllarda Halkçı ve Halktan Siyaset”. İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 329-338. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Özdemir, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960-1980)”, İçinden *Türkiye Tarihi / Çağdaş Türkiye IV*. Yayın Yönetmeni Sina Akşin. 191-254. İstanbul: Cem Yayınları, 1997.

- Öztañ, Güven Gürkan. “I. Milliyetçi Cephe İktidarında Devletin Zor ve İdeolojik Aygıtlarının Yapılandırılması (1975-1977)”. İçinden *Türkiye’nin 1970’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 415-440. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.
- Polat, Özgür. “37. Cumhuriyet Hükümetinin (CHP-MSP Koalisyonu) Dış Politikası 26 Ocak-27Kasım 1974”. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2009.
- Poyraz, Bedriye, “Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları”, *Kültür ve İletişim*, 16/1(2013), 9-39.
- Roy, Olivier, *Siyasal İslam’ın İflası*, Çeviren Cüneyt Akalın, İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Sabah , “Yalman’a Yapılan Suikasti 15 Kişilik Bir Şebeke Hazırlamış”, 27 Kasım 1953.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası “MSP Örnek Olayı”*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.
- Son Posta, “Bayar Dün Ankara’da Müessif Bir Tecavüze Maruz Kaldı”, 22 Kasım 1949.
- Sönmezoğlu, Faruk. “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Kıbrıs Politikası (1945’den Günümüze)”, içinden *Türk Dış Politikası II*. editör Mustafa Bıyıklı. 261-311. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları, 2008.
- Şahin, Dürdane. “Ara Rejim ve Koalisyon Hükümetleri Döneminden (1960-1965) Türkiye’de Siyasi Hayat”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- T.C. Resmi Gazete, S:14072, 14 Ocak 1972.
- Tanilli, Server. *Din ve Politika*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), B.3, O.1-4, C.XIII/I, T.13, 20 Temmuz 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), B.4, C.XIII, T.13, 23 Temmuz 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, B.14, C.29, T.4, 6 Aralık 1968.
- TBMM Tutanak Dergisi, B:5, C:XIII, T:13, O:1, 19 Ağustos 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.1, C.XVI, T.2, 29 Nisan 1963.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.2, C.II, T.1, 12 Ocak 1966.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.3, C.XIX, T.3, 16 Aralık 1971.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.II, T.2, B.61, 6 Nisan 1975.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.II, T.2, B.63, 9 Nisan 1975.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.III, T.1, 2 Mayıs 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.4, C.III, T.1, 9 Mayıs 1974.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.I, T.1, B.23, 27 Temmuz 1977.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.I, T.1, B.8, 28 Haziran 1977.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.84, 29 Aralık 1977.
- TBMM Tutanak Dergisi, D.5, C.II, T.1, B.91, 12 Ocak 1978.
- Tek Nizam, 15 Ocak 1971
- Tercüman, “%30-38 Devalüasyon”, 2 Mart 1978.
- Tercüman, “Başbakanlık Binasında İğrenç Tecavüz CHP’li Saldırgan Demirel’i Muştı İle Yumrukladı”, 14 Mayıs 1975.

- Tercüman, “Ecevit İstanbul’da Ölü Sayısı Geçen Yıla Göre Azaldı”, 9 Ağustos 1978.
- Tercüman, “Ecevit İstanbul’da Sokak ve Duvar Eylemleri Azaldı”, 11 Ağustos 1978.
- Tercüman, “Ecevit’i Amerika’da Bir Rum Öldürmek İstedi!”, 28 Temmuz 1976.
- Tercüman, “İstanbul Üniversitesi Büyük Olaylarla Başladı”, 2 Mart 1978.
- Tercüman, “Muhalefet Meclisi Terk Etti”, 8 Şubat 1974.
- Tercüman, “Yeni Anayasa Hazırlanacak”, 13 Eylül 1980.
- Toker, Metin. *İnönü’nün Son Başbakanlığı 1961-1965*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- Tuğrul, Talip “Milli Görüş Mefkûresinde İslâm Birliği ve D-8 –Teori ve Pratik–“, *Din ve Bilim / Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2/2, 23-49.
- Tuna, Işıl. “27 Mayıs’ın Gölgesinden Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 20/40(2020), 227-251.
- Tunçay, Mete ve Koç, Ömer M.. *II. Meşrutiyet’in İlk Yılı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Turan, Berna. *Türkiye’de İslâm ve Devlet / Demokrasi, Etkileşim, Dönüşüm*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Türk, Resul, “Türkiye’de Siyasal İslamın Partileşme Faaliyetleri: Milli Görüş Partileri Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Türk, Resul. “Türkiye’de Siyasal İslam’ın Örgütlenme Faaliyetleri”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2/3(2015), 99-131.
- Türkiye’de Yarın, “Müslümanların İlk Kiblesi Olan Kudüs İçin CİHAD İlân Ediyoruz.”, 8 Eylül 1980.
- Türkiye’de Yarın, “Yürüyüş ve Mitingde İsrail, ABD, ve SSCB Bayrakları Yakıldı...”, 8 Eylül 1980.
- Ulus, “İnönü Kıbrıs Davamızı Amerikalılara Anlattı”, 7 Şubat 1964.
- Uyar, Çağhan, Ertuğrul, Esen “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Siyasal Modernleşme Açısından Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1978)”, *Akademik Tarih ve Araştırmaları Dergisi*, 2/1(2020), 48-85.
- Yalansız, Nedim. “Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2002.
- Yalçın, Abdullah Kutalmış. “Türk Siyasal Hayatında Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20/4(2021), 2013-2041.
- Yalçın, Durmuş vd. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- Yaradılış, İstiklâl. “Üç Kişinin İdamı Ankara Merkez Cezaevinde Aynı Sehpa ve Birbirlerinin Peşisıra İnfaz Edildi”, Yeni İstanbul, 6 Mayıs 1972.
- Yeni İstanbul, “Millet Partisi İzmir İl Kongresi Toplandı”, 15 Şubat 1950.
- Yeni Konya, “Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Evren: Konya Olayları Bardağı Taşırın Son Damladır,, dedi”, 17 Eylül 1980.
- Yıldırım, Sinan. “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”. İçinden *Türkiye’nin 1950’li Yılları*. Hazırlayan Mete Kaan Kaynar. 541-563. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

- Yılmaz Genç, Ayfer. “I. Milliyetçi Cephe Hükümeti: Siyasal Şiddet ve Devlet”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 3/2(2015), 221-246.
- Yurtoğlu, Nadir. “Demokrat Parti Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)”. Yayımlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014.
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

EKLER

EK 1. Süleyman Arif Emre MSP Toplantısı

EK 2. Şevket Kazan-Necmettin Erbakan ve Süleyman Arif Emre 1980 Basın Toplantısı

EK 3. Süleyman Arif Emre ve Necmettin Erbakan

MSP'nin Konya mitinginden görüntüler

Hürriyet
ANKARA
Tel:12 42 40 (10 hat)
Teleks: 42388-42418
Ulus Şinasi Cad. Ağah Sok. No.10

Yeşil cübbeli yüzleri peşmergelerle örtülü akıncılar MSP yürüyüşü sırasında "Konya yakında başşehir olacak", "Şeriat isteriz", "Müslüman-İslam devletine hazır olmalıyız" gibi sloganlar söylediler. Bu arada MSP'ilerin tehditleri ile Tekel maddeleri satan dükkanların kepenklerini indirdikleri gözlemlendi.

MSP Konya'da "Kudüs'ü kurtarma" yürüyüşü yaptı

KONYA (hha)- Yahudiler'e karşı cihad ilan ettiğini söyleyen MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın isteği üzerine Konya'da düzenlenen, "Kudüs'ü kurtarma yürüyüşü" mitinginde yeşil cübbeli genç ve yaşlılar, yeşil bayraklar çıkarttı.

EK 6. 6 Ocak 1980 Kudüs Mitingi/Konya Mitingi

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Yusuf Tahir KURAR	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	